

זה השער לה' צדיקים יבואו בו

בעזה"י

קונטרס
מילי דהספידא

ודברי הערכה

על מו"ר הגאון
רבי גדליהו בן ר' ראובן העשיל ז"ל נדל זצללה"ה

י"ל
למלאת שנה לפטירתו
ט"ז סיון ה'תשס"ה

בני-ברק

הוצאת חינוך"ר לזכר

תוכן הענינים

קונטרס א' מילי דהספידא

קונטרס ב' דברי הערכה

- פרק א' - פרקי תולדה
- פרק ב' - הנחנה ומידות
- פרק ג' - ללמוד וללמד
- פרק ד' - בטחון והשתדלות
- פרק ה' - הדרכות
- פרק ו' - משמרתה של תורה, כבעיות הזמן
- פרק ז' - דברי סיכום

קונטרס ג' הארות והנדרות

- א. כגדרי הנבואה
- ב. בקבלת תושבע"פ - הדרש ואסמכתא
- ג. באמונת חכמים
- ד. בענין אלו ואלו דא"ח
- ה. כגדרי ההלכות
- ו. כגדר ענין עד דלא ידע - והתנהגות כחג הפורים
- ז. פשט - ודרש
- ח. לא פלוג - בדאורייתא
- ט. בענין תכשיטים
- יא. כפנס המחשבה
- יב. כשהרהר
- יד. כגמול
- טו. הערות בהלכה
- טז. באורים
- יז. מרגן החזו"א והרב מבריסק ז"ל
- חי. אמרות שונות

נספחות

בעניני הספר

טלפון 03-6195721

נדפס על נייר שאין בו חשש חילול שבת ח"ו

אין רשות להעתיק או לצלם

אפילו חלק ממנו בלי רשות המו"ל

קונטרס א'
מילי דהספידא

דברי הספד

על הגאון מוה"ר

רבי גדליהו בן ר' ראובן העשיל ז"ל גדל זצלה"ה

ודברי התעוררות והערכה מתלמידיו הע"י
לאחוז בקצות דרכו ואורחותיו

הגאון רבי נסים קרליין שליט"א

ראש כולל חזון איש

דברים שנאמרו לפני מותו

קשה לי להגיד מה שצריך להגיד. אני רוצה להזכיר מה שה"חיי אדם אומר: "מה שכתוב שבזמן הזה אין לנו תלמיד חכם אבל יש יוצא מהכלל והראיה שהרי ראינו את ה"גאון" וכל מה שנאמר על תלמיד חכם ראו בו לפי מצב דורנו אפשר להגיד דברים אלו, על רבי גדליה זצ"ל.

דברים שנאמר בכולל חזון איש

תפקידו של האדם בעולם הוא לעלות למעלה, ובשעה שאינו בעולם הוא מפסיק לעלות, כמו המלאכים שנקראים עומדים. אבל כאשר זכה וזיכו את הרבים הוא ממשיך לעלות גם אחר פטירתו כמו שנאמר ונתתי למהלכים בין העומדים האלה.

רב ביקש אחים בהספדאי דהתם קאימנא. כוונתו שאחר פטירתו מצו עצמו הוא עומד, ובקשתו היא לעורר את הרבים שילמדו ממעשיו ובזכוו זה הוא עולה גם אחר פטירתו.

ההלכה היא שצדיק וחסיד מזכירין לו בהספד חכמתו וצדקתו, להזכיר המעשים שאנו חייבין ללמוד ממנו, לאמר זה הדרך לכו בה.

המעשים של רבי גדלי' זכרוננו לברכה הם רבים מאד מכל השנים. אבל כלל דבר לכל המדרגה הזאת הוא בא מעמלה של תורה. מה שעלינו להתעורר כדבר ראשון הוא לימוד תורה בעמל. על ידי התבוננות לא מגיעים על ידי לימוד תורה.

הוא עשה מעשים שצריכים להתלמד מהם ולהתחזק בהם. והנקודת

הגאון רב דוד מיכאל שמידל שליט"א

ראש כולל מתיבתא דר"י, טבריה

בשעת הלילה

נפלה עטרת ראשנו אוי נא לנו כי חטאנו. כשהמקונן מקונן על נפילת עטרת ראשנו מה הוא אומר? הוא אומר אוי נא לנו כי חטאנו. על עצמנו צריך להתאונן. זמנים ארוכים שידעו שצריך לרחמים מרובים ורבונו של עולם לא קצרה ידו מהושיע, ולא זכינו.

וכעת כשזוכרים לאחור, לא כל כך רחוקים הזמנים שנגה עלינו אורו, שזכינו לאורו, זכינו לתורתו, זכינו לשמוע דבר אמת בכל נושא, אמת לאמיתה, בלי לחפש חשבונות. אמת מפי איש האמת, שכל הנהגתו כל השנים שהכירוהו היתה בקשת האמת והנהגה כל כולו על פי האמת שבו.

אודות שנותיו הראשונות בישיבה, שמעתי מא' מזקני ראשי ישיבות שליט"א שלמד באותו זמן בישיבת פתח תקוה, שאמר: עליו ראינו ההנהגה שעד שלא יבקש אדם על דברי תורה שיכנסו למעיו יבקש על אכילה ושתייה יתרה שלא יכנסו בתוך מעיו. זאת אמר מי שמדקדק בדבריו. כהגדרה היחידה על בחור צעיר שנטה שכמו ללמוד תורה.

קשה למשוך את המחשבה, קשה לדבר דברים מסודרים, כשעדיין נמצאים תחת ההלם הראשון, כששמענו השרפה אשר שרף ה'.

מה שצריך בכל זאת לדבר מה שניזכר הוא כדי לדעת מה אבדנו, כדי להתלמד מה שאפשר להתלמד.

בקשת האמת, ההכרח לדעת את האמת, לא לעצור בקושיה, לחפש ולחפש ולא לוותר כל עוד אינו מתיישב לגמרי, והרבה הרבה גופי תורה נתבארו על ידו. ובדיבורים בהסברים שאחרי ששומעים זאת זה נראה פשוט ובהיר, אבל כדי להגיע לבהירות להוציא את הבהירות צריך להיות מבקש האמת הגדול. אמת לאמיתה. לדחות כל משהו שקר שמבצבץ.

אינו יכולים לחקות את הסגולות המיוחדות שהיו, זהו מתנת א'. אור השכל הנורא, הבהירות שכל עקוב למישור, מה שמוציא כל ע לעומקו בכוח הארה, זאת היא מתנת א'.

אבל את בקשת האמת ורק את האמת ושנאת השקר זה מחויב כל אדם להתלמד.

להביל את כל עניני העולם הזה, הן בכבוד, הן בשאר חמדות, שהם אינו כלום, וכל אחד יודע שאינן כלום, אלא שראו כאן את הדוגמא בפועל כיצד רואים זאת, כיצד חיים עם זה שכל הדברים הם לא כלום. וזאת מחויבים להתלמד.

מכל ביטוי מכל איך שהוא הוציא דבר, היה יכול מי שדבק בדברו להוציא להתלמד עוד ועוד ולהאיר בכל דבר נצרך.

איני יכול לסדר את הדיבורים אני מוכרח לומר כאן קמא קמא שנופל במחשבה.

הביטוי שלו על המתגבר על מלחמת היצר: א "מוותר", אין זו מי חרשה בלבו. כמה לימוד מונח בזה. כמה הדרכה מונחת בזה. א "מוותר" ואם הנך רוצה, האם מגיע לך? וותר! אין צריך להוסיף שום דבר כשחושבים לתוך משמעות המוותר רואים פתח.

דקדוק ההנהגה, מה שהיה אולי גלוי רק למתבונן, אבל המתבונן רק דקדוק עצמאי, רחוק מכל חיקוי, לבחון כל דבר, באור השכל, ומזה הי שלמות האמונה, אמונה בחוש, שהשפיעה גם על כל אחד מי שרק ש דברי אמונה, אמונה בבריאה, אמונה בתורה. אמונה בביאת משיח צדיק כפשוטו, משום שהלא לא יכול להיות אחרת. רבונו של עולם הלא על את העולם עם במטרה, וכך, בודאי, אכן יהיה.

כאשר הזדמן פעם לדבר בענין מה שכתוב בפוסקים שהנפש משתוממת בשעת הפרידה מן הגוף, ולכן אסור לעזוב את הנוטה למות. אמר שהה הלא הוא פשוט. צריך לדעת שאותו אדם, שהוא כאן כך הוא מגיע לש כמו שהוא כאן כך מגיעים לשם. ומה יש לצדיק להשתומם בפרידה העולם הזה? אמר תארו לעצמכם אדם מגיע לארמונות יפים הכל מאד

הכל מאד נפלא אבל זה זר. בתחלה זה זר. דבריו הם לימוד זה מראה גם את הדרך איך שכל דבר ראוי שיהיה מוחש עד כדי מישוש וראיה בחוש, ולשומעי דברו הוא העביר דברים כך.

זכה להפיץ דברי תורה רבים, איתבדרו שמעתתיה בעלמא, לא הכל, ויש עוד הרבה מה ללמוד. אבל הרבה מחידושיו איתבדרו בכל בתי מדרשות ולומדים בהם.

לא זכיתי כאן לקיים את מצות ההספד, זה רחוק מזה, וצריך לסדר את הדברים, ויניח כל אחד לעצמו לדעת חובתו כשניטל אדוננו מעל ראשינו, לחטוף מה שאפשר, להתלמד מכל דבר, וכל פרט קטן אפשר ללמוד ממנו לימודים גדולים. עוד דבר אחד ששמעתי ממנו, לפני קרוב לחמישים שנה, בחור היה רגיל ללכת לשמוע שמועסין מהמשגיח, ובאו אחרים שרצו להניאו מזה כאשר הללו הלכו, הוא נדרש ללא שאלוהו, ואמר לאותו בחור תדעו שאדם צריך להיות תמיד בהתרוממות הנפש, להרגיש רוממות, אפשר שישנם כאלו שיש להם זאת מלימוד התורה בלבד, אם הנכם מרגישים שכדי להיות בהתרוממות הנפש הנכם צריכים להגיע ללימוד המוסר הנכם מחויבים ללכת לזה. משום שאדם צריך כסדר להרגיש את התרוממות הנפש.

יהי רצון שנזכה לא לאבד את גופי התורה בהלכה ובעבודה באמונה וביראה מה שמעט התחילו ללמוד כאן. לזכות להמשיך בזאת, ודאי זה הולך רק ביגיעה, ונזכה לבלע המות לנצח ומחה ה' א' דמעה מעל כל פנים אמן.

הגאון רבי דב פוברסקי שליט"א

ראש ישיבת פוניבז'

בשעת הלוי

אם מותר כאן לעמוד לדבר, בפרט בלי הכנה, כזה אדם גדול, אדם גדול מאד, וידוע שהוא חפש את האמת, עד תכלית. איך אפשר אם כן לדבר, לישמר במילה. ולא לדבר אי אפשר גם כן.

כתוב וכל בית ישראל יבכו את השרפה אשר שרף ה'. אומרת הגמ' נדב ואביהוא שלא עשו אלא מצוה אחת. מה הפשט במצוה אחת כל היהודים עושים מצות, אבל לומר שעושים מצוה בשלמות, הרמב"ם אומר בפירוש המשניות בסוף מכות, ר' חנניא בן עקשיא אומר רצה הקב"ה לזכות את ישראל לפיכך הרבה להם תורה ומצוות. מכל כך הרבה מצוות אולי יעשו אחת. אחת יעשו כמו שצריך להיות. וכאשר כתוב בתורה שעשה את המצוה, הכוונה היא שהמצוה בתכלית השלמות.

אדם שאפשר לומר עליו איש הא', כמו שכתוב בהפטורה בשבוע שעבר ומראהו כאיש הא' הוא היה מלאך, אבל היא עדיין לא ידעה, היא חשבה שהוא נביא, אבל מה ראו, ראו שלא זה, לא ככל האדם, זה היה הנפטר הגדול.

בשעה שאדם זוכה, לתורת ה' תמימה, בשעה שאדם זוכה לחפש את האמת והוא דבק בהקב"ה חותמו של הקב"ה אמת, הוא מקבל את המידה הגדולה הזאת של אמת, אין נפקא מינה, אי אפשר להתחלף, אי אפשר להתחלף מדקה אחת לחברתה. כל ימיו בלי הפסק, זו כל ההנהגה. דקה אחת בחיים אינה אחרת, מקודמתה, זו תמימות.

כתוב חוה גרמה למיתה בעולם. היא כבתה נרו של עולם. נר ה' נשמת אדם.

הנשמה בעולם הזה היא נר, הנשמה עולה למעלה, מכסא הכבוד חוצבה חלק א' ממעל, כל המושג של נר, בשעה שהוא מאיר את החושך,

כאן היה לנו שנים שנים בעולם הזה חי נר ה', נר ה' אמיתי, נר א' טרם יכבה, נר שהאיר את כל הסובבים אותו, כולם ידעו שכאן המקום שכשרוצים לדעת במדויק מדויק בדיוקנות ללא כל שינויים, כאן הוא המקום. החכמה היתה חכמת א'. חכמה נקיה של אספקלריא המאירה, וכעת אנו עומדים ומתאבלים על נר ה' הלך כזה מין אור גדול, אור גדול שהיה לנו שזכינו בדורנו, הלך לו כעת, כל בית ישראל יבכו את השרפה אשר שרף ה'.

צריך להתעורר, צריך ללמוד כמו שדברנו, להתלמד, כמה ששייך כמה שאפשר, זו היא כל התכלית של ההספד, כל התכלית של האבלות, על גדולי ישראל.

קשה לדבר יותר, יש המשך בנים ונכדים, וכולם הקרובים אליו והמסובבים אותו אנו יודעים מכירים אפשר לומר רבי גדלי' לך לשלום ותנוח בשלום ותעמוד לגדולך לקץ הימין, כבוד ה' יאספך ובלע המות לנצח ומחה ה' א' דמעה מעל כל פנים אמן.

הגאון ר' שמואל נדל שליט"א

ראש כולל אהל יעקב

בשעת הלוייה בבית החיים

במעמד זה אני בקושי מסוגל לרכו את המתשבה, להתחיל להגיד מה הוא היה בשביל הדור, מה הדור אבד, ודאי לא עכשיו הזמן שאוכל להגיד, כמה מילים אני רוצה לומר מה הוא היה בשבילנו.

אני זוכר לפני שלשים ושבע שנה, על יד הקבר הפתוח של האמא זכרונה לברכה, הוא קרא לילדים הוא אמר אתם יודעים שכל הרצון של האמא היה שהצאצאים שלה ילכו בדרך התורה בעבודת ה', לא תמיד עמדנו כזה, הבה נקבל על עצמנו מהיום והלאה להשתדל, את אלו המילים הוא אמר, להשתדל ללכת בדרך שרצתה שניך, ואז היא תדאג לנו כמו שהיא דאגה בחיים תדאג גם בעולם האמת.

מאז הוא היה לנו אבא הוא היה לנו אמא הוא היה לנו מורה ומחנך, ומורה דרך, ובעיקר הוא היה לנו דמות שלאורה הלכנו זה היה הדמות שתמיד שאפנו ללכת בדרך שלו, להשתדל להדמות אליו, זה מה שהוא היה לנו כל החיים.

הגמ' אומרת בפסחים שהרוגי מלכות אין כל בריה יכולה לעמוד במחיצתן, שואלת הגמ' הרוגי מלכות מאן ר' עקיבא וחבריו? משום הרוגי מלכות ותו לא? זה כל מה שיש להגיד עליהם? אלא... האדם שכל חייו היה רק תורה ועבודת ה' במלא מובן המילה, בשביל דברים שהוא האמין בהם הקריב את עצמו, הקריב את כל מה שיש לו, והוא הבין מה צריך, היסורים שהוא סבל, במשך כל החיים, יסורי נפש ויסורי גוף, בשנים האחרונות בפרט אין לשער, אין לי ספק שהוא הולך עכשיו למקום שאין כל בריה יכולה לעמוד במחיצתו.

הבה נקבל על עצמנו להמשיך בדרך שהוא הורה אותנו שהוא רוצה שאנחנו נמשיך בדרך הזאת ואז כשם שהוא דאג כל החיים לכל הצאצאים

שלו, הרבה יותר מאשר כל אבא דואג לצאצאים שלו, אני בטוח שאם נלך בדרך שלו הוא ימשיך לדאוג לנו ממקום שהוא יהיה שמה, ה' יעזור לכולנו. אני רוצה לבקש בשם כל המשפחה מחילה אני בטוח שחטאנו לו לא מעט ולא הרבה, אבל כשם שבחיים הוא מחל על כל מה שפגענו נגדו הוא ימחול לנו גם עכשיו, ה' יעזור לנו.

הגאון רבי גרשון אדלשטיין שליט"א

ראש ישיבת פוניבז'

בכלות ה"שבעה" בביה"כ חזו"א - לדורמן

החייב שאנו חייבים כעת בהספדו, קשה מאד לצאת ידי חובה, אבל גם אסור להתעצל בהספדו, עיקר ההספד שני חלקים יש בו, חלק א' שבחיו של הנפטר והחלק הב' לעורר את העם, התעוררות וחזקו, שבחו של הנפטר להגיד בפרט, לא שייך למי שהוא למטה ממדרגותיו שלא יכול להשיג את הגדלות, לכן אי אפשר לומר את שבחו, אבל מקצת שבחו אפשר לומר, מה שכל אחד ראה.

היה אדם גדול מאד, גדול בתורה גדול במדות טובות וביראת שמים, איש קדוש. אבל איך מגיעים לזה. הרמב"ם (בהל' שמיטה ויוכל פ"ג) כותב: ולא שבט לוי בלבד אלא כל איש ואיש... והלך ישר כמו שעשהו האלקים ופרק מעל צוארו עול החשבונות הרכים אשר בקשו בני האדם הרי זה נתקדש קדש קדשים.

ומה העצה הרי יש "חשבונות רבים" ויש יצה"ר, אבל יש עצה, "תורה תבלין" וזהו ספר הישר (ע"ז כ"ה), המיישר את האדם כפי טבעו הטוב שלא יתעקם. ואע"פ כן לא תמיד התורה הוא לו תבלין. כתיב "אשר שם משה" זכה נעשית לו סם חיים לא זכה נעשית לו סם מיתה (וימא ע"ב). אומר רש"י, שלומד לשמה. בלי נגיעות בלי חשבונות חוץ מעצם התורה, זה סם חיים שמוסיף חיים, אז הוא לא יתעקם והיצה"ר לא ישלוט עליו, ומטהר אותו ומקדש אותו עד שהוא קו"ק. אבל אם חסר בה"לשמה" ויש חשבונות ומדות לא מתוקנות, יש סם מיתה, וידוע מה שכתב הגר"א ב"אבן שלמה" מזו. שהתורה עוד מזיקה לו, ומחזקת את המדות הרעות. וזה צריך להתלמד מהאדם הגדול, המדות הטובות עם הדבקות בתורה.

ויש עוד דבר, ענווה, המדה היותר גדולה, ענווה גדולה מכולן, משה רבנו שהיה הענו מכל האדם הוא קיבל את התורה, וענווה אמיתית זה לא מדת חסידות זה רק הכרת האמת, מה חשיבותו של האדם ומה הוא ביחס לכל הבריאה ולהקב"ה, כל החשבונות של החובת הלבבות וכל הספרי

מוסר, אז הוא מכיר את האמת. ורואים את זה (בפרשת בהעלותך) בענין "אלדד ומידד" שכתוב אלדד ומידד מתנבאים במחנה. וכתוב "ותנח עליהם הרוח" וכתב הרמב"ן שלא כ"שבעים הזקנים" שנאצל עליהם מהרוח של משה, אבל הם נתן עליהם השם רוחו, מבלי אצילות הרוח שעל משה, ולמה "לא יצאו האהלה" ב"ספרי", שאמרו אין אנו ראויים להגדולה הזאת, הרגשה זו של ענווה, בשביל זה זכו מה שלא זכו לזה השאר.

וזה הי' הנפטר הגדול, "הענווה שלו שכולם ראו את זה, והדבקות בתורה, בשביל זה זכה להתקדש ק"ק.

ויש עוד דבר חשוב, וזה נוגע מאד למעשה, כתוב בתורה, בענין המרגלים, שיהושע וכלב לא נמשכו אחר עצת המרגלים, יהושע ע"י תפילתו של משה "קה יושיעך מעצת המרגלים", וכלב, בזכות עצמו התגבר כנגד עצתם, כמו שכתוב "ועבדי כלב עקב היתה רוח אחרת עמו" ובקש רחמים על קברי אבות, וכתב ה"אור החיים" לכן זכה להקרא "עבדי כלב" כמו משה עבד ה'. מה שלא מצינו זאת על יהושע. ואעפ"כ, אחר מות משה עבד ה' יהושע הי' במקומו והממלא מקום שלו. וכנראה מהכתובים שהמעלה שלו, שהיה משרת משה מנעוריו, ולא מש מתוך האהלה, על ידי השימוש חכמים זכה להתעלות עד שהגיע לדרגה העליונה הזאת, היחיד מכל כלל ישראל.

הנפטר הגדול שהי' לו שימוש חכמים לגדולי הדור שהיו בזמנו, החזו"א והרב מבריסק זכר צדיקים לברכה ע"י זה עלה ונתעלה כמו שהיה.

ידוע כשאדם גדול נסתלק יש אפשרות לזכות במעלות שלו, רוצים להיות גדולים אבל לא יודעים איך. נלמוד ממנו את המדות טובות ולהיות דבקים בתורה, עם ענווה ושימוש חכמים, במצב כיום בעקבתא דמשיחא הדבר ירוד מאד.

הגמ' אומרת (ברכות ל"ב:) ד' דברים צריכין חיזוק, ואחד מהן הוא תורה ולומדים את זה מיהושע, כתוב "חזק ואמץ" חזק בתורה ואמץ במעש"ט, למרות כל הגדלות שהי' משרת משה, ואפילו הכי בלי חיזוק לא הי' יכול להחזיק מעמד במדרגה של יהושע, שצדיקים תמיד מתחזקים ואין להם מנוחה ותמיד עולים.

הגאון רבי ישכר מאיר שליט"א

ראש ישיבת נתיבות

בכלות ה"שבעה" בבית"כ חזו"א - לדרמן

אמר ר' אלעזר אמר ר' חנינא עתיד הקב"ה להיות עטרה בראש כל צדיק וצדיק, שנאמר ביום ההוא יהיה ה' צב' לעטרת צבי ולצפירת תפארה. מה זה לעושים צביונו, אם אדם צדיק תלמיד חכם הוא לא אומר שעשה משהו, עשיתי צביוני, הכוונה, אני עשיתי את התפקיד שלי.

ממילא אצלם אין שום עטרת, כל החיים שלהם הם לא עושים עטרה, הם לא עושים איזו הצטיינות איזה שבח שיתנו להם, איזה כבוד שיתנו להם, לא עשו כלום, כל מה שעשיתי זה רק בשביל כבוד הקב"ה. אלה הצדיקים לעתיד לבא, זאת אומרת כאשר תבא הגאולה העתידה, הקב"ה יהיה עטרה בראש כל צדיק וצדיק, הואיל והם לא מחזיקים עצמם, הם עושים את עצמם כפשוטי עם, אז יבא הזמן השכינה תגלה את מעלתם. הציבור לא יודע ופתאום כולם רואים את מעלתם. זה השכר שרבונו של עולם הוא בעצמו כביכול הוא עטרה בראש כל צדיק וצדיק, זה יהיה לעתיד לבא ביום ההוא יהיה ה' צב' לעטרת צבי, למצפים לתפארתו לישועתו.

אנחנו יודעים כמה קשה לגלות גדלותו של הנפטר הצדיק קשה מאד, כל דבר שהוא עשה, בפשטות, אנחנו שואלים אותו שאלה חמורה ביותר, הוא עונה את הכל בפשטות, אני זוכר פעם יהודי שאל אותו שאלה חמורה אמר דבר פשוט מאד, מה אתה צריך לעשות את זה אתה לא מחוייב לעשות את זה, הוא אמר לו מצוה אתה לא עושה בזה, זו לא מצוה, אתה רוצה רשות, מי אמר לך לעשות את זה אתה לא צריך להכנס לזה. התפלאיתי על זה, לא אמר פלפול, לא אמר כך ההלכה, זה כנגד הלכה, רק דבר אחד הוא אומר בשביל מה אתה צריך את זה, זה לא מצוה, אם זה לא מצוה לא עושים את זה, אי היהודי הזה צריך את זה מכיון שאיזה טובת הנאה יש בזה משהו, הוא אמר. אני לא אומר שזו עבירה אבל אם

זו לא מצוה לא עושים. זה אפשר להגיד על רבי גדלי' זכר צדיק לברכה, הוא כבר חי את החיים של עולם הבא כאן, כבר רואים עליו שאצלו אין התפעלות בכלל מכל העולם הזה, רק דבר אחד יש, לעשות צביונו ולהתפאר בתפארתו של הקב"ה. אם יש רק את זה אז ממילא אין אדם יכול להחזיק טובה לעצמו, וכמה שאדם יותר גדול הוא רואה יותר את זה אני לא עושה כלום.

אנחנו רואים אדם לפנינו שממש כל רגע ורגע מהחיים שלו עובר ה', הוא כולו תורה, ממש ספר תורה מהלך, יש לו כאלו מידות, מידות של ואנחנו מה, מידות שלא רצה שום תפארת, מצפים לתפארתו, אם אנחנו רואים כזה דמות כמו רבי גדלי', לא מספיק שאנחנו מספידים ואומרים אוי לה לספינה שאבדה קברניטה, זה לא מספיק, צריכים לראות מה אנחנו נוכל ללמוד ממנו, מהמידות שלו, את הפשטות שלו ואת הענוה שלו, לא היה אצלו שום ערך, לא עשיתי כלום אני עשיתי רק מה שאני צריך לעשות, אם אנחנו רואים את העליה שלו, עליה אחר עליה עד שהשיג את כל המדרגות של המסילת ישרים ובסוף הגיע לחסידות ובסוף לקדושה, אנחנו ראינו את זה, ראינו דבר כזה, אנחנו צריכים להגיד מתי יגיעו מעשי למעשי אבותי למעשי אברהם יצחק ויעקב, מתי יגיעו מעשי למעשי הגדולים כל אלו שנפטרו מאתנו, אם אנחנו כך אומרים, זה נקרא ההספד האמיתי, אנחנו רוצים ללמוד ממנו ללמוד מהפשטות שלו, ללמוד מהביטול שביטל את עצמו, זה נוכל ללמוד, אם נלמד מזה משהו, אז ההספד זה הנכון, תהי נפשו צרורה בצרור החיים.

פח"ג רבי מנחם מ. מנדלזון שליט"א

ה אביד קומימיות

מלות ח"שבעת" בביה"כ חזו"א - לדרמן

נקדים מה שהגמ' אומרת שרב אמר לרב שמואל בר שילת אחים **ההספדאי** דהתם קאימנא שיתחממו השומעים, פירש"י אני אהי' שם ואשמע **דך שתחמם**. משמע מזה שהגשמה נמצאת במקום ההספד, ולכן מי שהי' **מחיצתו של המנוח** זצ"ל מה שיך להגיד דברי שבח, הרי ברח מזה **התחמק** מזה, הי' פחד להגיד בסביבתו דברים מיותרים, ולכן זה עבודה **קשה** שבמקדש, ובפרט לגברא דמיסתפינא מיני' להגיד דברים שהוא לא **רצה** שיגידו עליו.

אנו מוצאים בהספדים של גדולי הדורות שפירשו את הענין של **המתעצל** בהספדו של חכם, לפי כשמספידים חכם זה כבוד התורה, וכבוד **התורה** כולם חייבים וגם המנוח, ואם מתעצלים זה ההיפך, זה בזיון התורה, **כך כתוב** ב"יערות דבש". ולכן כשכאים להספיד את רבי גדלי' זצ"ל זה **כבוד התורה** וכבוד רבו וכבוד א"י וכבודם של שומרי מצות התלויות בארץ, **את המילים** האלה באנו לומר להכיר טובה לרבי גדלי'. הגמ' אומרת על **הלל תלמידו של עזרא**, מה הפירוש וכי הי' תלמידו, אומר המהרש"א מה **שאייר לעזרא** אירע גם לו, עזרא בא מבבל לא"י ותלמודו בידו וגם הלל **כן**. מי שהולך בדרכים שסלל הרב וממשיך וחי בדרכים האלה נקרא **תלמידו**, אצל רבי גדלי' ראינו את זה.

הרי ידוע כשהחזו"א הגיע לארץ חזה גם שמעתי מהאבא ע"ה שהגיע **גם באותה תקופה**, היתה א"י חרבה ושוממה, הישוב החדש הי' מרוקן **כמעט לגמרי** וניסו לבנות את היהדות לקראת שמיטה של שנת תרח"צ **החזו"א הכין** וחתר להחיות את המצוה שהיתה רפויה ושכוחה כבר כמה **שמיטות**, ידע שהוא הולך בדרך, להקים ולקיים את המצוה הזאת והתעמק **במציאות** של כל פרט ונחית לעומקא דדינא כדי שאפשר יהי' לקיים את **השמיטה** ומהשמים שלחו אותו להקים את המצוה הזאת, כי ראה בזה אבר

שהנשמה תלויה בה, כמו שכתב ז"ל "אלו שמחלישים את המצוה הם חולצים כל זיק של נצחיות התורה".

כשהסתלק החזו"א מהעוה"ז, והיו צריכים להמשיך בדרך שקבע החזו"א אבל צריך תמיד לעמוד על המשמר בדברים המתחדשים, וזה תלוי בהבנת המציאות, ובידיעה בעומק ההלכה, ותלוי באמונה בדברי רבו, וידענו וידעו כולם, שחוג של תלמידי החזו"א הם הכתובת להמשיך ולברר את ההלכות והוא ה"ה הכתובת לדברים הללו והוא נכנס בעמקו של השאלה וה"ה קרוב לנפש השואל, הוא הבין אותם ואהב אותם, וכידוע בין הפוסקים. שיש זכות השואל וזכות הנשאל וכך יוצא הלכה ברורה לאמיתה של תורה.

כי החזו"א אמר את היסודות, והיו פרטים שהתפתחו אח"כ וה"ה צריך להכריע בדבר, ואחר השמיטה של שנת תשל"ג, שאבא ז"ל הפיץ את השמיטה בכל א"י, היתה המהפכה הגדולה, שיצאה מרה"י לרה"ר. אבל זה ה"ה מכח של בירורי הלכה, שידענו את הדרך איך אפשר לשמור שמיטה.

ואביא בזה כמה עובדות, ה"ה יהודי ירא שמים שזרע תפוחי אדמה בערב שמיטה על הבסיס של תחילת גידולו בשישית. לפי פסק החזו"א שאין בזה דין ספיחין ורק ק"ש. וה"ה ספק אם תחילת גידולו ה"ה לפני ר"ה, והיתה בה השקעה עצומה, ואז נסע רבי גדלי' להשדה ועבר מחלקה לחלקה והוציאו זרעים ושתילים ובתן ובדק, וזה ה"ה ב"צום גדלי'" והחום ה"ה גדול, וראינו אז את המס"נ שלו כדי להכריע בדבר.

והזכיר משהו שבשנת תשי"ב יצא החזו"א בזקנותו לשדה והוציא גרעינים ופסק לפי שיקול דעתו או כמו שכותב ספריו לפי רוח קדשו. על כל קטע אם זה תחילת גידולו או לא. ראינו בזה המשך לפעלו של רבו. ויש עוד ענין, הוא קבע לנו פשט בדרך החזו"א, שהצילה את השמיטה ברחבי א"י, ועוד פרטים ועוד.

ברור שגדלותו בתורה התמדה ועמקות, יבואו מי שראוי לזה. אבל מה שאנו ראינו, שהוא המשיך את דרך רבו, והוא ה"ה הכתבת לדברים הקשורים עם השינויים במציאות, ודברים שלא היו קשורים דוקא לשמיטה. היתה שאלה של "הרכבה" ישבנו בביתו וטעם בפירות מתוך ידיעה במציאות ומתוך עומק ההלכה הוא קבע דברים בהרכבת אילן, דבר שלציבור לא

מעניין ענין זה, זה לא מפריע לאף א' לאכול פירות, למרות שאלו שנטעו עברו על איסור דאורייתא. למי זה מפריע, לאיזה מערכת כשרות זה נוגע בעת שכל השוק מלא מזה, אבל לו לרבי גדלי' זה כאב, הוא הבין שחקלאי עומד וצריך לנטוע אלף דונם או מאתים דונם פרי וצריכים לקבוע מה הוא חרכבה ומה לא חרכבה, ישבנו אתו בענין ערלה, צריכים לדעת מתי זה חתונה וצריך לקבוע מתי זה שלישי גידולו, הוא ישב וחתך גרעין לבדוק אם זה כבר יכול להצמיח, וירד לעומק הדברים.

ישבנו פעם יחד בענין משפחה בב"ב והוא ישב עם עוד שנים גדולים בתורה, ודנו, כאמצע הוא דיבר דבר שלא ה"ה נוגע בכלל לענין, וכשבא חביתה שאלתי אותו מה ה"ה הקשר לדברים, אמר לי דע לך, שם ישב א' שהוא נכנס להנהגה של היהדות החרדית, אז רציתי שהוא ישמע את חרבים האלו, הוא הרגיש חובה שהוא צריך לומר את זה.

על זה אפשר לומר בדברי ההספד שני המימרות שנאמרו בגמ' האי חסיד האי עניו מתלמידיו של עזרא. והגמ' בסוף מגילה שר"ל אמר הספד ווי דחסרא גברא רבה בארעה דישראל. זו הנקודה שאנחנו מרגישים, א"י והמצות התלויות בארץ, חסרה גברא רבה.

הקב"ה יעזור שיעזור למעלה ויהיה למליץ יושר ויקרב ביאת משיח צדקנו, אמן.

הגאון רבי יעקב אדלשטיין שליט"א

רב אב"ד דרמת השרון

בכלות ה"שבעה" בכלל "חזון איש"

הגמ' בסוכה אומרת על כמה דברים שהמאורות לוקין, אחד הדברים על אב ב"ד שמת ולא נספד כהלכה. אם אדם גדול מורה הלכה בכל מקום, הגמ' אומרת שלא נספד כהלכה, כמו שההלכה מחייבת להספיד לגבור רבה, לערוך הספדים על אדם גדול אדם גדול מאד, אז אם מקצרים בהספד זה מעורר קטרוג בשמים. לכן זחלתי ואירא. מיום שהכרנו אותו ויותר הכרנו אותו משנת תש"ב תש"ג ויום יום ראינו את הנהגתו של האדם הזה שמופשט מעולם הזה בכלל, הוא לא חי בעולם הזה הוא חי בעולם אחר הוא לא חי על כדור הארץ בכלל, אז אם לא נספד כהלכה אז זה פחד גדול, ולכן שקלתי בכלל לא לבא אולי יותר טוב לשתוק ולא לדבר, אבל חזקה עלי בקשה הרב מרא דאתרא.

כפי שהכרנו אותו, היה כל כך טוב כל כך לא חשב על עצמו אין לו שום נגיעות, אז ודאי הוא ימליץ טוב ויבקש מרבנו של עולם שלא יהיה קטרוג שפטירתו לא תביא לידי ח"ו ליקוי המאורות.

כשהגר"ח מברסק ז"ל הזמין את החרקובער רב ז"ל, לבא להספיד את הגה"ק הגריל"ד ז"ל הברסקער רב, שאלו איזה שבחים להגיד, השיב לו בהגדרה נוראה, במקום שמסתיימים השבחים של גדולי הדור שם נקודת ההתחלה של רבינו מברסק.

כשרונות זה מתנה מן השמים, רבי גדלי' היו לו שתי המעלות הכשרונות שהיו לו עם העמל הגדול, תמיד במצב של עמל עמל בדיבור עמל במחשבה, הגדלות שלו זה הפשטות שלו. הבהירות והגישה השכלית החזקה עם ההתבטלות לגמרי, אני לא קיים בפני שכל התורה. בפני הגמ' בפני החומש, הכל בכל הדקדוק של ההלכה, עם עומק הידיעות שהיו לו. היה אומן מיוחד איך ללמוד תורה שבכתב מה הפרשה מלמדת, בעומק החכמה.

בענין המים שמן הכנרת שנמצא בתוכו לחם, אבל גם דגים שאוכלים אותו, אי כשר לפסח, אמר לי, זה אין נראה שיהא חמץ, והרי האויר שאנחנו נושמים בפרט בקיץ יש בו אדי מים, משהו ג"כ מציאות מושגת, ויש שמפסיק להיות גם משהו - אינו מזכיר זה לענין החלטת ההלכה.

עוד נשאל. למה לא יהא אדם רשאי לישא משא על ראשו, משום חיוב מצות תפילין שהוא כל היום, והשיב, מנ"י ובי', משום שיש מצות תפילין כל היום מוכרח שההלכה מוגדרת בהתאם למילוי צרכי האדם, וכמו בסוכה, חשבו כעין תדורו.

זה דוגמא לדרך מחשבתו שלימד.

ידועה הקירבה והחשיבות המיוחדת שהי' לו אצל רבו רבינו החזו"א, שלא זו מחבבו בגלוי.

תלמיד חכם תוכו כבדו, שקוף כל כך הפנים והחיצון. החיצון זה הפנים והפנים זה החיצון. היינו הך. פה לא היה בכלל הבדל מקומי, בין הפנימי לחיצון אצלו.

סבל יסורים בחייו, יסורים משפחתיים, יסורים גופניים, אבל הגמ' אומרת העוסק בתורה יסורים בדילים ממנו, לא כתוב בגמ' שבשכר שעוסק בתורה לא יהיו לו יסורים, הנוסח של הגמ' יסורים בדילים ממנו. היסורים נבדלים ממנו, היסורים לחוד, לא משתנה, היסורים לא משפיעים עליו. על התורה שלו, העבודת ה' שלו, זה בדילים, הוא חי כאילו שהיסורים זה משהוא מופרש ממנו.

חשוב לספר, אבל לספר דברים שאנחנו יכולים ללמוד מזה ולנסות להדמות.

יש דבר אחד שאי אפשר לנסות להדמות, הנהגה אחת של רבי גדלי', הגמ' אומרת הרוצה ליהנות יהנה כאלישע, והרוצה שלא ליהנות לא יהנה כשמואל הרמתי, אומרת הגמ' שיש שני סוגי הנהגות אצל הצדיקים עובדי ה'. יש דרגה של שמואל הרמתי, לא נהנה בכלל מבשר ודם, לא מצדקה ולא מישכר וזבולון, שמואל הנביא כשהולך בדרך ותשובתו הרמתה כי שם ביחוד. כששמואל היה עושה את הסיבוב וסבב בית אל והגלגל והמצפה

ושפט את ישראל, מה זה שפט היה מלמד אותם את משפטי התורה היה בעצמו טורח והולך מעיר לעיר הוא לקח אתו את הכוס לנטילת ידים את הכרית לשכב עליה, אם שכב על כרית, לקח אתו את הלחם את המנורה, כי שם, שם כל מקום שהוא נודד הבית, כל צרכי הבית, היה לוקח אתו, לא רצה ליהנות, לא רצה לאכול על שולחן אחרים בכלל. זאת הנהגה של שמואל הרמתי. בגמ' כתוב שכך נהג ר' פנחס בן יאיר, אז זו דרגה כזו שאדם בוחר לעצמו את הדרך הזאת, יש דרך אחרת דרך של אלישע, אלישע כשהיה בא לשונם, ושם אשה גדולה, היא בנתה לו אכסניה, וכו'.

רבי גדלי' נהג במידת כזאת, לא רצה ליהנות, אבל זו לא 'נאך מאכץ', זה לא חיקוי לחזון איש, כמו שהחזון איש לא עשה חיקוי לאף אחד, גם רבי גדלי' עשה את זה כי זה היה הפנימיות, הצדיק מרגיש איזה דרך של עבודת ה' יש לו.

כמו שהי' לו גבורה לסבול מחסור לסבול רעב, כח להחזיק מעמד והוא סבל הרבה, הוא היה מוכן לכל סבל שבהנהגת הקדש שהיתה לו. רבי גדלי' היתה לו אשה צדקת בדרגה שלו, היא היתה יכולה להיות כמוהו, אבל דבר כזה אם אדם יאמר נעשה חיקוי לרבי גדלי', חיקוי לחזון איש, אז זה טרף זה פסול.

הוא היה מופקע מכל מיני חשבונות, אני חושב כמה שלא מיצינו, לא דברנו כמה שצריך, ולא הערכנו, הוא היה גדול מופקע, בכלל מופקע מהסוג בן אדם, זה אדם סוג אחר בכלל, לא מהסוג של אנשים כמונו.

אנחנו בתקופה הזאת זקוקים להרבה מליצים, אומרים חז"ל הנפטרים מחזיקים את החיים, שזכותו תחזיק אותנו שלא ניפול, שלא ניפול ברוחניות, תחזיק אותנו בתקופה הקשה הזאת שלא נאבד את ההשקפות הנכונות, שום דבר לא משתנה, מי שרוצה באמת בעבודת ה' וללמוד תורה. ה' ודאי יעזור לו, וזכותו של המנוח הצדיק הזה רבי גדלי' תעמוד לקהל הקדוש הזה ולכל עם ישראל אמן ואמן.

הנאון ר' שמואל נדל שליט"א מכלות ה"שבעה" בכולל "חזון איש"

היה בתוכנו במשך עשרות שנים אדם גדול מאד שבקושי זכינו להכיר אותו, אפילו אנחנו, הבנים, שהי' לנו מורה, מורה דרך, אבל בכל זאת מעולם לא עמדנו בדיוק על דעתו, הי' לנו דמות. שהלכנו לאורה בלי לחשוב איך ומדוע. אני יודע שאמרו בשמו דברים שאין להם שחר ולא עלו על דעתו. לא אביא דוגמאות אבל הדברים ידועים, מעט מאד הכירו אותו ועמדו על דעתו, וכאלה שיכלו להעביר הלאה היו בודדים ממש. ועם כל זה ברור שהשפעה שלו היתה רחבה ועמוקה. חושבני שהי' לו חלק עקרי ורחב בהעברת המורשת של רבנו הגדול החזון"א שהי' מורו הגדול.

כשהחזון"א הסתלק לב"ע נשארו אחריו קומץ קטן של תלמידים שהלכו אחריו, כולם היו בחורים ואברכים צעירים למטה מגיל שלושים, באופן טבעי היו מתפזרים וכל אחד הי' הולך לדרכו, וספק אם הי' המשך לדרך הזו, האבא הגדול שלנו הי' מהיחידים באותו הקבוצה שהי' בעל שיעור קומה עם בטחון מוחלט, ולא היו לו ספיקות שזו הדרך. ידוע לכולם שהחזון"א בשעתו הי' דמות שונה לגמרי מכל הסביבה ומכל מה שהי' ידוע אז בכל אותה התקופה בא"י. גם בדרך הלימוד שלו וגם בהנהגה הציבורית והפרטית, ורק בנחישות שלו הי' מהיחידים שגיבשו את הקבוצה הזו בדרך שלמדו אצל רבם הגדול והמשיכו באותה הדרך.

בצורה זו שמרו על הגחלת עד שהתלכטה והאירה לכל העולם היהודי, היום אין מקום בעולם שלא מכירים משנתו ודרך הלימוד שלו, וחלק גדול ממנה, אין ספק שזה בזכותו של אבינו הגדול.

לאחר הסתלקותו של החזון"א למד ולימד, וסלל דפוסי מחשבה ודרכי ניתוח. גם בהנהגה הציבורית והאישית העלה את זה לרמה של אמת ושל ישר, נחישות ושעבוד מוחלט לדברים בלי פשרות, והשפיע על כל הסביבה. עד שגם לאנשים שלא הסכימו לדעתו ולא הלכו בדרכו היו תמיד חייבים

לחשוב מה הוא אומר ומה הוא יחשוב על פעולה כזאת. כולם יודעים שדרך הלימוד בכל מיני סברות והגדרות שלפני שנים היו מחודשים והיום כבר כל למדן מתחיל יודע את זה, והדברים ידועים.

מה שידוע שבמשך הדורות היו אנשים חכמים אנשים גדולים שעמלו ולמדו וחקרו ולימדו דרכי מחשבה והגיון, עד שכבר אנשים פשוטים מסוגלים לחשוב ברמה יותר גבוהה, נקח בדורות האחרונים, היה לנו הגרע"א הקצות ר' חיים חזו"א, שכל אחד מהם בשעתו למד ולימד בעולם לחשוב בצורה נכונה. אפשר לומר שכל אחד התחיל במקום שקודמו גמר, לא שכל אחד הי' יותר גדול מהשני, אלא שהוא המשיך ללמד אחר שהשיג משלפניו. לפי התרשמות שלי, אבינו הגדול הכ"מ הוא אחד מאלו שלמד ולימד. לחשוב ולהבין באופן שצריך, עד שהיום חלקים גדולים ממשנתו נמצאים.

כדי שנוכל קצת ללמוד ממנו אנסה להעלות כמה פרטים עם מכתב מהרבי שלו אל ר' איסר זלמן ז"ל, הוא כותב: שהוא ילד מופלא ועולה על כל בני גילו.

בשנים הראשונות שלו, שהי' בן שש עשרה, לא התייחס לעניני העוה"ז ואם לא היו מזכירים לו לאכל הי' שוכח לאכל.

ובעיקר הי' לו שעבוד מוחלט לדברים שהאמין בהם, בלי שום פשרות ובלא הערמות. ברור שעם צירוף של תכונות כאלו ועם עקשנות כזאת הגיע רחוק לדרגות שלא מוכרות בדורנו. הוא בעצמו סיפר לי שהי' לו סדר של 14 שעות ביום שבעה ימים בשבוע. עוד לפני התקופה של ישיבה גדולה, ואח"כ אחרי החתונה שלו, הי' עוזב את הבית לשבועות ולחדשים, הי' לומד תורה מתוך הדחק, הי' יכול להזכיר את הלל הזקן את ר"א בן הורקנוס ור"ע, אני לא בא להשוות, אבל לפי המושגים שלנו, זה הרמה שלו, שהי' מסור לגמרי לעסק התורה. העמל שלו בתורה, הי' מתעמל ויגע וחוזר על הדברים עוד פעם ועוד פעם, ואם לא הי' ברור לו שהגיע להבנה אמיתית של הדברים לא הי' מתעייף ועוד ועוד וגם אח"כ שהי' מתברר לו שאולי הוא טעה, הי' מתחיל עוד פעם מהתחלה הכל עשה בעקשנות ובנחישות לא מצויה.

היה לו התבטלות מוחלטת לרבו הגדול לכל אורך הדרך, ראיתי בא' המכתבים שלו שהי' מציק לו שהוא שונה מכל הסביבה, שונה מכולם, אולי הוא טועה בהנהגה שלו ולא נחה דעתו עד שבא לרבו הגדול וסח בפניו את המחשבות שלו, ענה לו זו הדרך וכך צריך ללכת. באותם הימים הוא התקרב להרב מבריסק, היה מוקסם מהאשיות שלו מהיראת שמים שהי' חופף עליו. עד כמה שידוע לי הרבה לא דברו ביניהם, וכשם שהוא העריץ את הרב מבריסק הרב העריץ אותו, אני עוד זוכר שהי' בא ומסתכל על היר"ש שהיה חופף עליו וכמעט לא הי' מחליף אתו מלה. בכל אופן שתי רבותיו הגדולים אמרו שיש לסמוך על ההוראות שלו, על השיקול דעת שלו. בשם החזו"א אומרים שאמר לו, שגם אם יוצא לו הכרעות שונות יש לו לסמוך על שיקול דעתו. א' מהדברים בדרך הלימוד, שלא הי' מסוגל לשמוע שאומרים דברים לא מובנים שלא משכנעים ולא מאמינים בהם, הי' בוחן את הדברים והי' מנסה להבין את הדברים וכשהגיע למסקנא שהוא לא מבין, יותר טוב לומר שלא מבינים מאשר להגיד בלי לדעת בכלל. השליטה שלו בכל חלקי התורה היתה מדהימה בכל מקום שהיו שואלים אותו היה עונה כמעט במקום בצורה בהירה וברורה, התפיסה שלו היתה חדה, ומיד הי' תופס את הבעיא.

בהנהגה שלו העלה את ההנהגה של האמת, ההנהגה האישית שלו הנהגה לא מורגלת.

מאד סלד מה שאנשים אומרים ישר כח. תודה סליחה. בלי לחשוב בלי להתייחס כשאתה אומר תחשוב קודם אם זה אתה מכוון. את זה הוא ראה אצל הרב מבריסק.

הוא סלד מכל הצורה שאנשים מדברים ב"הספדים" שאומרים דברים שבעצמם אינם מאמינים בהם.

בדרך כלל, כשהוא קלט שאנשים שבאים אליו, חלקם לפחות לא מתכוונים לשאול אלא באים כמו שמסתובבים אצל כל אנשים הגדולים, אז הוא הסתגר, לא הי' מוכן לקבל אף אחד. רק אנשים שהי' משוכנע הם מתכוונים ברצינות לשאול ולהתיעץ, אותם הי' מוכן לקבל.

לא רצה להתפרנס מהציבור, מה שאני זוכר שהלך להיות למלמד דרדקי כדי שלא להתפרנס מהציבור. וכל תפקיד ציבורי, ברגע שהגיע למסקנא שהוא לא מביא את התועלת, מיד הוא עוזב לאחרים, מעולם הוא לא דאג לעצמו ולבאים אחריו. גם בדרך הלימוד שלו וגם בהנהגה הציבורית והפרטית שלו, הוא עלה לדרגות לא מוכרות, במדה זו השפיעה על הסביבה למרות שלא היו מכירים אותו מקרוב.

כשישכנו "שבעה" הקריא א' מהגמ' דסנהדרין סח. שהרשימה אותי ושמבטא מה שאני מרגיש וכל הדור יכול להרגיש, כשחלה ר' אליעזר נכנסו ר' עקיבא וחבריו לבקרו הוא יושב בקתון שלו והן יושבין בטרקלין שלו ואותו היום ע"ש היה נכנסו וישבו לפניו מרחוק ד' אמות, א"ל למה באתם א"ל ללמוד תורה באנו א"ל ועד עכשיו למה לא באתם.

נטל שתי זרועותיו והניחן על לבו אמר אוי לכם שתי זרועותי שהן כשתי ספרי תורה שנגללין, וברש"י, כשגוללין ספר תורה והכתב מכוסה כך תתעלם ותתכסה תורה שבלבי כשאמות לפי שלא שמשוני ולמדו ממנו, הרבה תורה למדתי והרבה תורה לימדתי... מנעל שעל גבו האמים מהו אמר להן הוא טהור ויצאה נשמתו בטהרה עמד רבי יהושע על רגליו ואמר הותר הנדר הותר הנדר. ומוצאי שבת פגע בו ר' עקיבא מן קסרי ללוד היה מכה בבשרו עד שדמו שותת לארץ. פתח עליו בשורה ואמר אבי אבי רכב ישראל ופרשיו הרבה מעות יש לי ואין לי שולחני להרצותן.

הגמ' הזאת מבטאת בשבילי מה שאני מרגיש כלפיה אבא הגדול הכ"מ, בחייו לא זכינו ללמוד ממנו ועכשיו אין ממי לשאול, מה בכל זאת אנו צריכים לקחת אל לבנו, לנסות ללמוד משהו. לנסות ללמוד מדרכיו כבר אמרנו שזה גדול עלינו, לא שייך לעמוד על התכונות וגם על ההנהגה שלו, כי עצמת ממנו מאד, אבל בכל זאת משהו מהדברים שנוכל לאמץ. דבר ראשון שהייתי רוצה - מצפה, את העקשנות, את הדבקות במטרה, במילים שלנו, התמדה עמל בתורה, לא בדרגה שלו אבל לפחות בדרגות שלנו. ובזהירות, דבר שני שאני רוצה ללמוד ממנו את הבקרת הזאת לא לרמות את אחרים ולא את עצמו, שהאדם ידע מה הוא כן יודע ומה הוא לא יודע, איפה הוא אווזו. אם ידע זאת יש סיכוי להתקדם יותר, זה אחד מהדברים שהנחיל לנו.

הגאון רבי דוד מיכאל שמואל שליט"א החסיד, בתום ה"שלושים"

עברו שלשים יום. ההתעוררות שבועזוע הראשון פוחתת קמעא קמעא וסגה. כך טבעו של עולם. התעוררות אינה מתקיימת ומחזיקה מאליה אם לא עמלים לשימה על לב, מאידך עבר חודש שבו מזדמן לכל אחד מאתנו להרגיש שוב ושוב בגודל האבדה, נתחדשו שאלות ובעיות, נתקלנו בענינים הטעונים הסבר, הכרעה, יעוץ, ואין שולחני לרצותן.

דבר פלא מסופר במס' סנהדרין לז. הנהו בריוני דהוו בשבכותי דר' זירא כו'. בשכונתו של ר"ז היו ובכל זאת נשארו בריונים. כשנסתלק רבי זירא עשו חשבון בעצמם שעד עתה הגן עליהם ר' זירא, אבל מעתה מה יהי עליהם, וחזרו בתשובה. אף שהיו בריונים ידעו להבין שזכותו של רבי זירא היא שמגינה עליהם, וכשניטל מהם נודעזעו וחזרו בתשובה. עד כאן אפשר להבין. אבל מסתימת הגמ' משמע שזהו סופו של המעשה, כך זה נשאר. הם נשארו ועמדו בתשובתם, והדבר מפליא.

הרי זמן עבר, הזעזוע הראשון שבהסתלקותו של רבי זירא חלף, וטבעו של אדם הוא ששום התפעלות אינה נשארת בעינה מאליה. אמנם ברגע הראשון נבהלו, רבי זירא איננו, אבל אחר כך זה עובר, ורואים עולם כמנהגו, וההרגלים של שנות בריונותם בודאי חוזרים וצומחים ותובעים את שלהם, לא יתכן אחרת, ומאוד יפלא איך נשארו אותם בריונים קיימים בתשובתם. גם עם הנסיונות של אחר זמן נותרה ההתעוררות של שעה ראשונה. למדנו את הכח של "והשבות אל לבבך" בהכרה ובעמל ניתן לשמור את כחה של ההתעוררות. וזהו מה שעלינו להשתדל לעשותו.

כל מי שבא להספיד את הגר"ג זצ"ל, ולדבר אודותיו, הן ברכים והן בפרטיות, פתח דבריו במידת האמת שראינו בו. זה הי' הבולט שבאישיותו, זה הי' מה שכולם ראו. אבל הבה נדע מה הוא איש אמת. האם שמתנהג כמעשיו כראוי באמת? האם שאינו מרמה את הזולת? אמנם גם אלה

כלולים במידת האמת, ואולי אינם אלא תוצאה מההחזקה באמת. עצם מידת האמת בכל דבר היא שלמות ההכרה. הגר"ג זצ"ל הי' איש אמת בתורתו, כל דבר אשר למד בירר אותו עד שיתאמת בלב. לא הרפה עד שהגיע לזה. "יתאמת בלב" היינו שמרגישים זאת, עד כדי שממשישים את הדבר, רואים את הדבר.

ומתוך כך דרכו המיוחדת שגם בהסבריו בדברי אגדה ראה והקפיד תמיד שיהיו אמיתיים ובדוקים מכל צד, ומתאימים להלכה, ללא שום סתירה. הכרה אמיתית היא כשהדבר מצוייר בחוש, וכמו שאמר הרמב"ם (מור"ג ח"א פ"ג) שאמונה אינה לומר בפה [שמאמין הוא] אלא הענין המצוייר בנפש כשיאמינו בו שהוא כן כמו שיצוייר, (עכ"ל). והכרה אמיתית כזו היא המביאה שגם ההנהגות תהיינה רק על פי האמת בשלמות. מבטויי לשונותיו ניתן היה ללמוד הרבה לדוגמא: כששוחח אודות הכובש יצרו היה מכנה זאת - מוותר. כמה לקח והדרכה יש בכך. לא ראה בכך מעשה של מאבק, מלחמה, כיבוש, דברים המרתיעים את מי שחלש, אלא רק מחדל של ויתור. אז מה בכך שאתה רוצה, האם משום כך צריך אתה לקבל או לשאוף לזה?! תוותר!

וכבר על תחילת שנותיו של הגר"ג זצ"ל בבואו לישיבה אמר מי שהכירו אז, יבלח"ט ראש ישיבת באר יעקב שליט"א, כי ראו עליו עבודת "עד שיתפלל אדם על דברי תורה שיכנסו למעיו יתפלל על אכילה ושתייה יתרה שלא תכנס למעיו".

אספר סדר לימודו עם תלמיד, כפי הזכור לי מלפני כיוכל שנים. תחילה למד בעיון את הגמ', הגמ' בלבד, כל הסוגיות שבענין, תחילה כל סוגיא בפ"ע, ליישב מיני' ובי', ואח"כ כל אותן סוגיות יחד, להקשות מזל"ז, לחפש, בדעת עצמו, כל דרכי התירוק, ולחפש ולפרט את כל הנפק"מ לדינא העולים מבין הדרכים השונות, ולבחון את התירוצים שהועלו, מה מהם נראה מתקבל ומה נראה קשה ודחוי, ומה הן הקושיות המביאות לדחייתו. וכל זה בהתאמצות גדולה, ובחזרה על אותם הדברים פעמים רבות, ובימים הבאים שוב חזרות על זה. ואפילו דברים פשוטים בטא אותם בפה, כגון מהתירוק הזה עולה להלכה כך וכך, וחזר על זה. ובלמדו הגמרא כך, הי'

נראה כמי שלומד זאת לראשונה שאין לפניו אז אלא מה שהוא מוצא כעת בגמ', ואע"פ שמסתבר שכבר למד הדברים היטב בעבר.

ורק אח"כ התחיל בלימוד רש"י, בעיון ובדקדוק, ולבדוק עד כמה הוא מתאים למה שלמדנו. ואח"כ תוס' ושאר ראשונים, ולאור הלימוד הקודם, כשלמדנו הגמ' בלבד, נעשו דברי רבותינו ברורים, מה כוונתם בכל דבר, למה הוצרכו לו ומה באו ליישב ולהסביר.

ואם בכל זאת נמצא בראשונים דבר שלא תאם את דרכו כשלמד הגמרא טרח ליישב להבין ולהכריח למה לא נראה להם את אשר לנו היה נראה דבר ישר, וכן אם הם נקטו באחת מהדרכים אשר בלמדו הגמ' בפ"ע הועלו ונדחו, וזאת קרה לא אחת, טרח ליישב למה לא חששו הם לאותה דחיה, ומה העולה לדינא מתוך ישוב זה.

ומשם לגדולי מפרשי הש"ס מהרש"א ומהר"מ ומהר"מ שיף. לא ויתר על דבר מדבריהם. ומשם לפוסקים עד השו"ע ונו"כ. כשהגיע ללימוד הפוסקים היו כבר כל צדדי הענין ברורים וערוכים. לימוד הפוסקים הי' מהיר. חיפש בדבריהם רק את הדברים החדשים וכמעט הכל לא הי' חדש רק כלול במור"מ הקודם, וכך עד כל הנו"כ הנדפסים בשולי השו"ע הגדול.

הלימוד אז היה בפרק אלו טרפות, ובודאי כך למד בכל מקום. כמה ברורים היו הדברים כשנלמדו כך. וכמדומה שזו הדרך בה הוריק מרן החזו"א זללה"ה, (עי' קובא"ג ח"א איגרת ב', יעו"ש*) שמא תאמרו שסדר לימוד כזה הוא ממושך מאד, ומספיקים בו מעט, לא כך היה. לימודו היה בהתאמצות גדולה, קבועה תמידית, וכך הספיק הרבה.

הגר"ג זצ"ל שלל את דרכם של אותם צעירים המרחיבים לימודם ומספיקים ב"זמן" רק מספר דפים. פעם סיפר לפניו משהו שבמשך כל זמן החורף הספיק ללמוד עניני בישול שבשבת וביו"ד וזה לקח לו כל זמן

(*) ז"ל רבינו בעל אהבה"ק בהקדמת ספרו פרי תואר: ודרך הלכתי בו... הוא שהייתי מקדים לשחות מים חיים הם דברי הש"ס בבלי וירושלמי ולעמוד על עמקן של דברים בכל אשר הש"ס יכון לסבול בשבילי העיון, ולהכריח דרך המתחייב באמיתות דבריו, ואחר זה הייתי פונה לראות דברי רש"י והתוספות והרא"ש... ומשם עולה... להביט לדברי הגאונים והר"ף והרמב"ם והרשב"א והר"ן והבאים אחריהם.

החורף. (כמדומה שבנוהג הנפוץ כיום אין זה נחשב כל כך מופלג) והגר"ג נוף בו.

ושלל את השטחיות, אפילו שטחיות ארעית לרגע. מישוהו סיפר לפניו שבגשתו לסוגיא חדשה, דרכו לקרוא תחילה הכל ברפרוף, שיידע מיהא במה מדובר ומכלי להבין אז היטב, ואח"כ הוא חוזר ללמוד להבין, ולא הסכים הגר"ג לדרך כזו. מיד צריך להתאמץ להבין.

וזו היתה דרכו בכל ענין, בכל חכמה, בהלכה ובאגדה, במקרא, במוסר, בהשקפה ובארחות חיים. במלוא המאמץ, במלוא יגיעת המוח.

וכשפגע בלימודו בענין מוקשה לא ויתר. התיגע עד שמצא ישוב, פתרון המתיישב על הלב. אין הכוונה בזה לומר שאילו הגיע בעינו למבוי סתום היה נשאר לעמוד בו. כאמור הוא זצ"ל מחזה במתעכבים בלימודם, אלא שכחו היה לעמוד ולחרוש בנושא עד שתתגלה האמת מניחת הדעת ומשמחת הלב.

ומה צריכים שכמותנו לעשות במצב כזה, כאשר הענין עדיין אינו ברור ומיושב אבל כבר לא רואים מוצא ודרך איך להמשיך בו כעת? מהגר"ג זצ"ל לא שמעתי בזה אבל ממרן החזו"א שמעתי, הציעו לפניו ישוב לשיטה אחת שבקצת מהאחרונים ושאלוהו האם נכון ההסבר, וענה מרן "איני יודע". כשראה שהשואל מאוכזב מתשובה זו אמר לו מרן בזה"ל: "צו וויסען אז די זאך וייס איך ניט איז אויך אחלק אין ידיעת התורה" (לדעת כי דבר זה אינני יודע אף זה חלק בידעת התורה). למדנו דבר גדול בסדר הלימוד. כל זמן שיש מה לעבוד, כל זמן שרואים שמתקדמים בזה מחוייבים להתאמץ בכל כחות השכל, אבל כשכבר המבוי סתום אז יש לסכם ולהבהיר ולשנן לעצמי את מה שהושג, את הידוע בסוגיא, ואת מה שאינו ידוע ולמה אינו ידוע, וללכת הלאה, להמשיך בלימוד.

מהירות לימודו של הגר"ג אז, כבר לפני יובל, היתה להפליא. ראינו פעם שבמשך שעות, אולי יומיים ואולי פחות, חזר על כל פירוש הר"ש למס' תרומות, ובדאי לא היה זה לימוד שטחי, דבר שהי' בעיניו פסול מכל, ודאי חזר בדעתו על כל מה שהתבונן בו כשעה שלמד המסכת בעיון.

כבר אז אמרו עליו שכחו הגדול הוא בכך שהוא מרבה בחזרה על לימודו. ומכח הברירות והבהירות שבלימודו, עם החזרה המרובה, נשארו הדברים בזכרונו, לקיים ושננתם שיהיו ד"ת משוננים בפיו. כאמור, לא הרפה מדבר בלימודו עד שנתחייש על דעתו, עד שהרגיש שזה נכון, שזו האמת. דברי תירוצו והסבר שאין לכו של אומרם שלם בהם, רק חושב שכך ובסגנון זה נהוג לומר בדבר זה, לא היו לרוחו, וגם מתלמידיו תבע זאת.

ומתוך כך היתה הנהגתו שלא לכפות דבריו על התלמידים. כשבשיעוריו הציע דבר חידוש שאל האם אתם "מרגישים" את זה? מרגישים שזה כך? לא הסכים שיקבלו דבריו כמצווים להאמין בהם. ואם אמרו התלמידים שאינם מרגישים, ניסה לעבוד להסבירם כדי שירגישו, וגם לשמוע מפיהם מה מרגישים הם בענין.

והבנת הענין עד כדי הרגשת אמתותו הוא שהביא לתקיפות הדעת והחלטיות ההכרעות שראינו לפעמים. פסולה היא תקיפות הדעת כשהיא באה מתוך קלות או מזלזול בצד הנגדי, אבל מי שהגיע לראיית אמיתות הדבר בבהירות, גם אחרי שבחן וניסה להבין צדדי ההיפך, והוא בדרגת הגיע להוראה, הוא מצווה לעמוד על דעתו ולהורות לפי מה שעיניו רואות.

אמר לי הגר"ג זצ"ל פעם, כי ראה על מרן החזו"א, כשעה שהחזו"א השיג בתוקף על מחברים גדולים, כי ברור היה להחזו"א שאותו גדול היתה תשובתו עמו לקושיות, ומ"מ לא נמנע החזו"א מלכתוב כך את מה שהוא רואה בזה. זהו חלקו בתורה.

הגר"ג זצ"ל לא נרתע מלומר הכרעתו, גם בדברים אשר גדולים מדורות קודמים כבר דברו בהם, כשהוא ראה בדברים מה שראה, ועם זה קיבל בכבוד ראש את מנהגי ישראל המקובלים, וגם כשלא נודע מקורם, וטרח להסבירם.

יגע הרבה. ובשנים האחרונות גם הרבה לדבר, בהכרת הבורא ית', וגם עבד ללמוד את עצמו ואת תכונות האדם, דבר הנצרך לעבודת ד'. וז"ל רבינו יונה בידיויו של בעל תשובה. (שע"ת שער ראשון אות י') והנה הבורא נפת באפי נשמת חיים חכמת לב וטובת שכל להכירו, וליראה מלפניו ולמשול בגוף וכל תולדותיו. ע"כ. שלשה אלה הם אשר ראינו בעבודתו

של הגר"ג זצ"ל תמיד. להכירו, ידיעת הבורא הוא השורש לכולם, וכשזה מצטייר בחוש זה בודאי מביא ליראה מלפניו, ומי שהגיע להכרה כזו, הרי זה ממשילו בגוף ובכל תולדותיו, תולדות הגופניות.

ואת זה יכול כל אחד. הרי רבינו יונה לא אמר זאת רק לגדולים. הוא קבע זאת בוידוי המיועד לכל חוטא. לכל אחד יש הכחות האלה בדרגה שהוא צריך לה. נשמתו של כל אחד היא חכמת לב וטובת שכל דיו שיוכל בה להכיר בוראו וליראה מלפניו ולמשול בגוף וכל תולדותיו.

היראה היא תוצאת האמונה, ויש גם מדרגה הגבוהה ממנה. ביראה אדם יכול לדמות בעצמו שהוא ירא, שיש בו יראת העונש, ואולי אינו אלא משלה עצמו שזה פחד מהשי"ת כאשר באמת אין בו אלא פחד טבעי ממקרי העולם שאינו רוצה שיגיעוהו. למעלה מזה היא מדרגת הבושה. להרגיש בושה מהבוי"ש. מי שמרגיש בושה מלפניו אות הוא על אמתות אמונתו.

ונקודה נוספת. כמדומה שאף פעם, בכל השנים הרבות, לא שמעתי מהגר"ג זצ"ל דבר של ליצנות, של זלזול שטחי במישהו. דיבר דברי בקורת, השמיע טענותיו, אבל הכל היה לימודים, בכל כח השכל, לא דרך ליצנות. ליצנות מדברת אל השכבות הרדודות, השטחיות שבאישיותו של השומע. בכח ההסבר הנפלא שהיה לו, להסביר כל דבר עד שיוחש בחוש, כלול היה גם הכושר להרצות דבר דרך לגלוג קל, אבל זה הפך מכובד הראש שמחוייבים בו תמיד. (והתועלת שבדברי ביקורת הנשמעים מפיו של חכם וגדול, וההתר לכך, מבוארים באגרתו של החזו"א בקובץ אגרות ב' סי' קל"ג, ובקו' ליקוט שיעורי ר' גדלי' הנדפס בתשס"ג עמ' ע"ז, יעו"ש).

ונהג בכבוד אפילו כלפי קטנים. כאשר בא שואל ומתווכח ואינו מבין מה שמשיבים לו קשה הדבר ומכביד להתעסק עמו ולנסות להסבירו, והרי כלפיו כולנו היינו כך, ועם זאת באיזה סבלנות, באיזה הבנה והתחשבות בחולשותיו של הלה, טרח להשיבנו ולהסביר לנו, וכאשר בא שואל פשוט ושאל בערליכקייט נשא כלפיו חיבה מיוחדת. מאוד אהב יהודים תמימים אנשי אמת.

זכה הגר"ג, ששמעתתיה, יסודות שחידש, מבדרן בעלמא, ונושאים ונותנים בדבריו בבתי מדרשות, אבל אלה אינן אלא מקצת מן הקצת, וראוי לכל אחד מיודעי תורתו לשמור ולמסור את אשר בידו. עלינו לזכור ולשמור את מה שלמדנו מהגר"ג זצ"ל, שישאר שלא ישכח, כל יהי' שום דבר בעינינו פעוט ערך. בכל מילה יש לימוד והמתאמץ לשמור ולקיים מה שלמד יזכה לס"ד בזה, אפשר לעמוד בזה, הרי גם אותם בריונים שהיו בשכנותו של ר' זירא עמדו בתשובתם, אבל זה מצריך עמל. אין זה נעשה מאליו. הבה נתאמץ והשי"ת יהי' בעזרנו.

הגאון רבי יוסף הכהן רוט זללה

ראש מוסדות בית דוד

זכרים שנאמרו בעיר "אלעד"

הלומר על מנת לעשות

א

קשה לי מאוד לעמוד ולדבר כאן. מי אני שאדבר על יגיעת תורה ובקשת חכמה גדולה כזו כמו שראינו אצל רבי גדליה זצ"ל. על דקדוק ההלכה בכל התחומים ובכל המצבים, באופן שאי אפשר לתאר. אני זוכר איך לאחר פטירת הרבנית ע"ה למדתי איתו בביתו. המצב בבית היה קשה מאוד. פעם אחת ראיתי שהוא אופה לחם לכל השבוע. כששאלתי אותו, מה פתאום הוא אופה לחם, הוא ענה לי; שהוא שמע שהניפוי במאפיות הוא לא מאה אחוז ולכן הוא מגפה ואופה לבד. גם במצב כזה, לאחר פטירת הרבנית שהמצב כ"כ קשה, הוא היה ער לכל חשש. בלי לחפש היתירים. אבל באמת זה לא היה חידוש אצלו, זה היה כל כך פשוט אצלו, עד שדברים כאלו לא תפסו אצלו מקום כלל.

אם קרה והיה צורך להתעסק בצרכי ציבור, אפילו אם זה היה כרוך בטירחא מרובה, הוא היה מקדים את זה לפני הכל. היה איזה יהודי מחו"ל שכל חייו קיבץ פרוטה לפרוטה, ולעת זקנותו הוא רצה להפקיד את הכסף בידי איש נאמן שיחלק אותו לצדקה באופן הטוב ביותר. אותו האיש הכיר אותי, ורצה שאני אקח על עצמי להיות אחראי על הכסף, אבל אני שהייתי צעיר לא רציתי לקחת על עצמי אחריות לחלק את הכסף. נכנסתי עם אותו יהודי למרן הסטייפלר זצוק"ל לבקש ממנו שהוא יהיה אחראי על הכסף. מרן הסטייפלר לא רצה, וטען שאם הוא יקח את הכסף, תיכף ידעו מזה כולם ולא ישאר מהכסף כלום. כששאלתי אותו מי אפשר למנות כאחראי על הכסף, הוא ענה שאלך לרבי גדליה, הוא טוב ונאמן ובודאי ידע איך להסתדר על הצד הטוב ביותר. אח"כ שאלתי אותו, שמכיון שצריך לחלק את הכסף גם בירושלים, האם אפשר לסמוך על רב פלוני שם

בירושלים, והוא ענה לי שאמנם הוא ת"ח גדול, אבל אין הוא מכיר אותו איך הוא בעניני ממונות ולכן הוא לא יכול לומר לי.

לאחר תקופה אותו יהודי שלח את הכסף מחו"ל ע"י שליח, והשליח כיון שהיו בעיות עם יורשים, מסיבות שונות עיכב את הכסף. ידעו שהשליח גר בת"א באיזה מקום ולא ידעו היכן, והיה צריך בדחיפות למצוא אותו ולקחת ממנו את הכסף, כי אחרת עלול להיגרם נזק. הממונה על הכסף היה רבי גדליה זצ"ל, ובדיוק באותו בוקר בו נודע שהכסף נשלח ונמצא בת"א, הוא נסע לכמה ימים לנוח בטבריה. בלית ברירה נסעתי לטבריה להתייעץ איתו מה לעשות. הגעתי אליו מאוחר בלילה, ומיד למחרת בבוקר, בזריזות ובלי שום ספיקות הוא חזר יחד איתי לבני ברק, על מנת לחפש את אותו יהודי שהכסף נמצא אצלו, ואכן בס"ד הצלחנו למצוא את אותו יהודי. למחרת לציין שרבי גדליה כבר לא חזר לטבריה. [אגב, באותה נסיעה מטבריה לבני ברק, הוא אמר לי שהוא לומד מסכת אהלות בעיון, ובאותו זמן הוא התיגע להביא את הדרך של ר' חיים בביאור איזו סוגיא, ולמרות שיש עוד דרכים הוא רוצה להביא דרך מסוימת זו. וכך במשך כמה שעות דיברנו על סוגיא זו].

אלו לא סיפורים עליו, זו היתה המהות של מי שלומד תורה ביגיעה עצומה, זו היתה המהות של מי שזכה להיות בד' אמותיו של מרן החזו"א זצוק"ל, ולקבל מדרכיו, איך נראה לימוד התורה על פי ההלכה. באמת, כל דבר זה הלכה, על זריזות יש הלכה, על יראה יש הלכה, מידות זה ג"כ הלכה, והלכת בדרכיו זה ג"כ הלכה, כל התורה כולה נלמדת לאור ההלכה. וכמו שמרן החזו"א כתב באגרת, שבשעה שהאדם משעבד את עצמו ללמוד ולהתייגע ולהתנהג על פי ההלכה, זוהי עבודה על המידות. מכיון שההלכה אצל אנשי אמת כאלו כוללת הכל. כל רמ"ח אברים ושס"ה גידים, וכ"ש חמץ והלב, הכל זה הלכה. וא"כ ברור שמי שחי באופן כזה זה כולל הכל, ואת זה ראינו אצל רבי גדליה זצ"ל.

ב

מבואר שהספר זה ענין גדול עד מאוד. הגמ' במועד קטן דף כ"ה ע"ב מביאה: "א"ל רב אשי לבר קיפוק ההוא יומא מאי אמרת, אמר ליה אמינא אם בארזים נפלה שלהבת מה יעשו איזובי קיר. לויתן בחכה הועלה מה

יעשו דגי רקק. בנחל שוטף נפלה חכה מה יעשו מי גבים. א"ל בר אבין, ח"ו דחכה ושלחבת בצדיקי אמינא ומאי אמרת, אמינא בכו לאבלים ולא לאבידה שהיא למנוחה ואנו לאנחה. חלש דעתיה עלייהו ואתהפוך כרעייהו ההוא יומא לא אתו לאספודיה" עיי"ש. והיינו שרב אשי שאל את בר קיפוק שהיה ספרן, מה תגיד עלי לאחר פטירתי, ולאחר שאמר לו מה שאמר, הוא הקפיד עליו, ואתהפוך כרעייהו, ואם רואים שרב אשי התענין כ"כ בהספד והקפיד על בר קיפוק עד כמה גדולה היא החשיבות של ההספד.

באמת קשה לי לדבר על אדם גדול שכזה. אבל באופן מליצה אני אדבר בבחינת "מה יעשו אזוכי הקיר", [המובן שם בגמ' הוא באופן אחר] מה אנחנו צריכים ללמוד כשרואים יגיעה כזו, בקשת חכמה כזו, על זה צריכים לדבר.

הגמ' בשבת דף פ"ח: "אמר רב חננאל בר פפא מ"ד שמעו כי נגידים אדבר, למה נמשלו דברי תורה כנגיד, לומר לך מה נגיד זה יש בו להמית ולהחיות אף ד"ת יש בם להמית ולהחיות היינו דאמר רבא למיימינין בה סמא דחיי למשמאילים בה סמא דמותא" ומפרש רש"י שם בד"ה "למיימינים" וז"ל: "עוסקים בכל כחם וטרודים לדעת סודה כאדם המשתמש ביד ימינו שהיא עיקר". לא סתם עוסקים בסוגיא אלא "טרודים", בשעה שאוכלים, בשעה שהולכים לישון, בשעה שהולכים בדרך, "טרודים לדעת סודה" ואז נעשית התורה סם החיים. ומש"כ הגמ' "למשמאילים בה סמא דמותא" פירש רש"י בדף ס"ג ע"א: "למשמאילין בה. שאין יגעים בה כל צרכן. אי נמי מיימינין בה עוסקין לשמה משמאילים שלא לשמה". וצריך ביאור מה כתוב כאן? קשה לי לדבר, מפני שאני רואה את עצמי, אבל כתוב כאן שאם לא עוסקים בכל הכח וטרודים לדעת סודה, כאדם המשתמש ביד ימינו, אזי חלילה נמצאין במצב של "משמאילין" עוד משמע מכאן, שהתורה עצמה היא המקטרגת על האדם. יש לתורה טענות על האדם, היא טוענת שהאדם לא נותן לה את החשיבות הראויה.

ובאמת מצינו בחז"ל דברים הדומים לזה במדרש רבה שמות פרשה ו "כשנתן הקדוש ברוך הוא תורה לישראל נתן בה מצות עשה ומצות לא תעשה ונתן למלך מקצת מצות שנאמר (דברים יו, טו) לא ירבה לו סוסים וכסף וזהב וגו' ולא ירבה לו נשים ולא יסור לבבו עמד שלמה המלך

והחכים על גזירתו של הקדוש ברוך הוא ואמר למה אמר הקדוש ברוך הוא לא ירבה לו נשים לא בשביל שלא יסור לבבו אני ארבה ולבי לא יסור. אמרו רבותינו באותה שעה עלתה יו"ד שכירבה ונשתטחה לפני הקדוש ברוך הוא ואמרה רבון העולמים לא כך אמרת אין אות בטלה מן התורה לעולם הרי שלמה עומד ומבטל אותי ושמא היום יבטל אחת ולמחר אחת עד שתבטל כל התורה כולה אמר לה הקדוש ברוך הוא שלמה ואלף כיוצא בו יהיו בטלין וקוצה ממך איני מבטל". וכן מצינו בסנהדרין דף צ"ט ע"ב: "אמר רב יצחק בר אבודימי מאי קרא שנאמר נפש עמל עמלה לו כי אכף עליו פיהו. הוא עמל במקום זה ותורתו עומלת לו במקום אחר" ופרש"י: "תורה עומלת לו. שמחזרת עליו ומבקשת מאת קונה למסור לו טעמי תורה וסדריה וכל כך למה מפני שאכף שכפף פיהו על דברי תורה". רואים שהתורה כביכול מטריחה עצמה בשביל האדם שעמל בה, ולהיפך ג"כ. וא"כ א"ל שהפשט ב"סמא דחיי" ו"סמא דמותא" היינו שהתורה עצמה היא גופא סם החיים וסם המוות.

אצל רבי גדליה זצ"ל ראינו את היגיעה העצומה. היו לו הרבה סדרים ביום. לפני התפילה, בבוקר, אחרי הצהרים, בערב עוד סדר, כך כל השבוע בלי הפסק. לא היו אצלו שיחות צדדיות, אלא רק לעיתים רחוקות, בענינים חשובים. הוא למד כסדר מתחילת המסכת עד סופה. כשהתחלתי ללמוד איתו, הוא אחז בפרקים האחרונים של מסכת כלים. דרך העיון אצלו היתה; שהוא למד את המשנה, את כל הצדדים שיש במשנה, ואת הסברות של ההו"א והמסקנא. והיה אם באמצע הלימוד הוא ראה שהוא לא מבין איזה פרט, הוא טען שהחסרון הוא במקור, וצריך להתחיל הכל מהתחלה. והיה לפעמים שהוא התחיל את כל הסוגיא מההתחלה ארבע או חמש פעמים. הוא טען שאי אפשר ללמוד באופן של טלאים טלאים, ואם זה לא הולך, אם לא מבינים משהו, צריכים לחזור לשורש, ועוד הפעם לדון באותם צדדים שכבר דנו בהם כאילו שזו הפעם הראשונה, מיד לאחר שנחלבנו הדברים הוא כתב באופן מסודר. בשעה שהוא כתב, היה לי קצת הפסק, כיון שהיה לי קשה המתח הזה, ובאותו הזמן עברתי עוד פעם על הדברים. בערך בשנה אחת (אולי קצת יותר) הוא כתב על כל מסכת כלים, איזה יגיעה זו היתה, אין אפשרות לתאר. כשנסענו פעם בערב שבת ורציתי לדבר

אתו בדרך, הוא אמר שמרוב מאמץ ויגיעה, קשה לו כבר לדבר והוא צריך קצת לנוח.

ועל הכל, תעיד העובדה, שאחר פטירת הרבנית ע"ה הוא קבע את לימודו בבית, והסוגיא הראשונה שלמדנו היתה סוגיא במסכת ידים. למדנו את הסוגיא בעיון כראוי, אך לאחר שגמרנו ללמוד, למרות שהדברים היו מסודרים אצלו כדבעי, הוא אמר לי שהוא צריך ללמוד את הסוגיא עוד פעם כיון שזה לא היה מספיק בצלילות הדעת. אם חוששים שזה לא מספיק בהיר, לא יכולים לצאת ידי חובת העיון. אין כזה אופן של להסתפק בדבר שהוא לא מאה אחוז שלם, זה לא לימוד, זה לא לדעת סודה.

ראינו אצלו את הבקשת חכמה. לא היה אצלו מקום לכבוד, לשררה או לשאר דברים. לא שהוא ריתר על זה, לא שעבד על עצמו שלא יהיה לו צורך בזה, אלא לפי איך שאני ראיתי לא היה אצלו מקום לדברים צדדיים כאלו. הוא היה מבקש חכמה, ולמי שמבין באמת מהי בקשת חכמה, לא מתאים לזה דברים כגון אלו, כיון שכל אלו הדברים, כל תענוגי העולם הזה, וכ"ש בקשת דברים זרים כמו כבוד ושררה וכיוצ"ב, זה מפריע לבקשת החכמה האמיתית. זה תרתי דסתרי. וממילא, דברים אלו לא תפסו אצלו מקום. כל מי שהכיר אותו ראה את זה, אבל אני ראיתי אותו בהרבה מצבים ובכל המצבים זה היה כך.

ג

במשנה באבות (פרק ד משנה ה) תנן: "רבי ישמעאל בנו אומר: הלומד על מנת ללמוד מספיקין בידו ללמוד וללמד; והלומד על מנת לעשות מספיקין בידו ללמוד וללמד, לשמור ולעשות." וצריך להבין את כוונת המשנה, האם יש כאן איזו סגולה שהלומד ע"מ לעשות מספיקין בידו ללמוד וללמד לשמור ולעשות? עוד צריך להבין, וכי הלומד ע"מ ללמוד שמספיקין בידו ללמוד וללמד, הוא לא לומד גם על מנת לעשות? ועי' ברבינו יונה שם שמבאר וז"ל: "פי' חס ושלום שאין זה מדבר בלומד על מנת ללמוד ולא לעשות, שזה אין מספיקין בידו לא ללמוד ולא ללמד. אלא על מנת לעשות איסור והיתר כמשמעו, לא שיטרח ויעיין הרבה אולי ימצא איסור בדברים הסותרים, אך לוקח הדברים כפשוטן מפני כך אין מספיקין בידו אלא כפי מחשבתו ללמוד וללמד" ע"כ. וביאור הדברים

נראה; שהלומד שלא על מנת לעשות, כבר נאמר במדרש רבה (ויקרא פרשה לה) "תני ר' חייא הלמד לעשות לא הלמד שלא לעשות הלמד שלא לעשות נוח לו שלא נברא. א"ר יוחנן הלמד שלא לעשות נוח לו שנהפכה שליטתו על פניו ולא יצא לאויר העולם". אלא ברור שגם הלומד על מנת ללמד הוא לומד ע"מ לעשות, אבל העשיה היא לפי מה שיתודע לו בדרך לימודו איסור והיתר הוא יעשה. אבל הלומד על מנת לעשות, מבאר הרבינו יונה שם וז"ל: "ר"ל שדעתו לפלפל בלימוד כדי לדעת אמתת הדברים ורצונו לטרוח כמה ימים ושנים להשיג דבר קטן ולנהוג עצמו על פי האמת הרי זה למד על מנת לעשות. שכל עיקר מחשבתו אין, כי אם אל המעשה להיות אמיתי. ולפיכך מספיקין בידו ללמוד וללמד ולעשות שהכל בכלל המעשה" ע"כ. דהיינו; שהלומד ע"מ לעשות, זה מי שלומד באופן שהוא שואף לברר איך הוא צריך להתנהג ע"פ דרכי האמת, והרבינו יונה אומר שהוא יכול כמה שנים שיהיה לו איזה ספק באיזה דבר קטן, והוא לא מסיח דעת מזה, עד שיתברר לו אמיתות הדברים. מי שלומד באופן כזה הוא נחשב כלומד ע"מ לעשות, שכל לימודיו זה ע"מ לעשות. אני אומר ברור שאצל כל הגדולים היה הלימוד באופן כזה אבל אצל מרן החזו"א זצוק"ל ראו תדיר, וגם בספרים רואים את זה, את ה"על מנת לעשות", באופן הזה שכל מהות הלימוד היא לברר את ההנהגה האמיתית. ואת זה גם ראינו אצל רבי גדליה זצ"ל, שהלימוד עם העשיה היו אצלו חטיבה אחת.

ד

הגמ' במסכת שבת דף פ"ח ע"א אומרת: "דרש ר' סימאי בשעה שהקדימו ישראל נעשה לנשמע באו ששים ריבוא מלאכי השרת לכל אחד ואחד מישראל קשרו לו שני כתרים אחד כנגד נעשה ואחד כנגד נשמע. וכיון שחטאו ישראל ירדו מאה ועשרים ריבוא מלאכי חבלה ופירקום שנאמר ויתנצלו בני ישראל את עדים מהר חורב" ע"כ. ולכאורה צריך ביאור מדוע כדי להלביש את הכתרים ירדו ששים ריבוא מלאכים ואילו כדי להסיר את הכתרים היה צריך מאה ועשרים. והביאור בזה הוא; שידוע שמלאך אחד יכול לעשות רק שליחות אחת. והנה, לפני חטא העגל הנעשה והנשמע היו חטיבה אחת, וא"כ לשני הכתרים של נעשה ונשמע היה מספיק מלאך אחד. אבל אחרי שחטאו בני ישראל בחטא העגל נפרד הנעשה מהנשמע,

דהיינו שהשמיעה, דהיינו הלימוד, והעשיה, כבר לא היו חטיבה אחת, וא"כ כדי להסיר את הכתרים, צריך לכל אחד שני מלאכים, אחד שיסיר את כתר הנעשה ואחד שיסיר את כתר הנשמע ומובן מדוע היו צריכים מאה ועשרים ריבוא מלאכים.

והנה, אף שבודאי אנחנו לא יכולים היום להגיע לדרגא של לפני חטא העגל, מ"מ רואים מדברי חז"ל שהלימוד עם העשיה צריכים להיות חטיבה אחת, וזוהי בקשת החכמה האמיתית.

והביאור בזה הוא שחז"ל אומרים עה"פ בראשית ברא "בשביל התורה שנקראת ראשית דרכו (משלי ח, כב), ובשביל ישראל שנקראו ראשית תבואתה (ירמיה ב, ג)" מבואר בזה; שכל הבריאה לא נבראה אלא בשביל ישראל שנקראו ראשית, וישראל לא נבראו אלא בשביל התורה שנקראה ראשית והתורה ג' מצוות הם כנגד רמ"ח אברים ושס"ה גידים, וא"כ, לכל איבר ואיבר יש את התכלית שלו שלשמה הוא נברא, וא"א להפריד את התורה, את הלימוד מהעשיה. ומי שחושב שאלו שני דברים נפרדים, הוא דומה לילד שיאמר; נכון שאני בן אדם, אבל אני רוצה לילך על ארבע כמו בהמה. שכל אחד מבין שזה מחשבת ילדות. כשמבינים מה זו חכמה אמיתית, מבינים שמי שרוצה להפריד אותה מהעשיה הוא כמו אותו ילד קטן, חכמה עם עשיה זו חטיבה אחת, זה דבר אחד ומי שלא מבין את זה חסר לו בהבנת התורה.

וברמב"ם הלכות איסורי ביאה פרק כ"א הלכה כ"ב נפסק להלכה: "מי שפגע באשה בשוק אסור לו להלך אחריה אלא רץ ומסלקה לצדדין או לאחריו וכל המהלך בשוק אחרי אשה הרי זה מקלי עמי הארץ". [מהו הגדרת השלילה בזה משום עם-ארצות] שלפעמים מצבים שצריך לדחות איזו מעלה בשביל דבר אחר חשוב יותר, אבל המהלך אחר אשתו בלי סיבה אלא מחמת שהוא לא מבין את השלימות בקיום הדברים, הוא עם הארץ.

ה

הגמ' ביומא דף כ"ג ע"א אומרת "כל ת"ח שאינו נוקם ונוטר כנחש אינו ת"ח". וצריך ביאור; על מה הת"ח צריך להיות נוקם ונוטר, על כבוד, על מידות, ברור שלא. אלא בודאי, שהוא צריך להיות נוקם ונוטר על

דברים שנעשים כנגד דרכי התורה, ואם הוא לא מבין שעל דברים כאלו צריכים לנקום ולנוטר, אלא הוא חושב שאפשר קצת לוותר, להעלים עין הוא לא ת"ח. תלמיד חכם יודע שהתורה היא בדווקא ואי אפשר לוותר כהוא זה על שום דבר מדרכי התורה, ומי שמוותר דומה לאחד שמשתמש בכלי ובא מישור ורוצה לשבור את הכלי ולאבד אותו והוא מוותר לו, האם נאמר על אחד כזה שהוא בעל מידות גדול שהוא מסכים לזה שהכלי יהיה שבור, בודאי שלא. זה לא בעל מידות, זה חסרון בחכמה. מי שמוכן לוותר אפילו קצת על התורה, זה סימן שהוא לא מבין את התורה, כי אם הוא היה מבין הוא היה יודע שאין כאן על מה לוותר. וכעין זה כתוב במדרש בראשית פרשה ס"ז "א"ר חנינא כל מי שהוא אומר שהקב"ה וותרן הוא יתוותרון בני מעוהי". ולכאורה צריך ביאור מדוע דווקא בני מעוהי ולא אבר אחר בגוף? ומבאר המגיד מדובנא; שהמעיים הם ארוכים וא"כ אפשר היה לחשוב שלא צריכים את הכל. אמנם אליבא דאמת, הקב"ה ברא את העולם באופן שאין שום דבר מיותר, כמ"ש "מה רבו מעשיך ד' כולם בחכמה עשית", ואם היה משהו מיותר, היה חסר בחכמה. וא"כ מי שאומר שהקב"ה וותרן, מענישים אותו במידה כנגד מידה, באותו אבר בגוף האדם שעל פניו הוא נראה קצת מיותר, כדי שיבין שכמו שעל חלק זה למרות שעל פניו נראה שאפשר לוותר על חלק ממנו, אי אפשר לוותר, כך א"א לומר שהקב"ה וותרן. הקב"ה יכול לעשות חסד ולהאריך אף, למשוך את הדברים לאט לאט באופן שיכולים לקבל את היסורים, אבל אי אפשר לומר שהקב"ה וותרן.

כתוב בגמ' בתענית דף כ' ע"א "תנו רבנן לעולם יהא אדם רך כקנה ואל יהא קשה כארז" ומאידך גיסא כתוב שם בדף ד' ע"א "ואמר רב אשי כל ת"ח שאינו קשה כברזל אינו ת"ח שנא' וכפטיש יפוצץ סלע. א"ל רבי אבא לרב אשי אתון מהתם מתניתו לה אנן מהכא מתנינן לה דכתיב ארץ אשר אבניה ברזל אל תקרי אבניה אלא בוגיה" והביאור הוא; דבמידותיו צריך הת"ח להיות רך כקנה, אבל בדרכי התורה הוא צריך להיות קשה כברזל.

אני לא יודע אם מותר לי לדבר על זה בציבור, אבל אני מרגיש שזהו צורך השעה לומר; שעיקר חכמת התורה היא הלימוד עם המעשה. אני לא מחדש דברים אלא מוסר את מה שכתוב בחז"ל. וזו זכות גדולה לדעת ולהבין את מה שביארנו, שהלומד על מנת לעשות מספיקין בידו ללמוד וללמד לשמור ולעשות, שזו לא סגולה. אלא שהלומד על מנת לעשות, דהיינו מי שלומד על מנת לדעת פרטיה ודקדוקיה ולהנהיג את עצמו באמת, כמו שאומר הרבינו יונה, אזי מספיקין בידו הכל. ומי שלומד על מנת ללמד, דהיינו שכל מטרת לימודו הוא ללמד תלמידים, ותלמיד לא יכול לקבל הכל, אלא מוסרים לו רק את היסודות, וא"כ צורת לימודו היא באופן שהוא לא נכנס לפרטיה ודקדוקיה, אלא לומד על מנת ללמד את היסודות של התורה, אזי מספיקין בידו רק ללמד, וכמו שביארנו לעיל, לעשות לפי מה שהוא למד. אמנם אם הוא לומד על מנת לעשות, שלצורך זה בנוסף על היסודות צריכים ללמוד גם את פרטיה ודקדוקיה, א"כ בודאי שנכלל בזה גם ללמד, כיון שכדי להגיע לפרטיה ודקדוקיה שהם כביכול הפירות של הלימוד, צריכים שהיסודות יהיו ברורים ונהירים לו, כי בלי שורשים ועץ אין פירות. בלי היסודות, בודאי שאי אפשר לדעת פרטיה ודקדוקיה באמת, ולא כמו שישנם כאלה שלומדים את השו"ע, אפילו שהם עובדים על דברי הגמ', אבל בלי להעמיק ביסודות הסוגיא אי אפשר לרדת לעומקה של תורה, לפרטיה ודקדוקיה.

כתוב במשלי (ג, טו) "אורך ימים בימינה ובשמאלה עושר וכבוד". ולכאורה משמע שבשמאלה של התורה מצויה ברכה. וצ"ב שהבאנו לעיל את דברי הגמ' בשבת שאומרת שלמשמאלים בה וכבר הבאנו לעיל שיש מפרשים שמשמאלים היינו שלומדים שלא לשמה, וכשלומדים שלא לשמה, לא לומדים בכדי לדעת סודה ולפי זה אפשר לכאר שבאמת התורה היא ברכה, שבשמאלה יש עושר וכבוד, אבל מי שלומד באופן של המשמאלים, דהיינו שכל מטרת לימודו היא כיון שבשמאלה עושר וכבוד, ולשם זה הוא לומד, אזי אם התשלום לתורה זה כסף, אם הסיפוק מתורה הוא שהתורה נהפכת לכסף ולכבוד, אז שמשלמים לו שכר בעולם הזה.

כתוב בילקוט שמעוני תהלים פרק צ"ב עה"פ "כי שמחתני ה' בפעלך" - "אמר רבי חזקיה בשם ר' ירמיה מעשה בתלמיד אחד של רבי שמעון בן יוחאי שיצא לסחורה והרויח והעשיר והיו התלמידים רואים את הרויח שהרויח והיו מצריין עצמן, מה עשה ר' שמעון בן יוחאי נסיב להון לתלמידיו ונפק בהון לבקעה אמר לבקעה בקעה התמלאי דינרין זהב מיד נתמלאה הבקעה דינרין זהב, אמר לתלמידיו כל אחד מכם יטול כל מה שהוא מבקש אלא היו יודעים שכל מי שהוא נוטל ממנו מתן שכרו שלעתיד לבא הוא נוטל, כיון שראו כן התחילו אומרים כי שמחתני ה' בפעלך במעשי ידיך ארנן".

ולכאורה צריך ביאור, דהרי מצאנו בכמה מקומות, שעשירות זה לא חסרון, דהנה ידוע שרבי ורבי אליעזר בן חרסום ועוד, היו עשירים וזה לא פגם במעלתם. ועוד דתנן במסכת אבות פרק ד משנה ט "רבי יונתן אומר: כל המקיים את התורה מעוני סופו לקיימה מעושר", ושם בודאי אין הכוונה שיהיה לו איזה חסרון בשביל זה, והביאור בזה נראה; שבאמת, העושר הוא לא חסרון, אלא החסרון הוא בבקשת העושר. ולכן כל המקיים את התורה מעוני, דהיינו שבקשת החכמה שלו היא באופן שלא אכפת לו שום דבר מעניי העוה"ז, לא עושר ולא כבוד, וכמו שהעיד רבי על עצמו כתובות ק"ד ע"א "בשעת פטירתו של רבי זקף עשר אצבעותיו כלפי מעלה אמר רבש"ע גלוי וידוע לפניך שיגעתי בעשר אצבעותי בתורה ולא נהניתי אפילו באצבע קטנה יהי רצון מלפניך שיהא שלום במנוחתו", לאחד כזה יכולים לתת עושר, כדי לקיים את מ"ש "והיה אם שמוע תשמעו" וכו', או כדי שיהיה על הכסף בבחינת גבאי צדקה. ועל אחד כזה נאמר; "כל המקיים תורה מעוני סופו לקיימה מעושר". אמנם, מי שמעניינת אותו העשירות, דהיינו, שהוא מתפש אחר העשירות, ולא דווקא עשירות, אלא אפילו שאר דברים, כמו כבוד וכדו', אצלו העשירות היא חסרון.

העניות שהיתה אצל רבי גדליה זצ"ל, היתה עצומה. אני לא ראיתי את זה, כיון שהכרתי אותו בתקופה מאוחרת יותר, אבל ידוע לי שבשנים הראשונות לאחר החתונה, הוא חי בדחקות ובדלות. אני לא מדבר על ריהוט, או דברים כגון אלו, אלא שלא היה להם מה לאכול. אחרי החתונה

בפרשה שלנו (פרשת קורח) נאמר "ויאמר משה בזאת תדעון כי ה' שלחני לעשות את כל המעשים האלה כי לא מלבי". וביארתי את הדברים; שצריך לדעת שמינוי של אדם על הציבור, הוא לא מינוי עצמי, אלא שליחות מאת ד'. כי אם זה מינוי עצמי זה רק קלקול ולא תיקון. ולכן משה רבינו רצה לתת סימן לכלל ישראל שידעו שהוא שליח מאת ד'. וא"כ, כשממנים דיינים, ובפרט בימיהם שמינוי דיינים היה מינוי על הציבור, צריך לדעת בוודאות שהמינוי הוא שליחות מאת ד'. ולכן החכמים הראשונים היו בורחין מלהתמנות כי מי אמר להם שהם שליחים של הקב"ה, אולי יש להם תפקיד אחר בעוה"ז ואם זה לא התפקיד שלהם הם לא יצליחו. וזה הביאור בדברי הרמב"ם, שכתב שלא היו יושבין בדין עד שמכבידין עליהם את העם והזקנים ופוצרים בהם, כי בכה"ג שהקב"ה שלח במחשבה של כולם למנות אדם מסוים לדיין, א"כ זה סימן שהוא שליח מד'.

ט

את הכתבים שלו הוא החליט פתאום לגנוז. הוא לא כתב כדי להדפיס ספר, הוא למד גם בלי הסיפוק הזה. (אני ח"ו לא אומר שזה שלילי. מי שעוזר לו הספר כדי שילמד יותר טוב, כמו אצל אזובי הקיר כמונו, שיעשה ספרים, ובודאי יש בזה מעלה), הוא כתב כדי לקנות את התורה, ולא כדי להדפיס בספר. כששאלתי אותו למה הוא גנוז, אם כבר יש למה לגנוז. הוא ענה לי; מי צריך את הספר שלי, אם לדרך הלימוד כבר יש בספרי החזו"א דרך לימוד זו, וא"כ למה צריכים את הספר שלי. אמנם, סוכ"ס השי"ת סיבב שידפיסו את חידושי, אבל הדפיסו את זה בזמן שכבר לא היתה לו הנאה צדדית, הוא כבר היה בעל יסורים. אלו הם חיים על פי האמת שיוצאת מהשגת החכמה בדרך שהוא למד.

י

הגמ' במסכת הוריות דף י"ג ע"א: "ת"ר היה הוא ואביו ורבו בשבי, הוא קודם לרבו ורבו קודם לאביו אמו קודמת לכולם. חכם קודם למלך ישראל חכם שמת אין לנו כיוצא בו, מלך ישראל שמת כל ישראל ראויים למלכות". וברש"י שם כתב בסוגריים מרובעות "חכם קודם למלך ישראל. שאין כל ישראל ראויין לחכמה אבל מלך כל ישראל ראויין למלכות".

הוא נסע ללמוד מחוץ לעיר. הם היו גרים בצריך, והמצב בבית היה מאוד גרוע. האשת חיל, הרבנית שלו ע"ה, שאלה משהי עצה, מה היא יכולה לעשות כדי להרויח כמה פרוטות, ואמרו לה שתלך למטבח של ישיבה, אולי יתנו לה לשטוף כלים. היא הלכה ובאמת נתנו לה לשטוף כלים. אח"כ היא התחרטה והצטערה איך היא עשתה את זה בלי לשאול את בעלה, אולי הוא לא מסכים. את זה אני מזכיר כאן כדי להראות שהיא היתה אשה כשירה ואיך הם חיו בדחקות. אח"כ הקב"ה ברך אותו, ולא היה לו הדחקות הזו, אבל ראינו שלא ענינו אותו הדברים האלה, כי כל המקיים תורה מעוני כבר יכולים לתת לו מעושר. כשכסף זה לא עסק שלו, הוא יכול כבר להיות עשיר.

ח

הוא חשב פעם לעשות ספר על יו"ד כמו המ"ב. הוא אמר שהח"ח לא רצה לעשות מ"ב על יו"ד, כיון שאם הוא יעשה אז הרבנים לא ילמדו בעומק העיון כמו שצריך, אבל בזמנינו אמר רבי גדליה, כיון שכבר בין כך לא לומדים בעיון הנצרך, א"כ אולי כן כדאי לעשות ספר כזה. אח"כ הוא אמר לי שהוא חוזר בו, כשהוא מסביר לי, שהמ"ב כאב לו שחסר לכלל ישראל דבר ברור בהלכה, וכיון שהוא הרגיש שכואב לו, לכן הוא הרגיש שהוא שליח מן השמים לחבר את המ"ב, וחושש הוא שאינו בדרגה זו, ואם הוא לא שליח הוא לא יצליח.

וחשבתי לבאר את עומק הדברים, דהנה, הרמב"ם בהלכות סנהדרין פרק ג הלכה ט פוסק: "כל דיין שנתן ממון כדי שיתמנה אסור לעמוד מפניו וצו חכמים להקל אותו ולזלזל בו ואמרו חכמים שהטלית שמתעטף בה תהי בעיניך כמדרעת של חמור". ובהלכה י שם: "כך היה דרך חכמים הראשונים בורחין מלהתמנות ודוחקין עצמן הרבה שלא ישבו בדין עד שידעו שאין שם ראוי כמותם ושם ימנעו מן הדין תקלקל השורה אעפ"כ לא היו יושבין בדין אלא עד שמכבידין עליהם את העם והזקנים ופוצרים בהן". ולכאורה צריך ביאור, דהא מיירי שהם יודעים שאין שם ראוי כמותם, ואם ימנעו מן הדין תתקלקל השורה, ואעפ"כ הם לא היו הולכין להתמנות, עד שמכבידין עליהם את העם ופוצרים בהם, וכי כך היא הדרך לנהוג, האם אין הם מחויבים לדאוג לדין.

וחשבתי כיון שפירוש רש"י הוא בסוגריים, לבאר באופן קצת שונה. מלך בשבי, כיון שכל ישראל ראויין למלכות, א"כ אין נפק"מ איזה מלך זה יהיה, מלך כזה או מלך אחר, אבל תלמיד חכם בשבי, אין לו ממלא מקום. זה לא שיש כמה תלמידי חכמים, ואם ת"ח אחד בשבי ימלא את מקומו ת"ח אחר, אלא כשם שאין פרצופיהן שווים כך אין דעותיהן שווים, וכל ת"ח הוא דעה בפני עצמו ואין לו תחליף.

כתוב שבקבלת התורה היו שישים ריבוא דעות, [עי' מהרש"א ברכות דף נ"ה ע"א ד"ה "חכם הרזים"] אלו דעות היו, ברור דעות בחכמת התורה, דעות בהנהגת התורה, אין ת"ח אחד דומה להשני ואין תחליף לת"ח, אלא כל אחד הוא יחיד, וכמוש"כ שם המהרש"א "שע"כ נתנה התורה לס' רבוא במדבר להיות התורה כלולה מכל דעה וחכמה ואין להוסיף עליה". וכמו שיש מלאך גבריאל ומלאך מיכאל וכל אחד יש לו את התפקיד שלו, כך לכל ת"ח יש את התפקיד שלו ואין תחליף לת"ח.

היום נותנים לכל אחד את התואר גאון וכדו', כל אלה התארים זה כבר מזויף, אין להם גבולות, לא יודעים באיזה תואר להתחיל ובאיזה תואר לגמור, זה הכל מזויף. וב"ה שהתואר "תלמיד חכם" הוא עוד נקי לא משתמשים בו באופן גורף לכל אחד.

מה זה תלמיד חכם? תלמיד חכם זה אחד שאסור לו לילך במבואות המטונפות מפני שהוא לא יכול להפסיק מלחשוב בתורה, זהו סימן של ת"ח שאסור לו לילך לשם, כי לא ימלט שהוא לא יחשוב בד"ת, זו הצורה של ת"ח. עוד דברים יש בחז"ל על תלמידי חכמים שעושים כך ועושים כך, ורק מי שנמשך ליבו לעשות את אותם הדברים שכתוב בחז"ל שת"ח עושה, זהו הת"ח. הוא מונח בתורה, בחכמה, והקיום והחכמה זה אחד אצלו זהו הת"ח שעליו דברו חז"ל.

מי שלא ראה אותו לא יכול להסביר מה זו יגיעה.

יא

הביאור העמוק שהיה לו בכל הדברים. אחד מגדולי הדור יצא לפני עשרות שנים באיזו מלחמה חזקה. ואמר לי על זה רבי גדליה שזו רוח הקודש אצל איש כזה זו לא סתם מלחמה, אני מכיר אותו הוא לא מסוגל

לזה הוא לא מסוגל לדברים כאלה ואם הוא עשה את זה, זה רק מפני שנכנס בו ברוח הקודש רוח מלחמה לדבר זה, כגדר שנכנס לנביאים. כך בעומק המחשבה וההתבוננות הוא הגדיר כל דבר. הוא הגדיר עוד דברים בעניין עסקנות מה צריכים לעשות, ואפילו במקום שהיה צריך לצאת כנגד פלוני הוא הגדיר איך צריכים להסתכל על איש כזה, אפילו אם יוצאים כנגדו, אבל אולי הוא לא פגוע בשורש, אלא אנחנו לפי המצב צריכים לעשות את חובתנו. וכך בכל דבר ודבר הוא ביאר והגדיר את מה שצריך לעשות על פי גודרי התורה וכמה דברים לא יכולים לומר.

יתן ד' שישארו הדברים בשבילנו, בשבילי בשביל כולם ביחד, ובודאי שאני לא שייך ללימוד כזה, אבל יתן ד' שיתן בלבנו להבין ולהשכיל ללמוד וללמד לשמור ולעשות ולקיים את כל דברי תלמוד תורתך.

הגאון רבי עמנואל טולידאנו שליט"א

ראש ישיבת שארית יוסף

דברים שנאמרו ב"קרית ספר"

מורי ורבותי, אינני ראוי להספיד את מורנו רבי גדליה ע"ה, שאני לא זכיתי לשמש אותו. אולם, כיון שמ"מ שנים רבות גרתי בשכונה והתפללתי אתו, ומדי פעם שמעתי דבריו וביאוריו מפיו או מפי שומעי לקחו בכמה ענינים, והיו הדברים מאירים ומתוקים, וראיתי לעורר בדברים על יופי תורתו וייחודו.

נביא דוגמאות מתורתו, כגון מה שהיה מבאר מה שמצות ציצית היא בארבע כנפות, כדי שלכל צד שיפנה האדם, יראה הציצית ויבא לזכירת הי"ת, כמו שאמרו חז"ל בכוונת מצות ציצית, תכלת דומה לים, וים דומה לרקיע, ורקיע לכסא הכבוד וכו'.

או מה שהיה מבאר, מה שפסח חייב להיות באביב, וחג מתן תורה בקציר, וחג הסוכות באסיף בטוב טעם ודעת, מתוקים מדבש ונופת צופים.

ואף שבני הישיבות לא חונכו ללמוד כך, אבל לא יתכן שהתורה תהיה בלי הבנה ברורה לנו גם בפשטותה, כמו שראינו אצלו שהסביר כל דבר, וכל מצוה בטו"ד. וזוהי הייחודיות שלו.

עוד דוגמא אני זוכר, שאמר פעם במשך תקופה, שיעור על יבמות בבית שני בביהכ"נ לדרמן. ואף שהיה קשה לי להשתתף בשיעוריו, בגלל שאני עסקתי במסכת שלימדתי בישיבה, ולא היה קל לי להשתתף במסכת אחרת. אבל כשלמדו יבמות השתתפתי קצת. וזוכר אני מה שאמר בדף ג' ע"ב וכיון שהציבור כאן כולם ת"ח ובני תורה אגיד לפניכם מה שאמר אז. שהתוס' שם ד"ה למעוטי הקשו על רב דאמר (י"א א') סוטה פטורה מן היבום ומן החליצה, ופוטרת נמי צרתה, מ"ט טומאה כתיב בה כעריות, א"כ למה לא תנינן לה במתני' דט"ו נשים פוטרות צרותיהן. והקשה ע"ז המל"מ, הרי בדף י"א ב' פליגי רבנן ור"י בן כיפר, בקרא דלא יוכל בעלה הראשון לשוב לקחתה אחרי אשר הוטמאה, דר"י בן כיפר מוקי כל הפסוק במחזיר גרושתו לומר דרך בנשאת הוא דאסורה, הא בנתקדשה מותר,

ורבנן סוברים, דמחזיר גרושתו שנתארסה ג"כ אסורה וקרא דאחרי אשר הוטמאה איירי בסוטה. ועיין בתוס' (י"א א' ד"ה צרת) דק' טומאה בלאו, הוא דהויא כעריות, ולכן סוטה ודאי לרבנן פוטרת צרתה, אבל סוטה ספק שנאמר בה טומאה בלשון עשה לא הויא כעריות. וכתב המל"מ, דלפי"ז, לר"י בן כיפר, דקרא דאחרי אשר הוטמאה קאי אמחזיר גרושתו, ולא אסוטה, א"כ סוטה ודאי ג"כ לא תפטור מן היבום, ודברי רב אחיין רק כרבנן דאמרי דאחרי אשר הוטמאה קאי אסוטה. ולפי"ז, לא קשה קושיית התוס' למה לא תני לה במתני', דמבואר בדף י' ע"א, דבפלוגתא לא קמיירי, וכיון דדינו של רב תלוי בפלוגתא דתנאי, ולריב"כ באמת סוטה אינה פוטרת מן היבום, לכן לא קתני לה במתניתין.

ואמר רב גדליה ע"ז, דגם לר"י בן כיפר, סוטה פוטרת צרתה, דהרי לדידיה, מחזיר גרושתו שנשאת פוטרת צרתה דטומאה כתיב בה בלאו כעריות, ואם מחזיר גרושתו שנשאת פוטרת צרתה ק"ו סוטה שפוטרת צרתה. דגדר איסור מחזיר גרושתו שנשאת הוא גדר סוטה בהיתר. דסוטה אסרתה תורה לבעל בגלל שקלקלה האישות שלה עם בעלה בזה שבגדה בו ולא נשארה מיוחדת לו ולא בגלל שעברה על איסור אשת איש היא נאסרת לבעלה, דהרי בחשבה שהיא בעלה שריא, אף דהויא עבירת א"א בשוגג וחייבת חטאת. והרי אם זינתה עם אחר בשוגג שאמרה מותר אסורה לבעלה כמש"כ מהרי"ק, וחזינן דלא העבירה על איסור א"א אוסרתה, אלא הבגידה בבעלה. וחידש ר' גדלי' ז"ל, שגם מחזיר גרושתו שנשאת, נאסרת לבעלה הראשון משום שקלקלה האישות שהיה לה עם הראשון, בזה שנשאת ונבעלת לאחר. והויא כסוטה בהיתר. ולא יתכן שמחזיר גרושתו שנשאת תפטור צרתה, וסוטה לא תפטור צרתה, דק"ו הוא. ושפיר הקשו התוס' דליתני שהסוטה נמי פוטרת צרתה דאתי לכו"ע. והדברים מאירים ומתוקים.

באחד מימי השבעה פגשתי את הגאון רבי יודה בויאר שליט"א אמרתי לו אבדנו את התורה המתוקה של רבי גדלי' ע"ה. אמר לי אה! אתה זוכר מה שהוא אמר על מחזיר גרושתו שנשאת, כל דבר הסביר עם טעם. היה לו הבנה בכוונות התוה"ק בדרישת הכתובים ומסורת חז"ל.

שאלתי אותו פעם, חתן שקיבל כלה מצוינת עם כסף ודירה, בשביל מה יש חיוב לשמחו הרי הוא מעצמו שמח וענה לי, מה אתה אומר, הרי

מעשה הבעל נהיה אחראי עליה, חייב במזונותיה, ברפואתה ובפרקונה וכו', והאבא נפטר מאחריותה.

ודומני ששמעתי עוד ממנו, השמחה ושבעת ימי המשתה שעושים, נכלל בכוונת חז"ל לעשות עסק גדול בנשואין שלא יחשבו שזה דבר נקל והיום יקח זאת ומחר יקח אחרת. ואסור לקדש אשה בלא שידוכי (קידושין י"ב) הכל כדי שידעו שזה ענין חשוב, וחמור שיש לתת לו חשיבות ותשומת לב רבה. הוא מה שאמרתי שהסביר כל דבר בטוטר"ד.

וחבל מאד שלא שמשנו אתו כדבעי, ואני מצטער על זה כמה יכלנו לגדול בחשיבה, איך להבין כל דבר, ואיך להכיר את הבורא, ההרגשה שלי היא, שלא התמסרנו ללמוד ממנו כראוי ועכשיו כבר מאוחר. אבדנו התורה שלו.

הזכרתי בשבעה הגמ' בסנהדרין (ס"ח א') שכ"כ מתאימה לרב גדליה ע"ה.

כשחלה רבי אליעזר נכנסו רבי עקיבא וחביריו לבקרו כו' א"ל למה באתם א"ל ללמוד תורה באנו א"ל ועד עכשיו למה לא באתם כו' נטל שתי זרועותיו והניחן על לבו אמר אוי לכם שתי זרועותי שהן כשתי ס"ת שנגללין, פירש"י, כשגוללין ס"ת והכתב מכוסה כך תתעלם ותתכסה תורה שבלבי כשאמות לפי שלא שמשוני ולמדו ממני, הרבה תורה למדתי ולא חסרתי מרבתי אפילו ככלב המלקק מן הים הרבה תורה לימדתי ולא חסרוני תלמידי אלא כמכחול בשפופרת, ולא עוד אלא וכו', למוצאי שבת פגע בו רבי עקיבא מן קסרי ללוד ה' מכה בבשרו עד שדמו שותת לארץ וכו' הרבה מעות יש לי ואין לי שולחני להרצותן.

וכך יש לנו לומר על מורנו רבי גדליה זצ"ל, שלקח אתו הרבה חכמה, ואין לנו עתה ממלא מקומו, שלא הניח כמותו בייחודיות שלו בהבנת התורה. והר"ז ממש ס"ת שנשרף ויש לקונן עליו אוי לנו על שכחת התורה.

ובהזדמנות זו, ראוי לנו לבקש ממנו מחילה שלא שמשנו אותו כדבעי, ולא היה לנו הביקוש לדבר ה' שלא מחמת זלזול ח"ו לא ביקשנו, אלא שכל אחד מאתנו טרוד בעניניו ובשיעוריו. ויה"ר שילמד עלינו ועל כל ישראל זכות לפני הקב"ה, ויבולע המות לנצח ומחה ה' דמעה מעל כל פנים ונאמר אמן.

הרה"ג ברוך שמואל שליט"א

ראש כולל "ראשית דרכו"

מחברים שנאמרו ב"קדית ספר"

שבת ק"ה ע"ב, ת"ח שמת הכל קרוביו קרובין ס"ד אלא אימא כקרוביו הכל קורעין עליו וכו'. והקשה החת"ס מאי ס"ד דהמקשה דהרי מובן לכל שהכוונה הוא בדרך משל, וכמו שצעק אלישע אבי אבי, דרבו יותר מאביו, כבב"מ ל"ג דאבידת רבו קודמת לאב, ותירץ, שהתפלא המקשן בהיפך, קרוביו ס"ד, הרי הוא עצמו כאילו כו', שנסתמו ממנו מעינות ומקורות החכמה, ומשני הה"נ, וכמו שאמרו לר"ע כל הפורש ממך כפורש וכו', אלא שאין אדם קורע אלא על קרוביו.

הרגשה זו היתה לנו בהסתלקותו של מורינו ורבינו זצ"ל הכ"מ, שהוא האיר עינינו בהבנת עומק הסוגיות ותוכן הדברים לאשורם, ועכשיו החכמה מאין תימצא, היערות דבש כתב לרמז בפ' המנורה, במש"כ אל מול פני המנורה יאירו שבעה הנרות, בכל החכמות החמריות נלוות כמשרות ונכללות בתוה"ק, מקשה זהב ע' ירכה עד פרחו, שערך רק כשמוטים וצמודים להשתמש בהם אך ממקור שרשי התורה ואלה ישובו (ועי' בהעמק דבר ריש פ' בהעלותך ד"ה יאירו וד"ה וזה מעשה), וכזה ראינו אצל רבינו הגדול, שהכל ה' מקשה זהב.

זכיתי וקרבני מרן זללה"ה, והראה לי פנים מסבירות, ולכן העזתי ונכנסתי לפנים, להשתתף בסעודות שבת ויו"ט, ומטרתו היתה לקיים את מצוות הדבק בחכמים, וכמ"ש ברמב"ם (כפ"ו מה' דעות ה"ה) לפיכך צריך האדם כו' ולאכול ולשתות עם ת"ח וכו', נפעמתי ונתפלאתי מאד מדביקותו בד', ובפרט בעת ששר את זמירות השבת, וביותר כששר את שירה "י-ה רבון עלם" שאז הגיע למצב של השתפכות הנפש בבכיה, ונוכחתי אז במש"כ הט"ז בסי' רפ"ח, ונ"ל דהיינו שמרוב דבקותו בהקב"ה זולגים עיניו דמעות שכן מצינו בר"ע בזוהר חדש שהי' בוכה מאד באמרו שיה"ש באשר ידע היכן הדברים מגיעים.

וגם בשמחת צאצאיו ה' שר שירי דביקות כשעיניו זולגות דמעות.

ואסיים בדברי הירושלמי (ברכות פ"ב) ארבע דברים תשמישו של עולם וכולם אם אבדו יש להם חליפין כו' אבל ת"ח שמת מי מביא לנו חליפתו מי מביא לנו תמורתו.

והחכמה מא' תמצא ואיזה מקום בינ' ונעלמה וגו'.

ה' יאיר עינינו במאור תורתו.

הגאון רבי הלל זאקס שליט"א

ראש ישיבת חברון וכנסת הגדולה

למלאת י"ב חודש

בהזכרת מיתת בני אהרן בקה"ת ביוה"כ, נמצא בשם הספרים, שכל המוריד דמעות על סילוקם מובטח לו שלא ימותו בניו בחייו וכו'. וזה ודאי מבואר בדברי חכמים שיש מקום לבכיה. אף שאמרו שלאחר י"ב חודש גזירה על המת שישתכח מן הלב, ויותר משעור של שנה לא אשכחן להספר, אעפ"כ זה יצא מן הכלל, ועדין יש מקום לשפוך דמעות.

השל"ה כבר עמד ע"ז שיש שתי לשונות בחז"ל לגבי חורבן ביהמ"ק. הלשון המורגל בפינו, הוא חורבן ביהמ"ק. ולשון חז"ל, שקולה מיתתם של צדיקים כשריפת בית אלקינו. והחילוק ביניהם פשוט. שכשאדם רואה שביט קדשנו ותפארתנו אשר הללוהו בו אבותינו היה לשריפת אש ומחמרנו לחרבה, הוא בוכה, על סדרי קדושה שנמסרו לחיצונים ושלטו בהם. אבל חורבן פירושו מלשון חורב ויובש ושממה. ודין האבלות הוא על מה שחסר, לא על מה שנשרף. והחורבן קיים תמיד ואינו נשכח. ושתי הבחינות נאמרו בסילוקו של צדיק. בשעתו זה שריפה, וכל בית ישראל יככו את השריפה אשר שרף ה'. ולזה יש זמן, ג' שבעה שלשים י"ב חודש, ותו לא. אבל השעור שנחסר והחורבן אשר השאיר אחריו, קיים אף לאחר מכן. וזה נראה מחז"ל שאלמלא נסתלקו בני אהרן, היו ממשיכים ומשלימים לכל ישראל. והרצון העליון לא כן היה. אבל חסרונם מורגש עד היום הזה, ועדין יש מקום להוריד דמעות.

חביב אדם שנברא בצלם, חיבה יתירה נודעת לו ע"ז. שאין זה סדר שהוטבע בבריאה, אלא שזה נמסר לנו לחביבות יתירה. שזו מדרגתנו וזו חובתנו בעולמנו, להשיג ולנהוג לפי מה שהצלם מחייב אותנו. ומכאן כל הל' דעות בר"ם, ובמיוחד פר' ה' שם, שזה תמונת תארו של אדם.

סדרי הבריאה נראים ונודעים, וחסרי תבונה לא יבינום. ומתחילת התפשטות הבריאה מורע נח, כבר היתה הגזירה ארוך כנען עבד עבדים

יהיה לאחיו. ועוד מקודם לזה בתיבה חם קלקל ולקה בעורו. והיינו שנתקלקל הצלם שלו, ובוזה הוא אבד את מדרגתו בתור אדם, וכאן הושרשו הדברים שהוא נועד לעבדות. וזרע חם גרועים בזה מיתר הגוים. (והרמב"ן אומר שאת חם עצמו לא קלל, אחר שהוא ית' הכלילו בברכה). והגוים אשר בארצות נכר מתפארים באחד מהם ששחרר את העבדים. ומזכירים אותו לשבח, על שעשה דבר גדול בשחרורם. ולצערנו גם במחננו הושרשה שטות זו. שבאמת העבדות כבר מימות עולם היתה, כמעט מזמן יציאתם מהתיבה. ולאע"ה היו עבדים, וכן ליצחק וכן ליעקב. והמושג עבדים נזכר בתורה ובנביאים ובדברי חז"ל, ומעולם לא נזכר לגנאי. ואדרכא דינים רבים נאמרו בזה במשפטיה של תורה. וחז"ל לא ראו בזה חלילה שום חסרון ושום פגם, לא למחזיקם ולא לאדוניהם. וכך הוא סדרו של עולם עכ"פ מזמן היציאה מן התיבה. ואולי נח חדש דבר זה, את המושג עבדות.

וכשם שכפי ההתרחק מסיני כך ההרחק משרשה של תורה, כן כפי ההתרחק ממעשיו ית' ממעשה בראשית כך ההרחק מחותמו של אדה"ר שזה הצלם העליון. וכבר חכמים העמידונו על שרש דברים אלו, עד כאן בצלם ובדמות (עד אנוש) וכו', ומכאן ואילך תמונה של אדם. (ועיי"ש ברד"ל). וצורה שטוחה זו על כל מדרגותיה, היתה נחלתם של כל בני אנוש. וכשנח חידש את המושג של עבדות, מסר את העבדים לבעלי הצורה, שלהם ראוי לשלוט ולהשתמש בעבד. שצורת אדונו ישמש גם לעבדו, וטוב לזה ולזה. (וכמעט ולא נשמע על עבד שמרד באדונו, שכן מנתק עצמו משרשו, שהרי כל חיותו ממנו, ודו"ק).

ובאיזה שהוא מקום התחילו להרגיש שאין זה דבר נכון ואין זה מן היושר. והגוי ההוא ישר היה, שכ"ז שהיו אדונים בעולם היה מקום לעבדים, וכשהגיע זמן שהוא כבר לא הרגיש שום סרך של אדנות, הודה על האמת שאינו טוב מעבדו, ואין לו שום מקום להשתרר עליו. ולא היה זה מחמת מעלתם של העבדים, אלא מחמת שפלותם של בני"א אשר אבדו את המושג של אדנות. ואדון זה מי שהצלם העליון קבוע בו ושליט בו, שצורתו נאה ומעשיו נאים. ומי שהוא שפל ערך ואין דבר אשר מגדיר אותו בתור נושא הצלם העליון, אינו שייך שיחזיק עבד מכיון שבעצמו אינו אדון. ומעלה זאת נתנה רק לנושאי הדיוקן העליון, לאדם אשר בצלם אלקים נברא, ופועל בו ומשתמש בו. והלל היה רוחץ פניו בכל יום, ק"ו מדיוקנאות המלכים.

שאדם יעמוד בדבורו אי"ז מהדברים אשר נמסרו לבני נח, זו מעלה יתירה שנמסרה לנו להנהגה הישרה. ובגמ' כתוב שמי שחוזר בדבורו חייב במי שפרע. והמשל אשר חז"ל נתנו לזה, מי שפרע מדור המבול מדור הפלגה ומאנשי סדום ועמרה הוא יפרע וכו'. ואף שענשים מרובים ודינים מרובים מצינו בכל הדורות, שהוא ית' נפרע מעוברי רצונו. ולא אמרו מי שפרע מהמרגלים ומדור המדבר וכד'. משום שאין שום הל' שאדם חייב לעמוד בדבורו במקום שהקנין לא חל. ואם הדין נותן שמעות אינם קונות (אם מן הדין אם מן התקנה), אין שום ענין בזה. וחז"ל גילו לנו שאדם נתבע על שלא עמד בדבורו, על שהוא אבד את הצלם העליון. וראיתם ממה שהוא ית' נפרע מדור המבול ודור הפלגה ואנשי סדום ועמרה. ובכל הל' ע"ז לא מצאנו מה היה חטאם של דור הפלגה. וכל המעשים המתועבים אשר עשו אנשי דור המבול ג"כ אינם בכלל המצוות שנצטוו עליהם, מלבד החמס אשר דינם נחתם ע"ז. ואף צדקה אינה בכלל המצוות ההם. והכתוב אומר זאת חטאת סדום אחותך גאון שבעת לחם ויד עני ואביון לא החזיקה. הנה חטאם נתפרש ע"י הנביא, המנעם מן הצדקה. ולא יתר המעשים המכוערים אשר הזכירו חז"ל. אבל למדנו מכאן שיש הנהגה לנושא הדיוקן העליון, שזה מחייב אותו בהנהגה אחרת מפני שהוא נברא בצלם ובדמות. וזה כונת חז"ל שד"א קדמה לתורה. ואין דין שאדם צריך לעמוד בדבורו, אבל מי שאינו עומד בדבורו הוא לא ב"א. ומי שהוא לא בן אדם, גם ע"ז יש דינים וענשים. וד"ז למדנו מדור המבול דור הפלגה ואנשי סדום ועמרה.

כ"ז שהיה לב"א קצת כבוד בעצמם, והיה להם איזה שהוא מקום אשר נתן להם קשר עם בנינם ועם מהותם, ודאי שהיה מקום לעבדים. וכשהגיע הגוי ההוא והכיר שאין לו שום מעלה על עבדו, לא היתה לו שום ברירה אלא לשחררו. ולא הטיב להם בזה, משום שעכשיו אותו עבד כבע"ח בלי ראש. שזה הוא ענינו של עבד, שהוא משועבד לאדונו, ודעתו של אדונו היא הנותנת לו את דעתו שלו. וכשחסר לו זאת, שברו גדול.

אנחנו איננו רואים להיכן הדברים נוטים, אבל רבו' שגדלונו על ברכיהם, קצת העמידו אותנו על גדרם של דברים. והגיע העת שאדם לא מרגיש אפי' שום עליונות על בע"ח, ואדם נאנח על הוותו וטרתתו של הסוס הסוחב את משאו. ובכנות גדולה הוא מרחם עליו, אבל אדם זה אינו

יודע מה זה ב"א. ומי שלא יודע מה זה אדם, כבר משתוה לבע"ח. וזה רח"ל המצב בדורנו שאבדו כל מה ששייך לצלם.

הח"ח והחזו"א אחריו עוד היו במד' של אדונים, אשר מציאותם נקבע ע"י מה שהם היו נושאי דיוקן של מעלה, והם היו בני אדם. וד"ז מטשטש והולך. ואם היה עדין בדורנו מישהו אשר אפשה היה לתאר אותו שהיה לו מעלה של אדון של בן אדם, אשר מה שהנחה אותו זה עצם בנינו ומהותו, זה הנפטר אשר אנחנו מספידים אותו כעת. מלבד גדלו הנורא בתורה, ומעשיו המרובים אשר רובם לא נודעו, וגדלותו בידיעת התורה אשר כמעט ואפשר לומר שדורות שלפניו לא היה כמותו. אבל עלינו לדעת שתשתיתם של דברים ועיקרם, מיוסד על מושג שאנחנו כבר לא מכירים, מושג שאנחנו כבר לא יודעים איך להסתכל עליו. דבר זה אשר לא שייך לעולמנו, מפני שאנחנו לא יודעים צורתו של בן אדם. ולצערנו אפשר לומר שהצורה האחרונה של ב"א שעדין היתה, לוקחה מאתנו. וזה בכונה גמורה ממנו ית' להחשיך עלינו. להוציא את האורה אשר הוא הועיד בשבילנו, מתוך החושך המוחלט. להשלים את עניינו לתכלית הטובה, שמתוך החושך המוחלט יצא האור הגדול.

כל הדברים שחזו"ל העידו עלינו, מה שיהיה בעקבתא דמשיחא, נתקיימו במלואם. וכ"ז לא בתור התראה, אלא בתור ידיעה גמורה מתוך מה שכתוב בתורה, והארץ היתה תהו ובהו וחשך על פני תהום. ותהום זו החיה הרביעית אשר אין חקר לענינה. וכל הזוהמה וכל הסיגים והשמרים ממשך כל הדורות ומכל הד' גלויות אשר קדמו לזה, כולם יחד נשפכו עלינו בדרא בתראה זה. וחזו"ל העידו עלינו חוצפא יסג' וחוצפה איננה עבירה, אבל כל מי שיש בו עזות פנים מותר לקרותו רשע. משום שמי שהוא עז פנים, הוא מאבד את הצלם לחלוטין. וחזו"ל המשיכו, האמת תהא נעדרת בת קמה באמה וכו', ויתר על כולם, פני הדור כפני הכלב. וכונתם בזה, ממה שאמרו האוכל בשוק דומה לכלב. ואף האכילה בשוק אינה עבירה, אבל זה פגם, שאין זה מתאים לנושא הדיוקן אשר הועד לבנ"א. וכשאמרו דומה לכלב, בדוקא אמרו, משום שהכלב הוא הגרוע מבין הבע"ח. ור' ישעיה תלמידו של רחב"ד התענה פ"ה תעניות שיגלו לו מן השמים מדוע זכה בע"ח זה לומר שירה, והלא כתוב והכלבים עזי נפש. ולכלב זה, חזו"ל המשילו את המצב של הדור. לא דברו על עבירות, ולא על כל הזוהמה והתיעוב שיש לנו. הם דברו על האמת ועל השקר, והאמת תהא נעדרת, מה תהיה צורתו

של בן אדם בדורנו. וזה עושה ספק להל' בכל החזקות אשר הושתתו על כך, חזקה אין אדם מעיז פניו בפני בעל חובו בזמן שהלה מכיר בשקרו, וחזקה אין אדם תובע אא"כ יש לו, אחר שאמרו שמצב דורנו הוא חוצפא יסג'. וחזו"ל עשו כאן רח"ל בקע בעיקר בנינו של עולם.

הגמ' בריש הערל שואלת וכי משום דהוה תושב ושכיר איפטר ליה מפסח והא קי"ל ע"ע אין גופו קנוי. וברש"י הלא ישראל מעליא הוא. ותוס' הק' שם א"כ מאיזה היתר רבו מוסר לו שפחה כנענית, ותי' משום שגופו משועבד לעבוד ביום ובלילה. מבואר בתוס' שהתירו משום שהוא לא כ"כ ישראל מעליא. שאין עבד לשני אדונים, או שהוא משועבד לאדון זה או לזה. ומי שיש עליו עול אדון אחר, הוא כבר לא כ"כ יהודי. ואף שאין גופו קנוי, אבל יש פגם ביהדותו שהוא יכול להיות עם גויה, אף שהתורה הרחיקה הרבה תיעוב זה. משום שהוא משועבד לאדונו, ומי שהוא משועבד לאחר כבר אינו משועבד לקב"ה.

חסרי תבונה אמרו על הח"ח שנמנע מלומר בריך שמיא וכו', משום שנאמר שם אנא עבדא דקודשא בריך הוא. ובמוחם המצומצם ייחסו לו דבר אשר הוא נגד התורה לחלוטין. שבגמ' כתוב פועל יכול לחזור בו אפי' בחצי היום, משום שנאמר כי עבדי הם אשר הוצאתי אותם מארץ מצרים, שטרי קודם. הרי שאין אנחנו עבדי ה' מתוך הכרת הטוב או מתוך איזה יחס של כבוד וכד', אלא מתוך שעבוד של חו"מ. ואדם המוכר עצמו, אין לו בעלות ע"ע לעשות שטר ע"ע אפי' לשעבוד של יום אחד, והוא יכול לחזור בו אפי' בחצי היום, משום שהוא מוכר דבר שאינו שלו. ומי שקצת עול תורה עליו, ודאי שיאמר אנא עבדא דקוב"ה. והוא ית' בהוציאו אותנו ממצרים, קנה אותנו לעבדים קנין של חו"מ. ופסוקים מרובים נאמרו בתורה ע"ז. אף שיש שזכו למד' אשר התורה והנביאים שבחו אותם בתור עבדי ה', כמשה ודוד ויתר השלמים, אבל לומר שאנחנו בכלל לא עבדים, א"כ כל עבודתנו כשל קטנים אשר אינם מצווים ועושים. ולפי שיעור השעבוד אשר אדם משועבד לבוראו, כך הוא נקרא בן חורין. וזה הוא הב"ח האמיתי, שאין לך ב"ח אלא מי שעמלו בתורה. ומי שמשיג את שרשו בעמל תורתו, ונדבק בו ית' וית', ומשעבד את כל כחותיו להשגת בוראו, אין זה שעבוד, אלא חירות מכל הנגעים אשר מהלכים בעולמנו. ומי יכול לומר ע"ע שהוא ב"ח, בזמן שהוא משועבד ומונחה לדעת אחרים, והוא

רוצה להשתוות להם, ולהצליח לפי המושגים אשר הם קובעים עבורו מה היא הצלחה, וכל מעשיו לרעת מה יאמרו עליו. וכולנו עבדים נרצעים, ומשועבדים לכל שטות והבל אשר יש בעולם, וממילא כל עבודתנו היא מתוך זה.

וקי"ל גדול המצווה ועושה ממי שאינו מצווה ועושה. מי שעובד בוראו בהתנדבות זה נחמד מאוד, אבל זו עבודה של קטנים. וכדי שהעבודה תעלה כהוגן ותשלים ותעשה כבריאה את התקונים אשר הקב"ה נתן לנו, זה רק כשהיא נעשית מתוך שעבוד אשר עיקרו ושרשו ביצ"מ. והמשועבד לו ית', הוא הוא העובד ה' האמתי. ומי שהוא משועבד לכל הרוחות אשר בעולם וכו', דינו כעבד, אשר מעיקר הדין פטור מכל המצוות. והמשכיל ישיכיל ויבין וגם ידום.

זה הנפטר היה אדון לעצמו, והיה לו צורה של אדם, וקצת התהלך לפי מה שהוא ית' כביכול הכתירו בדיוקן העליון, שעוד היה לו פרצוף של אדם. ושום מורא של בשר ודם, ושום עבדות ושום שעבוד לא היה לו כלל וכלל. היה אדון לעצמו, ב"ח לחלוטין. ועבודתו היתה תמה, ותפלתו זכה. ומי יודע מה אבדנו כתפלה אחת, של מי שפנה לקב"ה בתור ב"ח. מפני שהעבודה של העבדים, ודאי שאינה משלמת בעיקר מה שנמסר לנו לתקונו של עולם.

קשה לדבר על מישהו שכמעט ואפשר לומר עליו שלא רק שאין אדם אחר בערך כמותו, אלא הוא אפי' לא השאיר אחריו מישהו שהבין אותו והבין את דרכו. אדם אשר מתוך עמלו הנורא בתורה ללא היסח דעת, התנהג כמו שהתורה מחייבת, בלי סטיה כ"ש, בלי היתרים ובלי קולות, ומבלי איסורים ומבלי חומרות. והר"ם כתב ה' מרובות בה' ת"ת, וכל כולם הם סדרי הנהגה אשר צריכים להשתוות לשלמותו בתורה. והיה היה יהודי אחד שכל עניניו היו מדודים שקולים לפי הרמב"ם, ואיננו. ומבחינת גדלו בתורה השכר לא כ"כ נראה, משום שכך סדר הדורות שפוחת והולך. ואם אנחנו הולכים לבכות על קברו על החורבן שהשאיר אחריו, לומר מי יתן לנו תמורתו, זה על מה שהוא היה האחרון בזה. והמאירי ועוד מרבי' הראש' עשו הדרגה לדורות מזמן חז"ל ואילך, זוגות תנאים אמוראים רבנן סבוראי וכו'. ואם נבוא לעשות איזה הדרגה לדורנו, אזי נבכה על האי שופרא דבלי בארעא, שהיה אדם אחד אשר היה אדון

לעצמו, שהיה לו הצורה של ב"א. ומהנראה שהיה הרצון העליון שזה גם יתעלם.

כתב הראב"ד בספר הקבלה אחרי פטירתם של הר"י מגאש ורבינו ברוך ב"ר יצחק (ששניהם נתגדלו בבית מדרשו של הר"ף), שהם סוף חכמי התורה בזמן הזה. ואף שהראב"ד בעל ההשגות וחמיו בעל האשכול והרמב"ם עדין היו בעולם, ואף כל בעלי התוס'. ואעפ"כ מצא הקדוש לומר שהם סוף חכמי התורה, ולא נותר אפי' עוד למדן אחד בעולם. ותקיפות זו לא מצינו אפי' אצל תקיפי הראשונים.

הכתוב אומר בשברון החורבן, מלכה ושריה בגוים אין תורה. ואומר רבינו הגר"א (בלקו' קודם התיק') שבזמן החורבן לא רק שנחרב עמוד העבודה, אלא גם עמוד התורה נחרב. ור"ש בר יוחאי תיקן באיזרא, שאסף את תלמידי ר"ע שעוד היו קצת מלפני החורבן, ועוד היה להם שייכות לעמוד התורה, והמשיך בכחו הגדול את עמוד התורה עד סוף האלף, עד סוף זמן התנאים. וע"כ אלפים תורה, בדקדוק הם. ולאחר זמן תקון זה, הנביא אומר אין תורה. ואף שהיו עדין כל דורות האמוראים משמואל ואילך, היתה נראית הירידה של הדורות. שיש תורה של תנאים ויש תורה של אמור', ואין בכחו של אמורא לחלוק על תנא.

אנחנו לא יכולים להרשות לעצמנו לומר כך, ולומר מה חסר לנו. אבל המושג של בן אדם עמל בתורה, ככר שייך לדורות הקודמים. וחז"ל אומרים שכך היא צורתו של הדור, שנהיינו כמו בע"ח, וכבר נאבד כל רושם ורמז של הצלם העליון. ואיננו ראויים לומר מוסר, אבל אם חז"ל אמרו לנו שזה המצב המקולקל, כל שיש לנו לתקן זה לדבוק באמת. ולזכור שהיה ב"א שהאמת היתה נר לרגליו, ושום דבר לא קבע לו שום סטיה מזה כלל וכלל. ואם העולם ההוא נקרא בפנינו עולם האמת, מכלל הן אתה שומע לאו לגבי העולם הזה. ואולי ירחם ונתחזק כמה שניתן לנו להתחזק, להחזיק באמת, להחזיק בצלם, גם בהנהגה גם בצורה וגם ביתר הדברים.

הקב"ה יתן והוא יהיה מליץ יושר לפני מי שהוא בעל האמת, שהוא אמת וחותרו אמת, שכבר ירחם עלינו ויראה בענינו, שיראה באיזה מצב של שקר ושפלות אנחנו נמצאים. ויאיר עלינו אור עולמים, ויוציאנו מכאן לעולם אשר חותמו של הקב"ה שליט בו, חותם האמת.

הגאון ר' שמואל נדל שליט"א

דברים שנאמרו בהקמת מצבה

כמה מילים בעיקר לעצמי לבני המשפחה ואולי לתלמידים וידידים קרובים.

היה לנו אבא גדול, גדול מאד, חוץ ממה שלימד, הדריך אותנו, נהנינו שהוא הלך לפנינו כמו עמוד אש, הוא האיר דרכנו במלא מובן המילה, לא כמליצה, ולא כמשל, הוא שימש לנו כמגדל אור, היה צריך רק להסתכל עליו, ידענו באיזה כיוון צריך ללכת, לא היינו צריכים לשאול איך ולמה וכמה ומדוע, רק הסתכלנו עליו וידענו איך צריך ללכת, אם זה היה בהנהגה שבין אדם למקום בין אדם לחבירו בהנהגת המידות, באמות מידה של יושר של אמת במידת ההסתפקות, וכמה בהשתדלות כמה צריך, כל דבר, ידענו, הסתכלנו עליו, הוא היה לנו דמות שכמוה הלכנו, גם במקרים שהיינו צריכים לשאול משהו או או שהיינו מקבלים תשובה ברורה וגם אם לא היינו מקבלים תשובה גם ידענו מה צריך לעשות.

כל זה אין לנו עכשיו, אין לנו, ועד ביאת הגואל אני לא רואה שיהיה, עכשיו אנחנו צריכים לחפש את הדרך שלנו בעצמנו, בכחות עצמנו, מה שאני רק חושב שאנחנו צריכים לעשות מאמצים השתדלויות לשמור על מה שקבלנו ממנו, מה שזכינו והצלחנו לקבל ממנו, צריך לשמור ולשמר את זה, איך, אני לא יודע, כל אחד יעשה את הדרכים שלו לשמור על מה שקבלנו.

אבל אולי כמה נקודות, אבל קודם כל לנהוג בהנהגות טובות שראינו ממנו כגון בהסתפקות, לברוח מן הפרסום והשררה, הנאמנות לאמת, כל מיני דברים שכל אחד ראה בהתנהגות שלו, לנסות לאמץ את זה.

ודבר שני מה שאני חושב שמאד חשוב לשמור על קשר בינינו שנחשוב אחד על השני ונדאג אחד לשני, חוץ מזה שזה היה רצונו

המוחלט, אז אין לי ספק שזה יעזור לנו לשמר את רוחו בתוכנו ושנוכל להמשיך בדרכיו.

ובעיקר אני חושב שמעתי פעם מה המהות של רבי, רבי אומר שבכל מקום שאדם מגיע ובכל זמן שהוא נמצא ובכל מצב שהוא נמצא בכל פרשת דרכים בכל מצב שיש לו ספקות איך לנהוג ומה לנהוג תמיד יחשוב מה הרבי היה אומר במקרה כזה. איך הוא היה נוהג, ז"א שהוא יעמוד לעינינו ושכל פעם נחשוב איך הוא היה רוצה שאנחנו נתנהג.

אני מאמין שאם נמשיך בדרכיו, חוץ מזה שזה יהיה לעילוי נשמתו אז אין לי ספק, כפי שהוא אמר פעם, אם אנחנו נמשיך בדרך שהוא רצה לראות אותנו אז ממקום שהוא נמצא שם הוא ידאג לנו יהיה לנו למליץ יושר עד שנזכה לביאת הגואל ולתחיית המתים במהרה בימינו אמן.

קונטרס ב'

דברי הערכה

- פרק א' – פרקי תולדה
- פרק ב' – הנהגה ומידות
- פרק ג' – ללמוד וללמד
- פרק ד' – בטחון והשתדלות
- פרק ה' – הדרכתו
- פרק ו' – משמרתה של תורה,
בבעיות הזמן
- פרק ז' – דברי סיכום

דברי הערכה לדמותו של
מו"ר הגאון רבי גדליהו זללה"ה
ללמוד לאחוז בדרכו ואורחותיו

נכתב ע"י כמה מתלמידיו ושומעי לקחו
כ"א חלקו - וצרפנום לאחדים, בסידור דבר דיבור על אופנו

כי נח נפשי הרב אסי, עיילו רבנן לנקומינהו לשמעתתיו.
(קידושין י"ג ע"א)

רש"י: נתקבלו לזיכמ"ד ואמרו כל ששמע שמועה חדשה מפיו
יאמרנה צאזני הציריו כדי ללרפס שלא ישתכחו.

כאשר באים אנו להעלות על הכתב קווים ורשמים לאישיותו המיוחדת של
מורינו ורבינו זללה"ה, נקדים מה שהי' אומר, שהעברת ענין בכתב בצורה
מסודרת ומדוקדקת שיהא תוכנו מוכן וברור לפרטיו במלוא לקוראים, היא מלאכה
קשה ומורכבת הדורשת חכמה מרובה, כשמחד גיסא נדרש הכותב שלא להרבות
במילים, שכן כל מילה מיותרת עלולה לשנות ולעוות את משמעות הענין, ומאידך
אם ימעט מהצורך יחסר הבנה בתוכן, כ"כ יש משקל להקשר המשפטים
וסמיכותם, ועוד.

נשתדל לתמצת את הדברים ככל הניתן, ונקוה ונצפה לס"ד שיוצלונו לבטא
ולו במקצת את גדלו וישקפו את דרכו, יתקבלו על דעת הרבים, ויוכנו
במשמעותם הנכונה, וי"ר שלא תצא תקלה מתחת ידינו, ויכונו לתכלית הנרצה,
ויהיו אמרינו לרצון לפני אדון כל.

דברי שבח כשלעצמן על הענק ברוח, בכשרנותו ועילוו, אין זה עיקר
במטרתנו, כי מה שייד לחקות מה שהוא מתנת שמים.

ולהעריך מעלות "מיוחד בדור", אפשרותו שייד בגדולים וסמוכים לדרגתו,
וביחוד מאלה שזכורים מתקופות חיו השונות.

בחיי חיותו של חכם צדיק ומורה, השרויים בקרבתו סמוכים על השפעתו,
כשנלקח לעולמו במרום, - וההרגש אז ער במיוחד, - ע"כ אחד מאתנו לעשות

סיכום לפי ערכו, איך להחזיק לעצמנו, ולדור יבא, את הלימודים הגדולים והרמים, שראינו ואולפנו, ולשמרם בקרבנו.

להתעורר ולהשתוקק לצעוד בעקבותיו, של מי שחי אתנו וזרח אורו בדורנו, ונוכחנו בועצם שלימות מסירותו ועמלו לרכוש בירור חכמתה של תורה וציוויה, ולהתאחד עמהם בכל מציאותו ואורחות חייו, ברוממות קודש ושלמות.

נציג כמה נקודות ובהינות, מקצת מן המקצת, ממה שראינו באישיות הגולה הזו, דמות של מורה דרך ומחנך, כדי לזכור ולהמשיך, וחלק להעביר לדורות שלנו. ונבקש מהקוראים, שיבחנו הדברים בעצמם, ולא יראו בהם כתבות מוחלטות, או כמין דברי עדות מהגאון וללהיה.

פרקי תולדה

דוגמאות מהליכותיו ולמודיו

פרק א

א. ידוע בשער בת רבים, שהגדול המופלא שהיה בדורנו, הגאון רבי גדליהו, היה ענק ומיוחד בכשרונותיו, וברוחו. אולם הוא לא הסתפק בזה, אלא התמסר כולו ביגיעה עצומה, לרכוש תורה בבירורה ולחיות באורחותיה, והי' בזה לדוגמא ולמופת והוראה לרבים.

ב. כבר מטל ילדותו, בעיר מולדתו שאוועל, הי' אמן ומיוחד באצילות המידות, יראת הטא ושקידה בתורה.

ומימי נעוריו, כבר י"ב, הבינו מדעו לפרוש ממאכלי תענוג, ולשנים הכאות בישיבה בלטה הנהגתו בפרישות מאכילה ושת' יתירה על ההכרחיות.

עוד לפני התקופה של ישיבה גדולה, הי' לו סדר לימוד של י"ד שעות ליום בכל שבעת ימי השבוע.

כשבמשך זמן הי' לו פקפוק של כשרות בחלק מתבשילי המוסד שלמד שם, אזי כדי שלא יוודע המנעונו מלאכול, הי' נשמט לבית אכסניא של הרב ליפוביץ ו"ל, שידמו שאוכל שם, ובאכסניא חשבו שכבר אכל במקום למודו.

ופעם בימי הקיץ הלוהטים, שכב לישון בליל שבת עם מנעלים עבים וגבוהים, מזהירות בהתרת השרוכים, אם שהי' יכול למצוא היתר בהלכה, בהעלימו מחבריו שלא ירגישו.

כאחת מהישיבות שנקלע אלי' כבואו לארץ, נמשה מעדינותו, בהתבטאו, שלא יכל לסבול השילוב של הפלפול ברמב"ם עם... ואמר שעמל אח"כ לשרש ממנו את הקרירות בהנהגה שהרגיש שם.

ג. כשהגיע כפליט לארץ, עוד לפני הבר מצוה, נודע לנלוזים על העילוי העצום, ושתו עינם וגם נקטו ביזמה לרכשו עבורם, וכן נקלע ללמוד במקום התערובת בלא הודע.

אמנם השכלת נשמתו ושקיעותו בתורה הנינה עליו, לפרוש מלימודי החיצוניות, ולהתייחד בלימודו לעצמו, ולבזו לאישי הנלוזות.

ד. חכם א' שהעלם התקרב אליו, הביאו לרבינו החזו"א ז"ע, במטרה לגנון ולחזק, ורבינו התבטא אליו, הרי היר"ש והקדושה שרויה על פניו.

ה. מ. ברלין נאם באסיפה פומבית בעיר ב"ב, וכדי לחזק חינוך הכלאיים שלו, וה"מפעל" – שעשה כאילו לתמיכת ישיבות, אמר שיש אצלם ברשת מוסדותיהם, עילוי ומתמיד עצום כמוהו, והזכירו בשמו, ושהחזו"א מעריצו.

כשהגיע השמועה לרבינו, הגיע אליו, קראו לחוץ, וציווה לו לנטוש את המקום מיד, ולהתלוות עמו, והעבירו לישיבת לומזא בפ"ת. נלימים התבטא ר"ג בהודמנות, שאת חייו הוא חב לרבינו.

ו. מימי שחרותו היתה שקידתו בבחינת אדם כי ימות באהל, בכך דרכה של תורה וכו', בהיסח הדעת מעניני עוה"ז.

שמעו ממנו, כשאדם דבוק ברוחניות, הוא מגיע למצב שאינו מרגיש צורך באכילה ושתי, והתבטא שהיו זמנים שה' שבע מהלימוד, עד שלא ה' מרגיש רצון וצורך במאכל, והיו צריכים להזכירו שיאכל לקיום הגוף.

ז. בימי בחורתו, ה' נהג בפניא דמעלי שבתא, לשובב אנה ואנה במשך זמן, בעשיית חשבון הנפש, מכל מה שעבר עליו במשך השבוע.

ח. ביום חופתו, מסר שינתו לשומר, וביקש להעירו כרבע שעה לפני החופה, להכנה, והלה מאחריותו העירו כשעה קודם. וכשמעו שעוד שעה לפניו, אמר עדיין יש שהות רב מדאי, וחזר לישון, בקומו כעשרים רגע לזמן החופה.

ט. כידוע שאחר נשואיו למד זמנים ממושכים בפרישות מביתו, בערים אחרות, וה' בא לביתו במוצא פעם בחודש, מתחילה בישיבת פ"ת, ואח"כ ב"הוד" ואח"ז בישיבת סלבודקא.

ואמר דלא ה' דעתו אז כלל על ילדיו, וכמ"ש חז"ל דמשיים עצמו אכזרי על בנו וביתו, ונאמר שצריך להיות אכזרי על עצמו תחילה.

וזאת על אף גודל התקשרות אהבתו לצאצאיו, עד שאמר בהודמנות, שמסר נפשו עליהם.

י. וגם אחר שכבר קבע ישיבתו בב"ב, יש שמרוב התאמצות עד לאפיסת הכוחות, וה' זקוק להפסק, ה' לוקח אתו מלווה ראוי שלא יפריעו ונוסע למבריא, לוקח אתו כלי סעודה, מסתפק בדגים שקונה מהדייגים, ושוקע בעיוניו במילוי מחוץ לעיר.

יא. עד שמהתאמצותו הגדולה, נאלץ למשך זמן רב, לפרוש מעיון, ועסק אז בלימוד תנ"ך.

יב. שקיעתו כיגיעת הלימוד, היתה עד כלות כוחו המחשבי, בשאיפתו לבירור והפשטת הדברים בבחירות שאין אחרי' הרחור ושמא, ובשאיפתו להגיע לרכישת רובי חדרי תורה.

ובחודמנות אמר בתוך שעורו, שכל אחד צריך לעמול לפי כחו, והגבול שלו הוא, כשמגיע לקצה אפשרות מחשבתו, ואם שמכיר שיכולים עוד יותר להעמיק, אבל הוא אינו מסוגל, אז יודע שעליו להפסיק.

יג. בהיותו בישיבת וויזניץ, הכירו התלמידים על פניו, גודל התאמצותו בעיונו בימי הקיץ החמים, ורצו להביא מאורר, ולא נאות לזה, בהתבטאו "ס'איז צופיל עוד"י.

יד. בתקופה ההיא, העניות בביתו היתה עצומה, הם חיו בדחקות ודלות, גרו בצריף, או בחדרי כיטאן ללא סיוע, לא מדובר על כלי הבית, אלא על פת לחם.

האשת חיל הרבנית ע"ה, קיבלה לשטוף כלים בפנימי' של ישיבה, ואח"ז התחרטה והצטערה, איך עשתה את זה בלי לשאול את בעלה.

ובשנים הבאות, שאיפתו היתה ליהנות מיגיע כפו, ולא חש מלעסוק אף במה שאינו לפי כבודו, ואדרכא אמר, שכירר עיסוק שלא ירצו לחקות.

כשהוצע לבנו שליט"א לסיוע ללימודו, להפריש זמן כלילות לביקור חשבונות, שקל ר"ג בדעתו, שמכיון שזה עיסוק מכובד יוכל להיות לדוגמא לאחרים לאחוז בדרך זה, ולרפות ההתייחדות לתורה, ומנעו מזה.

אח"כ הקב"ה ברך אותו, שיכל להתנהג בהרחבה, אבל ראינו שלא ענין אותו, ולא השפיע שום שינוי בהנהגתו בהסתפקות ושלילת הגשמיות.

טו. במשך זמן קיבל משרת מגיד שיעור בישיבה קטנה, תפארת ציון, שיהא בדין שכר שימור. ויש שה' נהג לטבול לפני השיעורים, לתוספת טהרה וקדושה ללימוד התלמידים.

טז. כשעדיין לא ה' בב"ב חדר לתשב"ר, ללא למודי חול, החזיק בנו בבית. כשנותרו האחרונות, כשה' בביה"ח כטפול הלב, והשמיע דברים כעין צוואה, אמר, שמי מדורותי שיסיר ח"ו בנו מת"ת לתשב"ר שהוא ללא שום למודי חצונות, יתחשב שאינו ממשפחתו.

יז. ידועה השפעתו העצומה על התלמידים בישיבת וויזניץ, ונמשכו אחריו כלאבן השואבת, לאור אמיתו למודו ועילויו.

והכנותיו לשעורים, ה' בעיון נמרץ ימים ולילות, כדי להגיע לברירות ובהירות בהצעתו לפני תלמידיו.

עם היותו שקוע כשלעצמו במחשבות עמוקות בחיפוש האמת בכירור הדעת בזמנים ממושכים.

כשהוצע לו המשרה בישיבת וויזניץ, ביקר אצל האדמו"ר הזקן ז"ל והביע לפניו ספיקו, שאולי אין הדבר נכון לפניהם, ויותר ראוי עבורם ליקח מאנ"ש.

אחר כמה זמן שעבר מעת החל להגיד שעוריו שם, וה' נראה שעדיין אין התלמידים מוכשרים לעמקות למודו, פנה אחד מההנהלה להגאון רבי יודלע הורביץ ז"ל ושטח לפניו ספיקו בזה.

ע"ז ענה באמרתו, שעצם הדבר שיששה בישיבה, ואף שילמד לעצמו, דין עבורם, כי מספיק הסתכלות הבחורים עליו, על מראהו, קדושת למודו והתנהגותו.

יח. ועלה ונתעלה כארי בתלמידי רבינו החזו"א זי"ע, חביב ונערץ אצלו, וכן אצל מרן הרב מבריסק זי"ע, – שה' קם מלפניו במלוא קומתו – כגדול מופלא ומיוחד בדור, גדול ב"עצם" ללא כחל ושרק.

בשמחת תורה האחרון לחיי חיותו של רבינו החזו"א ז"ל, אחר ההקפות ישב על כסאו בבית מדרשו כשעומרים אותו מסביב בזמרת צדיק כתמר, ולפתע התעמד ותפס בידי רבי גדלי', ויצא עמו בריקוד, מה נהדר ה' המראה, הרב והתלמיד יחדיו בשמחתה של תורה.

על הנהג לקפוץ לגובה בשירת משה אמת ותורתו אמת, אמר ר"ג שכדי לקיים מש"כ שישמחו בשמחה"ת בכל האפשר ובכל כוחו ובעת הקפות דאז, ראה רבינו אחד המיוחד ז"ל שמכה כף על כף בשינוי, א"ל שא"צ, לפי מש"כ הגאונים המובא בב"ן.

יט. מלבד גודל הכשרון והתפיסה, ה' לו רוחב דעת בבחירות נפלאה ועמקות מיוחדת, ובחישוב הדרכים והצדדים, והכל במהירות מיוחדת, וכשליטה מחשבתית מדויקת.

אמר פעם "הכורה" בסוגיא דתלשו ולבסוף חיברו, בעשרות אופנים.

שאל לחכם מחבר ספרים רחבים, לחזו"ד באיזה שאלה בלימוד, וכשהחיה דעתו, נענה ואמר, שזה א' מי"ג אופנים שיש לחשב בסוגיא זו.

גם מהירות חזרתו – בחזרה עיונית – מסכתות שלמות במשך ימים, ה' להפליא. עד שכבר בצעירותו הגיע לידיעת חלקים גדולים בתורה, ובמשך הזמן, חיקף השליטה שלו ברובי חלקי תורה היתה מדהימה, ה' תופס ומנתח מיד כל צדדי הבעיות, ועונה על אתר בצורה ברורה ובהירה.

ת"ח מובהקים בחנו והכירו, שמה שהם מגיעים אחר עיון עמוק, לפעמים ר"ג כבר חישב בתחילת למודו.

כ. עד שראה בו רבו, כמי שראוי לסמוך על עצמו בהכרעתו ושיקול דעתו, וא"ל שאם יצא לו בסוגיא לנמות מדעתו בחזו"א, יכול לסמוך ע"ד.

במ"מ שה' לו עם רבינו בה' עירובין, והיא נדפסה בסוף סי' א' כותב רבינו בזה"ל: יש בינינו חילוק בשיקול הדעת, ובוה קשה לבוא להשתוות, וליקרת דבריו, לא אמנע לחזור על הדברים וכו'.

כא. הגאון רבי יודלע ז"ל ה' אומר, שצריך יגיעה של כמה לילות, כדי שיוכלו להתווכח כנגד סברא של ר"ג.

כב. ה' התעוררות מחכמי כולל חזון איש, לדרוש מעמו שיחבר כעין משנה ברורה על ה' נדה, ואומרים שכבר החל לסדר, ולא יצא לפועל.

ורבינו החזו"א שאלו מדוע לא יאות לזה, והשיב, כי יצא לו לנמות בהלכה מההלכות מהכרעות רבינו, אמר לו, ומה בכך, ע"מ כן.

כג. כמ"כ ה' בדעתו לחבר כעין מ"ב על יו"ד, ואמר בנוגע למ"ש רבינו החפ"ח ז"ל שיש לו למנוע מזה שיגרום שהרבנים לא ילמדו בעיון חלק זה ממקור הסוגיות, אבל כשבין כך אין לומדים בעיון הנצרך, א"כ אולי כדאי לעשות חיבור כזה.

אח"י חזר בו, בנמקו, שרבינו החפ"ח הכיר בהתעוררותו לחבר חמ"ב, שהוא הראוי והנבחר למלא את הנצרך לדור, ולכן עלה בידו, אבל הוא אינו מוכרע בהחלטתו והתעוררותו לזה, וא"כ ספק אם יצליח.

כד. את הכתבים שלו העמוקים החליט פתאום לגנוז, תלמיד שאלו, אם כבר הועלו על הכתב הלא חבל על יקרתם, ע"ז ענה, מי צריך את הספר שלי, אם לדרך הלימוד, הרי כבר יש ספרי החזו"א.

אמנם כידוע, שבשנים המאוחרות נתעורר אצלו ונגלה אור חדש בהכנת הלימוד, וביחוד על יסוד דרישת הכתובים.

וכנראה שגם זה חי' מהנסיכה להפקרת כרכי כת"י לרבים בביהמ"ד, אולם סוכ"ס השי"ת סיבב שידפיסו את חידושינו, עמל התורה שבהם, האסוקי שמעתתא אליבא דהילכתא בכוונה לשמה, לא הסכימו לזה, ונסתבב ממרום, שנשתמרו ע"י מאספיהם, ולבסוף נענע ראשו, שיצאו לאור, בב' כרכי "חידושי ר' גדליה".

ובהם נראה עומק עיונו בבירור הלכה, עוד מימי שחרותו, כשר בתורה.

כה. מוסרים, שהנדיב ר"י הלפרין זללה"ה, שאל לרבינו על המיועד להנהיג דור יבוא, ותורה עליו, כאמרו שהוא גאון בתורה, וגדול בצדקות.

כו. רבינו מסר לו את סמכות ההוראה בשכון חזו"א, שהיתה מאוכלסת בגדולי תורה המובהקים.

כז. ואחר פטירת רבינו החזו"א, נחשב כממלא מקומו במידה, שהוראתו היתה מכרעת לחכמים המובהקים שבקרבתו, וכמו"כ רבנים הסמוכים על הוראת רבינו. מרן הרב מבריסק, הפנה אליו, ואמר שהחזו"א השאיר תלמיד מובהק שראוי לסמוך על הוראתו ושיקול דעתו.

כח. בשאלה חמורה בה' ריבית, שהובאה לפני מרן הרב אמר, הרי יש ר"ג, שיפנו אליו שיכריע בזה.

כט. כשיצא חידוע מאמריקה, נגד פסק רבינו בקונטרס י"ח שעות בענין יאפאן, ונמשך אונו לאחר פטירתו, נערך ממנו התשובה כמענה לדבריו.

כ. גם מרן בעל קהילות יעקב, בהזדמנויות ומסיבות שונות, חי' רגיל להפנות את השואלים אליו, והי' סמוך על הכרעותיו.

והי' אומר, שהרב כאן הוא רבי גדליה.

מעשה שאחד נהרג בדרכים, בעל משפחה גדולה, והי' אפשר לקבל ממון רב מחברה ידועה, וה"משטרה" אמרה שאם לא ינתחווה לא יקבלו, מרן בעל קה"י נמנע מלהזדקק לזה, ושלחם לר"ג, קראו לו החוצה באמצע השיעור, וכרגע ענה, מגמרא מפורשת, האומר אל תקברוני מנכסי אין שומעין לו, וגם כאן רוצים לקבל ממון ע"ה הגופה, ואסור הדבר.

כ. שלח אליו לפסוק בשידוך שנתעורר ספק מאיסור לבא בקהל, וכירר להיתר.

מורות שאלוהו, איך ינהגו שפונים אליהם בנוגע לשידוכים, ענה שישאלו את רבי גדליה.

והוא השיב להם, שבמקום הצורך, ירמוז ברמוז, כאופן שאם ישימו השומעים לבם, יבחינו, ובאם לאו, לאו.

נאולי דוגמא לכך, שמוסרים שענה רבינו החזו"א בענין שידוך, אינו חכם כשלמה המלך, השומע דימה שמכוון לשבח, ובאמת רצה לרמוז על חלק רפה.

בספר הליכות והנהגות ממרן בעל הקהילות יעקב כ' הדברים דלהלן וכו'.

שמעתי מרבינו שאיסור השתמשות במים כשבת זהו דין ולא חומרא.

בענין שמוש במים ביו"ט הזה עובדא עם רבינו שנחרתה עמוק בלב וכמה הילכתא גבירתא איכא למילף מיניה. פעם חל ליל שבועות במוצש"ק, לפני סעודת ליל החג הודיעה הטבחית בישיבה שהיות ונגמר העוף בשבת בשלה עוף נוסף וממילא המרק והעוף נעשו ממים שלקחה עכשיו מהכרוז ומודיעה לכל מי שלא משתמש במים שיש שאלה על העוף. רובם נמלו ידיים לסעודה ונשארנו שני בחורים שלא נמלנו, ולא ידענו מה לעשות. נגשנו לר' שאול ברזם זצ"ל סיפרנו לו את מה שקרה ובתחילה ענה אולי ביו"ט אפשר להקל משום שמחת יו"ט ואח"כ אמר שאינו יודע, נשאל לחותני מה לעשות והלך אתנו יחד לשאול, נכנסנו לרבינו ועדיין לא נמל ידיו כמדומה שאמר אז התיקון ליל שבועות, וסיפר לו ר' שאול את הענין, רבינו אמר שזה שאלה ואינו יודע אם אפשר להקל ביו"ט, והציע שנלך ביחד לר' גדליה גדל שליט"א ונשאל אותו. ושוב הלכנו, ביחד עם רבינו ור' שאול לר' גדליה והפקנו בדלתו, ר' גדליה אחז באמצע הסעודה ונכהל למראה העומדים בפתח - מה קרה רבינו סיפר לו את השאלה ואמר שאינו יודע אם אפשר להקל ביו"ט ומה שר' גדליה יאמר נסמוך עליו. דנו בדבר על המרפסת של ר' גדליה כג' דיינים שדין חמור, ור' גדליה אמר שאינו יודע עם אפשר להקל. וכיון שהדבר נשאר בספק חזרנו לישיבת.

לאחר כמה דקות כשעוד לא נמלנו ידיים והנה מופיע רבינו במסבחה ואמר ששאל בביתו היא אמרה שאם מדובר בשני בחורים יש לה בשבילם אוכל כי בישלה יותר, וממילא מזמין אותנו לאכול אצלו, הלכנו עם רבינו לסעוד את הסעודה אצלו וכו'. למחרת בבקר אחר ליל שבועות לאחר תפילת מוסף נגשנו אליו בביהמ"ד לומר גוט יו"ט, אמר: אתם אורחים שלי באוכל וממילא אני מזמין אותכם עכשיו לקידוש וכו'.

כ. חי' לו חלק גדול ועיקרי בהעברת והשרשת מה שלימד רבינו הגדול, וצורת

ההכנה שלנו מיוסדת בהרכבה על מסורתנו ממנו, שהופיע באור למודו לסביביו, בשעוריו לרבים וליחידים, להעמיד תלמידים הגונים ודגולים באורחות יושר.

כשהחזו"א הסתלק לב"ע, נשארו קומץ של תלמידים צעירים, לדרך שנחשבה שונה ומחודשת, שהיתה זקוקה לחיזוק רב להמשיכה, והוא ה' מהיחידים שעמד בתוקף רמתו הנישאה, במרכז הלימוד והעשיה, להמשיך אותה הדרך, וליבו את הנחלת עד שהאירה לכל העולם.

כשעוריו המופלאים ומיוחדים שהשמיע בכולל חזו"א, במשך תקופה ארוכה, וביחוד בה' תערוכת, סלל דפוסי עיון לאסוקי שמעתתא.

סברות והגדרות שלפני שנים היו בגדר חידוש, נתהוו לפשוטות לכל למדן מתחיל.

גם בהנהגה הציבורית והאישית, העלה לרמה של אמת ויושר, כשעבוד לדברים וערכין ללא פשרות, והשפיע על הסביבה, עד שגם אנשים שרחקו מדרכו היו נאלצים לחשוב מה יאמר על הליכותיהם ופעולותיהם.

5. ה' הסמכותה קובעת בה' זרעים ושמירה, לאחר פטירת רבינו, ובמומחיותו גם מצד המציאות, ה' לעזר רב לבעיות שעלו על הפרק.

כשנסתלק רבינו, שמסר עצמו להחזיר מצות קיום ולימוד מצות התלויות בארץ וביחוד מצות שמירה שהיתה רפויה ושכוחה.

וה' צריכים להמשיך בדרך שקבע ולעמוד על המשמר בדברים המתחדשים, להתעמק בהבנת המציאות בכל פרט, ולנחות לעומקא דדינא, ובתוקף אמונת חכמים בדברי הרב.

היה הוא הכתובת מחוג תלמידי רבינו, והוא נכנס בעומק הבעיות והשאלות, וה' קרוב לנפש השואלים, והי עם בעיותיהם. והיו ענינים שהחזו"א קבע את היסודות, והיו פרטים שהתפתחו וה' צריך להכריע, ורק ע"י פסק החלטי ברור ומפורט, התאפשר להשליט שמירת השמירה.

ה' יהודי יר"ש במושב רחוק - בדרום הארץ, שזרע תפוז"א בערב שמיטה על יסוד של תחילת גידולו בשישית, לפי פסק החזו"א שאין בזה דין ספיחין רק ק"ש, וה' ספק אם תחילת גידולו ה' לפני ר"ה, והיתה בזה הוצאה והפסד עצום.

רבי גדלי' הגיע לשדה, עבר מחלקה לחלקה והוציא זרעים ושתילים, ובחן ובדק, וזה ה' בצום גדלי' והחום ה' גדול, ועסק בזה במסירות רבה להכריע.

והזכיר אז משהו שבשנת תשי"ב יצא החזו"א בזקנותו לשדה והוציא גרעינים

ופסק לפי שיקול דעתו ע"כ קמע אם זה תחילת גידולו, ראו בזה המשך לפועל רבו.

ויש שקבע פשט בדברי החזו"א, שה' לעזר רב להצלחת שמירת השמירה ברחבי הארץ.

כמו"כ, התייגע בעומק ההלכה ובירור הבנת המציאות לקבוע לחקלאים בדין הרכבת אילן, לקבוע הכדל המינים לאיסור הרכבה.

וכן בענין ערלה, כדי לדעת מתי החנטה ומתי זמן שליש גידולו, ישב וחתך גרעינים לבדוק אם זה כבר יכול להצמיח. וכך ירד לעומק הדברים.

פעם באמצע שיעור בביתו, הגיעה הרב דקוממיות עם מומחה לזריעה לשאול על ב' סוגי פרי, אם הם ב' מינים לאיסור הרכבה.

הוא הפסיק את הענין שלמדו, ועבר ללמוד עם תלמידיו, את המשנה והברייתא במס' כלאים, שדנים בהגדרת ב' מינים, הביאו את הפירות והעלים, בדק את צורת העלים, צורת גידולם גודל הפרי וכו', ומכיון שגם טעם הפרי קובע, חילק מהפירות לכל התלמידים שיטעמו ויחזו דעתם, וכסיכום קבע שהם מין אחד להתיר הרכבתם.

6. ואף עניני הציבור ובעיות החינוך, היו נחתכים על פיו, במידה רבה באותם השנים, והתרכזו מסביב לכולל חזו"א שעמד בראשו.

אולם בהיפגשו בנלחות שבעסקי הזמן, ואישיהם, ומישרותו ואמיתו, עקלקלות הדיפלומטיא תעבה רוחו, ונעלה נפשו, נמש מעגלותיהם ונחם לזולתו, בצפייתו כי מן השמים ירחמו, על דור שתואמת לו הדממה.

אחר פטירת מרן הרב מבריסק זי"ע שאל הרב ר' אברהם וולף ז"ל את ר' משה שנפלד ז"ל מדוע חדל מכתוב מאמריו הבהירים, וענה, שהוא שימש רק כשופר כפי מה שהבין מדעת גדולי ישראל, וא"ל ראו הרי יש לנו את רבי גדלי', וכשפנה אליו, נענה בתשובתו, שמהתסבוכת ועקלקלות המצב, רחוק מלהשמיע דברים הראויים להישמע.

7. אפשר להמליץ, אם יתן איש את כל הון ביתו באהבה שאהב ר"ג את התורה, זה ה' אהבה ללא מיצרים.

ידוע שהיו שתי תקופות בשנות אברכותו:

התקופה של לפני הפטירה של הרבנית וזכרונה לברכה, תקופה של שקיעה ביגיעת מרחבי תורה בפרישות מביתו, ובלמוד מתוך הדחק ומצבי מצוקה, זה

הזמן שלא הגענו להכיר, והדור הצעיר בכלל לא מכיר את הסוג הזה, ובשביל זה צריך גם אישה מיוחדת, וכמו שאמר רבי עקיבא, שלי ושלכם שלה.

רצוננו להעריך, כמה שאנחנו ראינו, ושקרוב יותר לנו ללמוד מזה, המעבר מתקופה שאדם חי פרוש וכן חורין מכל עניני העוה"ז מרדותיו וטרחותיו, ובבת אחת נקלע למצב של אלמן עם תשע ילדים בבית וטפולם, גם מפרנס וגם אבא ואמא, גם במצב זה של שברון לב, ובעל מרגיש רחב לב כמוהו, בוודאי גם אנשים גדולים יקשה עליהם בעול תדיר כזה.

וראינו שלמרות כל הקשיים, לא וויתר מכל עקרונותיו, ולא הוריד מההמשך ללמוד ביגיעה ושקיעה, וללמד לאחרים, ולהמשיך להתפתח בצורה שכמעט לא ראינו כמותה.

זה חי כשנתיים אחר הפטירה, הלימוד חי בבית, היינו באים בשמונה וחצי, כשעדיין היו הסידורים האחרונים לשלוח את הילדים לחדר, חי מסדר קצת את המטות, ותיכף נשקע בריכוז רב שהרגישו שאין לו שום דבר בעולם חוץ מהנקודה הזאת שכעת מעסיקה אותו.

פעמים שהי צריך באמצע לצאת להכין ארוחת צהרים וכיו"ב, חי נכנס שוב באמצע הקילוף ומוסיף עוד איזה "קנייטש" והארה להמשך המדובר שנתקשו בו, ללא הפרעה לכושר הניתוח הבהיר שלו, ליישב הבעיות.

ללא משרה ומסגרת מהיבית ודוחפת, אלא רק רצונו בעצמו מאהבת התורה העלתו מעל כל הקשיים.

היו לומדים ברציפות ארבע שעות או ארבע וחצי כל יום, זה חי בלי הכנה, כאילו לימוד התחלתי, אבל חי מעורר השאלות דן וסותר ובונה, כמי שהכין שיעור מראש, וכך זה המשיך שנים.

ג. ת"ח שגר בשכנותו סיפר, שלפני כארבעים שנה, נכנס אליו בלילה ושאל פשט בתוס' במנחות, למחרת לפני הנץ דפק בדלת השואל כשעודנו ישן, אח"כ כשהגיע השואל לשמוע התשובה, א"ל אם אתה מסוגל לישון כשקשה לך, אז לא מגיע לך תשובה, והרבנית סיפרה שהי ער כל הלילה עד שהענין התברר לו.

אף כשהי פרוד במרחות ומשאות לעייפה, כששאלו א' ענין מוקשת במהרות, מיד חי בתוך העיון, כשמשאו על כתפו, כאילו עכשיו למדו.

ד. בשעתו הציעו לו להשתתף בלימודו של מרן הרב מבריסק, ובשנים הבאות תהה שלא נאות לזה.

היה מבקר אצל מרן הרב הרבה, אבל כמעט שלא דיבר, רק הכיט בהסתכלות חודרת לבחון בהערכת כל תנועותיו.

והי מוסר ברגש, שהי נורא לראות איך שעומד תדיר ללא הרף לפני הקב"ה ברעדה, בשויתי הי לנגדי תמיד, ואיך שכל תנועותיו באימה לפני כורא.

ז. חותנו ז"ל השתדל לקשר אותו עם אישיות חשובה שהי ידוע כעוסק בחכמת הנסתר, אולם לא עלה הדבר, ולא שוה לו.

לא חי לו בדור ממי לקבל בנסתרות, ולדוגמא גדול בחכמה כבעל ה"לשם" ז"ל. וכפי שסיפר אמר לו רבינו החזו"א, שהחל לעיין ב"קבלה" מספרים, וראה עומק חכמתה, ושיש בה סוגיות כבנגלות, – ואם כי השיג בחלקה וכפי שנראה גם מספרו – ביקש למצוא מלמד מקובל איש מפי איש, לחדור לעומקה ולרכוש היקפה, ולא מצא.

ח. ההכנה המחודשה בשרשי הסוגיות בבבלי וירושלמי ועפ"י מקורי הכתובים, שהי מאד נצרך להאיר עין השכל ורגשת הדעת בזמננו זה, לא זכה הדור שישלימנה, ויעלנה על הכתב בלשונו הבהיר והמדויק.

ואם נזכה שיודפסו כל השיעורים שנשארו בהלכה ואגדה, יהא לפנינו נרמז זעיר פה זעיר שם, נובלות חכמה ממעינות חכמתו, מהאור שהתנוצץ, נגזו ואיננו.

ט. ליד ישיבת לומזא בפ"ת, חי מקום שהתאספו "פרופוסורים" וכיו"ב, חי הולך לשם כדי להתווכח ולהוכיח, ומעורר להם באמונה, ונימק לא, שצריך ללמוד את תכסיסי האויב.

לאחר ג' חדשים אמר לאותו בחור, שהוא מתחרט וחוזר בו ממה שאמר לו, ובא למסקנה, שאם נשב ללמוד בראוי, זה יתן לנו את ההרגשות העמוקות להבין כל מה שנדרש, והוא לשון חז"ל, הוי שקוד ללמוד תורה ודע מה שתשיב וכיו"ל.

פעם במסיבת "שבע ברכות", דרש באריכות, שלא כהרגלו, מפני שהי שם פרופ' אחד שמתואר כבקי במדעי מדינה, ובדבריו הוכיח, כי לא הגיעו לשורש בידענותיהם החיצוניות, ואיך שהכל בתורה ובדח"ל, ביתר נכונות ובכירור.

חי אומר: ברור אצלי, שאילו חכמי הרפואה היו מגיעים לידיעת דברי חז"ל בזה, היו משיגים עולם שונה ומחודש.

אמר, הידיעה וההכרח בפרטי החכמה שבמציאות הנבראים, תלוי בגישה, איך זה, ובאיזה אופן נכלל בתורה.

והוסיף במעין סוד בנמיכת רוח, אני יודע מתי זה תורה.

לח. בשנים המאוחרות, בהתנדדו בארצות, לא חדל מביקוש דעת, ומהשפעה בהרבעת תורה, ובשעוריו בהיותו בצרפת, ורכש שם הרבה שומעים ללקחו ושקיבלו הדרכתו. ביקר במקום אוסף ריבוי צמחי התבל, לתוספת בירור לס' זרעים, כלאים ושמירה.

וכן נסע במיוחד למדינה רחוקה, שה' שם אוסף רב מחיות ועופות, ובחן במראה החיות וצורתן, מי הנראית כאכזרית ומי כרחמנית, ועפי"ז קבע בהשערה איזו היא הטמאה ואיזו היא המהורה, ואח"ז בירר בסימניהם, והתאים בדיוק.

לט. נתקיים בו, ונהנין ממנו עצה ותושיה, והיתה עצתו נאמנת וקולעת אל השערה. יש שה' מפשט את הבעי, עד שנדמה לשואל כפשוט, אבל מזה פתרונו עם התחדשות מופלאה.

ובענינים מסובכים ביותר, ידעו שאצלו ימצאו מוצא, ואחר דברו לא ישנו.

הנאון רבי יודעלע ז"ל, קראו לבא אליו ללאנדאן פעמים, בראשונה כשהי' איזה מצב נרגש ביותר, אמר שהאחד שיכול להניח דעתו בזה הוא ר"ג, ולא יצא לפועל מאצילות מדותיו שלא להכנס לרשות אחרים שלא ברשות, וכן לפני פטירתו כשהי' שאלת ניתוח, ביקש שיבא כדי להתייעץ עמו.

בב"ד שישבו בדיון בין שני בע"ד, והוא הכיר שיש בזה דין מרומה, נכנס באמצע הדיון והשפיע להפסיק את הדיון.

מעשה בתלמיד שבא וא"ל שאין לו מוצא אלא להתגרש, בהיות שהרופאים ייאשו אותה מלילד.

ציוה לו שיפנה לרופא ויזמין עבורו ביקור ויודיעו ומיד יסע אליו, וכן הי', שדן עם הרופא זמן ממושך, ואח"ז קבע שאין להתגרש, ולשנה הבאה נפקדה.

ויש שבתסבוכת בשל"ו בית, שהובא לפניו הי' משוחח עם כ"א מהם, והי' מכריע, שאין להם אלא להתגרש.

מ. אשתו הרבנית הצדקת ע"ה.

אחר אחת הלידות, היתה מופחדת, ושאלה על הסיבה, וגילתה, שאחר הלידה שעברה, נפלה בעלפון והיתה ללא הכרה, ודימו הרופאים שכבר שבקה חיים, מכיון שלא הגיבה לבלום.

ולאחר שהתעוררה, אמרה שהרגישה שכבר עלתה למעלה, ונגלה אליה אבי אמה, וא"ל שתדע ששלמו שני חייה, אלא שהאריכו לה בכמה שנים בזכות

מסירותה במשך שנת השביעית לעזר לבעלה בחומר הדקדוק ושאפתה להם בכל השנה.

וחיתה עוד שבע שנים, מיום ליום, עד השמיטה הבאה.

וגילו הרופאים אצלה מום בלב, ותמהו איך חיתה עד עתה.

בעת הקבורה העמיד ר"ג את צאצאיו לפני הקבר הפתוח, וא"ל שיבטיחו בפני אמם שישתדלו לנהוג בדרך שרצתה מהם, ואז היא תדאג להם גם בעולם האמת כמו שראגה עליהם בעוה"ז.

ידידו ומקורבו, שהציע לו הצעת נישואין, ונימק בצורך לניהול הבית, נענה, שיש שיקולים קודמים.

כן גילה פעם מהרהורי לבו, שבעקב זאת לא יוכל לבקר ביא"צ, ושמא תחוש לאיזה גרעון במסירות לצאצא'.

א' מתלמידיו המקורבים ביותר, הציע לו אז ליקח את צעיר ילדיו הפעוט לביתו, ושילדו הוא באותו הגיל, וסירב בנמקו, "איך ווייס נים צו זי וועט זיין צופרידן".

אחר מחצית השנה לפטירת אשתו, ראהו אחד ממיודעיו, במצב נרגש וסבר פנים חמור שלא כדרכו, ושאלו אם זה נובע מעול הבית הקשה, ונענה לא משום זה, שב"ה הכל מסתדר בטוב.

אלא משום שהרי היא בדיון וויש דיון בכל התעלות, והוא בדאגה להוסיף זכויות.

וזו דוגמא לעצמתו ואצילותו, שכידוע נתאלמן בגיל צעיר, ולבו לב הארי ורגשותיו רחבים כאולם, וחובת הערכת התורה על שותפתה המופלאה, דחתה אצלו כל חישוב אחר, וקיבל עליו העול העצום.

הי' רושם שהרב הי' לכל אורך השנים, כשל מי שחב חובה ומשתדל לפורעה.

מא. בשנים האחרונות כשישכב בביה"ח במצב חמור ביותר, קשור למכונות של טיפול נמרץ, סיפר א' מתלמידיו רופא צרפתי, שהי' מבקרו ושמע מהרופאים שהיו מלאי התפעלות ממנו במצבו זה, באמרם שבדרך כלל הניתוק מהסביבה ומהזמן מטשטש האדם ושוקע בדכאן ועי"ז המחלה מתגברת עליו, ואצלו ראו גדלות אמיתית, איך שלא איבד ההכרה, והקשר עי' הכתיבה, והי' שואל לזמן השקיעה וכדומה, שיוכל להתפלל בהרהור.

ואחר הניתוח, שלא הי' ביכלתו לדבר, והציעו לו לכתוב לצורך הריפוי, כתב בין השאר, אלו הדברים:

דאם האט מיר גיהאלטן וואס איך האב קיין רגע אפי' ווען איך בין גיווען מסומם לא שכחתי פון תשובה און גיווען דבוק באהבה נמורה אין רבוש"ע.

וכן הדברים שאמר אז כעין צוואה:

שהיו גדולים שבהלוייתם, אמרו אדון עולם וי"ג מדות.

כשיצא מביה"ח אמר, רבוש"ע אם אתה מעתה אותי לחיים בעוה"ז, איני חפץ רק באופן שאוכל לפעול בהם לתכלית.

זה תוכן דבריו שאמר במסיבת ההודי':

ב"ה אני מרגיש הרבה יותר טוב, ואקרא מהקפיטל בתהלים בארבעה שצריכים להודות: אוילים מדרך פשע' ומעונותיהם יתענו, הכל מה שבא לאדם זה מהעונות שלו, אין שום מובן אחר אלא שנלווה לזה גם נסיון, חטאתי וחליתי והייתי מסוכן, ויזעקו לה' בצר להם, ועקתי נכון לה', אבל כפי שאסביר לכם לא צעקתי, ישלח דבריו וירפא' וכו' יודו לה' חסדו וכו' ויספרו מעשיו ברנה.

הזמן התחיל כאיוו נקודה, ונמשך כקו ישר ורצוף אין בו הפסקות ולא סימני דרך, כמו בים גדול.

כשהקב"ה שולח עונש לאדם, או שכר, אז באותה שעה אם הוא קצת חושב ישים לב להתכוון לפשר הקורות אתו ללימוד לעתיד, הן לדאגת אחריות והן לתקות חסד.

ומחפצי שישאר לי איזה סימון בדרך למה שעבר עלי, רציתי לבטא הרגשתי ומחשבותי במעשה, לכן קראתי לבני המשפחה, ולידידים שהם כמו המשפחה שלי, כדי לספר מעשיו ברינה.

הרדימו אותי, אבל לפי הכרתי, הייתי כל הזמן בהכרה ללא הפסק, שמעתי שמדברים מסביבי ולא הפסקתי לחשוב מהקורה אתי.

ואמרתי לעצמי אם הקב"ה רוצה שאפטר מן העוה"ז, לא איכפת לי, ילדי כבר גדלו, ושיהי' לי לכפרת עוונות, וכבר זקנתי, ואם כי ברוחי ארגיש צעיר אף מהנכדים שלי, אם בגבורות שמונים שנה, ותוחלת לחיים יותר ארוכים, לפעמים מסוכן שאדם יקלקל.

ואם הקב"ה רוצה לעשות אתי חסד, אבקש שיתן לי שנים פוריות, ושיהא לתועלת להדריך את משפחתי, וכך שכבתי בצורה שלווה זו.

אספתי אתכם, כדי שתשימו אל לב, מה שאירע לאביכם, שהי' בסכנה גדולה והקב"ה חנן אותה, ובשביל מה, שיהי' יותר טוב, ושכולנו נהי' יותר טובים.

מב. והחל בריבוי הגדת שיעורים בהתאמצות, על אף חולשתו הרבה, אולם משום חולשתו בגוף, ולהתאמצות המחשבה, באו הדברים חלקיים וחסרים.

והביע לתלמידיו, שאין לסמוך ע"כ מה שמועתק בהקלמה, ויש שצויה לגנוז את הקלמט, והזהיר על פרסום שאינו ראוי.

ואחז"ל ממידת התלמידים ההגונים היושבים לפני חכמים, שישמשו בלימודם, בנפה ומשמרת.

גם בקונטרס בדברי אגדה – בכאורי דעת והתעוררות אמונה – שי"ל והוצא מתוך שעוריו וזכרון דבריו, הי' למראה עיניו, ואחר שחכך בדעתו, ובחננו, הסכים בשביעת רצון.

וסמך והסמיך את התלמידים המתעסקים בזה, לדעת מה להכיר, ומה להגיש לדור.

מג. התאכסן אצל א' שהי' אבל תוך שנתו, וא"ל שיתלווה עמו למסיבת "שבעה ברכות" של נכדו, כאמרו, שישמע שם ד"ת שמתכוון להשמיעם בקבלת פנים לאחר מאה ועשרים.

לפני פמירתו הזדמן שבנו הי"ו שנמצא אז שם, קרא לפניו במעמדות ליום השבת וכשהגיע למשנה דיומא (דף פ"ה ב') אמר רבי עקיבא אשריכם ישראל וכו' אף הקב"ה מטהר את ישראל השמיע קול ופרחה נשמתו בנשיקת ל' מהור.

הנהגה ומדות

פרק ב

א. כגודל עמלו להשיג חדריה של תורה ופשר תעלומותי להתאחד באורחות הלכותיה, כן היתה עצומה יגיעתו במשך כל שנותיו להגיע להכרה בהירה וכמעט מוחשית בעומק אור השכל, ובפשיטות הרגש הלבבי, כבורא ית' ומנהיג העולם, בהשגת אין עוד מלבדו, וזה קלי ואנוהו.

ה' מתרכז במחשבו בכרורי הדעת עד משך עשרות שעות, ומתייחד לעצמו בשקיעתו ימים ולילות, להגיע לשלימות מסקנתם, עד שה' מאוחד ברכושתם בכל מציאותו.

פשיטות האמונה שהודעה בהכרה שכלית ברורה והתבטאות פשוטה כמכיר בחושיו, וברגשת הכתוב, ואמר ביום הה' הנה א' זה קוינו לו נגילה ונשמח בישועתו, השפיעה בתעצומות עוז על שומעי לקחו.

וכשה' מדבר בביאת המשיח, בעה"כ, ובתחית המתים, ה' כמו במה שאנו חיים במציאות כמוחשית, בהתבטאו ברוב רגש, הרי הקב"ה ברא עולם ממולא בחכמה וטובה, בגוף ונפש, הלא ברא זה לתכלית, וכי כזה עולם שאנו שרויים בו הוא רוצה, הלא הוא רוצה עולם של חכמה, של מלאה דעה את ה', ואם יסד העולם בבחירה, בודאי יודע הוא וערב שתכלית הטוב והאושר שייעד לב"א לנצחיות בגוף ונפש, יתקיים ע"י שמוכ"ס יבחרו בטוב, וישמח ה' במעשיו.

ב. הלמד ע"מ לעשות, מבאר רבינו יונה: שדעתו לפלפל בלימוד כדי לדעת אמיתות הדברים ורצונו לטרוח כמה ימים ושנים להשיג דבר קטן ולנהוג עצמו ע"פ האמת שכל עיקר מחשבתו אין כ"א אל המעשה להיות אמיתי ולפיכך מספיקין בידו ללמוד וללמד ולעשות שהכל בכלל המעשה.

דוגמא מוחשית ומעוררת כזו, נוכחנו כבקשתו החכמה ודקדוק הנהגתו, שה' כחמיכה אחת, ההתעסקות בחכמה נבעה מדרישה פנימית של חיפוש הדרך בחיים, ושלמות העבודה והמידות, היו תמציתה של החכמה, והיתה מהורה מכל חיקוי.

מה שה' מוחלט אצלו באור השכל, ה' כשעבוד מוחלט, והקריב עצמו וכל אשר לו בג"נ, ללא התפשרות.

ועל בסיס "נעשה" זה שקדם ל"נשמע", באה אותה השתוקקות וצמאון

והתאמצות להכין דבר ה', ועם מסירות כזו הגיע לדרגות הנישאות הנדירות, בהתבטלות ודביקות בבורא מהווה ומנהיג. הבאים בצל קורתו זכו לקרבה ולעידוד, רק כשהכיר שבאים ללמוד מתוך רגש נפשי והקרבה בביכור הרוח על הגוף.

ג. ומתוך פנימיות כזו, לא ה' אצלו מקום לכבוד ולשררה קנאה ותחרות ואצ"ל חמדת החומרות, והיה ניכר שאין צריך התגברות בזה, אלא שלא נתפס אצלו דברים זרים כאלה, ולא נחשבו אצלו לשים אליהם לב, וזה ראינו בהרבה מצבים ובכל מצב שהוא.

ד. לא ראינו אצלו זלזול שטחי במישהו, המכוונת אל השמחות של השומע, הוא דיבר דברי בקורת והשמיע מענותיו, אבל הכל היו לימודים בכה השכל בכבוד ראש. ונהג בכבוד אפילו כלפי קטנים. כאשר בא שואל ומתווכח ואינו מבין מה שמשיבים לו קשה הדבר ומכביד להתעסק עמו ולהסבירו, והרי כלפיו כולנו היינו כך, ובאיזה סבלנות, באיזה הכנה והתחשבות בחולשותיו של הלה, טרח להשיבנו ולהסביר לנו, וכאשר בא שואל פשוט ושאל בערליכקייט נשא כלפיו חיבה מיוחדת, מאד אהב יהודים תמימים אנשי אמת.

בצעירותו הסביר פנים יפות ובהסברה לכ"א, אח"כ הפסיק, ואמר, שראה ונוכח שרובם לא באים מפני שבאמת הענינים והשאלות מטרידים אותם, ורוצים לשמוע ולקבל, וה' הנהגתו מאז, להתחיל מיד לענין, ולהפסיק מיד עם הסיום.

ה. ולדוגמא לשימת אורחותיו: בשנים הקשות כשה' עליו כל עול הבית, לא השתמש בדברים הצריכים הכשר והשנחה, אלא רק מה שנעשה באופן פרטי וע"י עצמו.

אולם בשנים המאוחרות, שיצא להשתמש באחרים לזה, שינה בחלק מהנהגתו וחומרתו בזה.

ו. השקפתו בדרכי החיים לא היתה מושפעת מהמוסכמות, ולא פעלה כמצוות אנשים מלומדה, ובאה לידי ביטוי בהנהגתו המקורית בחיי היומיום.

כל שאיפתו והנהגתו לישרות, והשליך ממנו החשבונות רבים שנוקשו ונלכדו בהם כ"א וה"דיפלומטיא" שנאה נפשו, ה' גלוי עם כל ולא נשא פנים, ללא מגור.

בהנהגה האישית שלו לאור האמת, הציג הנהגה לא מורגלת.

סלד ממה שאנשים מתבטאים בדיבורים, כמו יישר כח, תודה, סליחה, בלי התייחסות של מחשבה ורגש, כשאתה אומר מה, תחשוב מקודם כי לזה אתה מתכוון, ולימוד זה ראה אצל מרן הרב מבריסק.

ז. כשהי' מתבקש להעתיר, הי' מנמק בסרובו בדרך כלל, שמלבד שצריך להיות ראוי לזה, וגם שצער הזולת יהא קרוב אצלו כצער של עצמו.

יש שעיני המבקש מתרשל מלהתפלל ומלהתחנן כראוי בעצמו, שהוא השבור-לב שהקביה מאזין לתפילתו, ויש לו הזכות לבקש.

א' ביקש ממנו להתפלל עליו, ושאל לת"ח א' מתלמידיו אם הלא הוא קרובו בנמקו שמכיון שאינו מוכר לו, חפץ למצוא יחסי קורבה אליו ע"י שהוא קרובו, להעמיק יותר השתתפותו בצערו בתפילתו.

ח. גם סנדקאות, לא הי' מוכן לקבל בדרך כלל, באמרו, שכאשר א' מרגיש שרוצה להעביר לרך הנימול משהו מההרגשות שלו, אז יש לזה ערך, אבל כך סתם בלי שום הרגשה אין לזה יחס, כמשפחה לפעמים הי' מוכן לקבל, באמרו: פה אני קשור ומשותף בענין.

והנה עובדא, ברה"ש שכיבדו אותו בסנדקאות, וקיבל, וכששאלוהו ע"ז, השיב, מכיון שזה כיום הקדוש, סבור הוא שיוכל להתעלות להרגש הראוי ונצרך.

ט. מה שכולם הכירו כדבר הכולט באישיותו, הוא מידת האמת.

איש אמת לא כתואר וכמושג מופשט, אלא אמת במלוא מובנה של המילה, אמת אשר ניצבת לפניך בכל עוצמתה, אא"כ אינך רוצה או אינך מסוגל להתמודד איתה, וחפץ להתעלם ממנה, אמת שהיא חלק בלתי נפרדת מהאישיות, ולכן לא האישיות היא החריגה, אלא האמת שבה, שלדאבוננו אנו בתקופה שהאמת היא חריגה, וכמ"ש הד"ל שבעקבתא דמשיחא האמת תהא נעדרת.

ומזה הי' הסלידה הרבה, מכל הנהגה מעושה, ומדיבורים שאינם מכירים בנכונותם. אחד העיר שחושש שגם שם במרום נמצא בחשיבתם אלה שמבקרים אותם, נענה ואמר, מה אתה חושב שבעלמא דקשוט הערכין הוא כמו כאן, שם החשובים הם הישרים והכנים, כגון זה וזה, ואני ואתה נשמח כשנזכר לראותם מרחוק.

אמת זו חוויתו על עצמו לשבט ולחסד. שכן הוא לא הי' איש שמחלק סתם שבחים, השאלות השטחיות היו בעיניו לזרה, וכל סטי' מהסברא הישרה נתקלה מצידו בביטול מוחלט, ולכן כל דיבור הי' צריך להיבחן ולהישקל היטב קודם שנאמר לפניו, ואולם כאשר כן נתקבלו הדברים, היתה עצם קבלתם לכיבוד גדול, ולהרגשת סיפוק אמיתי.

ומעשה בשיעור של שבת, התווכח אתו א' מהצורבים, והוא ביטל את דבריו בצורה נחרצת, ולא חסך את שבט דבורו ממנו, ובמשך השבוע שקל שוב את

הענין והניע למסקנא שהוא טעה ואותו אברך צודק בסברתו, וביקש בע"ש שכל מי שהשתתף באותו שיעור יבא גם בשבת זו, שכן רוצה הוא לחזור באותו מעמד השומעים להעמיד הדברים על אמיתתם.

התייעצו אתו בנוגע לאישיות מפורסמת במעלותיו וכשרונותיו, אם למנותו למנהל באיזה מוסד, וענה, שעם כל מעלותיו אבל לדעתו אינו מתאים למנהל, ואח"כ כשהמוצע ביקר אצלו, סיפר לו מה שענה ולא העלים.

י. אמנם עצם מידת האמת, היא שלמות ההכרה, הי' איש אמת בתורתו, כל דבר אשר למד בירר אותו עד שיתאמת בלב, לא הרפה עד שיגיע לזה, יתאמת בלב, היינו שמרגישים זאת, עד כדי שכאילו ממששים ורואים אותו.

הזדמן פעם לדבר בענין מה שכתוב בפוסקים שהנפש משתוממת כשעת הפריצה מהגוף, ומזה בהלכה שאסור להניח מת לבדו.

והסביר בפשטות, הרי האדם כמו שהוא כאן כך הוא מגיע בדיוק לשם, ומה יש לצדיקים להשתומם בפרידה מן העוה"ז, שהתכוונו כל חייהם כאן, אולם תארו לעצמכם, אדם מגיע פתאום לעולם זר בפליאותיו ומדהים בציוריו כארמונות פאר שלא דימה מעולם.

לא הרפה מענין בלימודו עד שנתיישב על דעתו, עד שהרגיש שזה מוחלט, דברי תירוץ והסבר שאין לבו של אמרם שלם עמם, רק חושב שכך ובסגנון זה ניתן או נהוג לומר, הרחיק בהחלטיות, ותבע זאת מתלמידיו.

ולא הי' מסוגל לשמוע דברים שאינם מוכרחים, הי' כוחן ומנסה להבין, וכשהגיע למסקנא שאינו מכין, נחה גם כזה דעתו במידה, כמה שלא טעה לחשוב שמכין ויודע.

הכלל, שדרש שהסברים יהיו בדוקים מכל צד, וגם בדברי אגדה, שיהיו מותאמים עם ההלכה, ובהכרה כמצויירת בחוש, וכלשון הרמב"ם, שאמונה הוא המצוייר בנפש, והוא המביאה שגם ההנהגה תהי' רק עפ"י האמת בשלמות.

והכנת הענינים עד כדי הרגשת אמיתותם, היא שהביאה לתקיפות הדעת והחלטיות ההכרעות, שראינו אצלו, פסולה היא תקיפות הדעת כשהיא באה בהתלוות של זיחיות, או זלזול בצד הנגדי, אבל מי שהגיע לראיית אמיתות הדבר בבחירות, גם אחרי שבחן את צדדי ההיפך, והוא בדרגת הגיע להוראה בזה, הוא מצווה לעמוד על דעתו ולהורות לפי מה שעיניו רואות.

אמר, כי ראה אצל רבינו החזו"א, כשלפעמים השיג בתוקף על מחברים

גדולים, כי יש שברור ה' לו שאותו גדול תשובתו עמו לקושיות, ומ"מ לא נמנע מלכתוב כך במה שדעתו בזה, כי זהו חלקו בתורה.

בבקשת האמת, ההכרח לדעת את האמת, לא לעצור בקושיא, לחפש ולחפש ולא לוותר, ושה אינו יכול להבין, - הרבה הרבה גופי תורה נתבארו על ידו, ובהסברים שאחר ששומעים זאת זה נראה פשוט ובהיר, אבל כדי להגיע לבהירות להמציאה ולהוציאה מן הדיון, צריך להיות מבקש האמת הגדול, אמת לאמיתה, לדחות כל נדנוד ערפול ומבוכה.

יא. בהכרת האמת באור השכל, ה' צנוע ולבוש ענוה, ועטוף בביישנות, בעל ד"א עצום, ודבריו בלחש, ואף כשפיו ממלל רברבן וכטוח בדבריו, ואפשר ה' להרגיש וזך נשמתו.

נאזר בסכלנות רבה, כשישב בשיעור, ויכול ה' מאן דהוא לנהוג שלא כדבעי, ולא נד בעיניו שום ניד מהפסד ממון או קפידא.

כשבאמצע השיעורים קראוהו לחוץ בעסקי צרכי רבים, כשחזר קודם שישב כבר ה' מונח בסוגיא שלמד, מבלי שיטרידו ויפריעו למודו הענינים העומדים ברומו של עולם שהיו אז על הפרק, על אף שכידוע ה' אדם רגשי ביותר.

יב. ה' דואג מאד שלא יכבדוהו, בהשקפתו שמפריע לעבודתו ית' ותכלית אדם בעולמו, עוב מקומות כגון כיבודים, וענינים, כשבשלב מסוים הפך לנושא שריח של כבוד נודף מהם, ודמותו בזה, השפיעה לעג ומיאום לכבוד, על הקרובים והסובבים, יותר מכל דיבור.

יג. שלמותו בכל הפעולות, כל דבר הוא עשה בעצמו, הכנים את כל הרגש, ובקיום המצוות מלבד הדקדוק המלא בפרטי ההלכה עפ"י עומק העיון, התאמץ לעשותם ע"כ החושים והלב, שמעומק ההשגה בשרשי התורה ומעמי תוכנה, התרגש מכל פעולות הכנתם, להשתדל לעשות בעצמו, וכמו בהכנת המצות, שטרה בעצמו מהקצירה.

יד. ידוע שבבית הרב ז"ל, בימי שבת וחג ובעתות שמחה במשפחה, היו מאריכים בנעימות מרגשות ובדביקות, וכבר הוחזקו שירים ידועים לשורר במשך זמן רב, ו"אדון עולם" בחיל ובעמידה. בהתאם להאמור, הקפיד שיזכירו את השמות בשעה שמזמרים.

התבטא פעם לא' מתלמידיו: האם אתה מכיר מה שיכולים אנו לעשות קצת באמיתיות וכנות, כפי שאנחנו יכולים לעשות בשירה.

כן השתבח פעם, על הגעתו למעמד נשגב בשבתו עם משפחתו כליל הפסח ומשוררים בדביקות יציאת מצרים.

מפליא ברגש ה' לחזות בדביקותו בה' בשולחן השבת, וביחוד בעת הזמירות, וביותר כששר את שירת "יה רבון" שאז הגיע למצב של השתפכות הנפש בבכיה, וכמש"כ הט"ז בס"י רפ"ח, וגם בשמחת צאצאיו שר שירי דביקות כשעיניו זולגין דמעות.

שמע מא' ניגון מרגש על "צור משלו", ולא נח דעתו, עד שהגיע עמו לבית בנו, שישמע וילמוד ממנו את הניגון.

פעם עבר ליד בית כליל שבת, ולשמע השירה התלהב כ"כ, עד ששלח לשאול רשות להיכנס ולהשתתף.

טז. כעוצם אמונתו המוחשית והתעלותו מהחמירות, כן נראה השתפכותו בתפלה כמדבר עם הקב"ה וביחוד בימים הנוראים, שה' בכ"כ דביקות.

ובשנים האחרונות שהתייסר הרבה, לראות אותו מתפלל ה' כמו ספר מוסר ממש.

יז. הסתפקותו במועט היתה באופן מיוחד, התרחק מאד מהמותרות, ה' עם חשבון וחיסכון בפשטות ובצניעות, בעיני הגשמיים, ועם זה לפזר סכומים גדולים בעניני רוחניות. פשטות וחגיגות היו אצלו עיקר בחיים, וה' אומר, שהמותרות מהמהרסים העיקריים בדור, וכל הדברים בביתו ה' בפשטות מופלגת, גם להפסד ממון לא ה' שם לב. - וכן שמענו שרבינו החזו"א הפליג אותו בזה -.

ה' מאד בולט שלא ה' מקום לשאיפות עוה"ז, ראו שלא ה' אצלו עבודה לסלק את הצרכים והחפצים, אלא פשוט לא תפס מקום, האוירה בחלק זה הייתה כ"כ חזקה שהשפיעה על אלה שסובבו אותו, להכרה הברורה בעוה"ז כפרוודרה.

בשנים שרבי גדלי' ה' בכולל חזו"א, כשאברך ה' קונה עגלה לתינוק, ה' אומר, אברך כולל עם עגלה, איך זה מתאים.

יז. בעניני חסד, יש הרבה עובדות שההרגשה לצרכי זולתו, ה' באופן מאד מיוחד, מה שקצת מפורסם, שהוא ויתר על הדירה שלו לזולתו, שסבר שהוא צריך יותר ממנו.

אנשים קשי יום, כשבאו לביתו, הרגישו בחוץן ושמחה כשהם בסביבתו,

שהרגישו שנושא בעול מצבם, ומשפטים קצרים שהי' משמיע להם הי' נותן להם מרגוע וסיפוק לזמן ממושך. מספיק שא' דיבר עמו פ"א על איזה בעיית אישית או משפחתית, והי' זכור זאת תמיד, להתחקות על המצב לייעץ ולעזור.

כשא' התלונן על קשיים מסויימים, הזכיר לו את המשפט הראשון שאמר לו לפני שנה: אני אמרתי לכם שיהי' קשה לכם כאן.

ללימוד וללמד

פרק ג

א. מן התוכן העיקרי בכל מהלך חייו, ובדרך למודו, שבכל ענין ונושא שעמל בו, השתדל להגיע למצב שיכיר את הדבר בצורה שכלית מהורה, הגיונית פשוטה וברורה, שאי אפשר לחשוב אחרת, ושזו ההכרה המוחלטת של הדבר.

ומזה נגזר המיוחד בו, אם הי' זה באמונה, אם בלימוד התורה, או בהנהגה, הוא יגיע בכל דבר לחשוב ולהפך בדעתו ביגיעות אחר יגיעות, לברר ולהגדיר, עד שיגיע למסקנה וירגיש בשכלו שזה האפשרות היחידה.

ובמסירותו המוחלטת לזה, הי' מתעמל ולא הי' מתעייף מלבדוק הענינים שוב ושוב, כל עוד שלא הי' ברור לו שהגיע להבנה האמיתית בהם, וכשפגע בדבר מוקשה לא וויתר עד שימצא פתרון המתיישב על הלב, ואם הי' מתברר לו שטעה, הי' מתחיל עוד פעם מהתחלה, והכל עשה בעקשנות ובזריזות לא מצויה. וכשהגיע בשעורו, לאיזה מבוי סתום בחלק מהסוגיא, תהה ע"כ המהלך, ואמר לתלמידיו שלמחר יתחילו כל הענין מראשותו, וכך הי' זה יכול להימשך כו"כ ימים.

אין זה אומר, שהי' נשאר עומד בענין מן הענינים, שכן הי' מוחה במתעכבים בלימודם יותר מדאי, אלא שבכוהו הי' לחרוש בנושא עד שתתגלה האמת מניחת הדעת ומשמחת הלב.

ועוד מה שצריך להדגיש, שהי' בעל רגש גדול, וזה בא לידי ביטוי בלימוד, שהוא חי את הנקודה שעסק בה, הרגיש אותה בכל חושיו, כל האישיות היתה ממוזנת עם הנושא שלמד בפנימיותו ובחיצוניותו.

ב. קודם שהתחיל בלימוד ענין, הי' עובר בלימוד כללי ע"כ הגמ' וכיו"ב שנוגע לנושא, ויש שזה לקח לו בערך 50 דף לשבוע.

שלל את השמחויות אפי' ארעית, מישוהו א"ל שדרכו כשנוגע לסוגיא חדשה, לקרות תחילה הכל שידע במה המדובר ומכלי להבין, ולא הסכים לדרך כזו, אלא מיד צריך להתאמץ להבין.

כשהתחיל מסכתא חדשה, לקח כשבוע עד שהשתחרר מחרדת הענין החדש.

ג. הלימוד הי' עם כל הדיקא, והרגישו את האחריות לדעת הדברים עד הסוף. כשלמדו עניני תרומ"ע, בתור הכנה ללימוד, עבר ע"כ המשניות תרומות

ומעשרות ודמאי שלוש פעמים בלימוד די יסודי, ואח"כ עברו ע"כ סוגיות הש"ס השייכים לעניני קדושת אר"י ותרומ"ע מברכות עד נדה, וכ"ז בתור הכנה, ואח"כ התחיל הלימוד היסודי, ואף שהי' ידוע וגם ניכר, שאין הענינים החדשים אצלו שכבר למדו ובקיא בהם, בכ"ז התעלם מכל הידיעות המוקדמות, מחפצו לברר לעצמו שוב פעם מחדש, ולמסור לתלמידים הדברים על בורים, נגיש לענין ביסודיות מהכתובים, כשלמדו קדושת אר"י וקנין נכרים, התחיל מברית בין הבתרים, וכשלמדו אצלו זבחים, למדו את כל עניני הקרבנות, החל מקין והבל.

עברו כמעט ע"כ מסכת זבחים בתור הכנה, ואח"כ את פרשיות הקרבנות שבחומש, ואח"ז עם ההקדמה הזאת התחילו ללמוד את הסוגיות בעיון.

ד. מי שלא ראה את שקיעתו ויגיעתו העצומה בעיונו, לא ראה טיב לימוד מימיו, היו לו הרבה סדרים במשך היום, לפני התפילה בבוקר אחה"צ ובערב, כך כל השבוע בלי הפסק, לא היו אצלו שיהות צדדיות, אלא רק לעתים רחוקות, בענינים חשובים, הוא למד כסדר מתחילת המסכת עד סופה, למדנו מסכת כלים, וכך הי' דרך למודו, למד את המשנה, וחישב את הצדדים והאפשרויות ההר"א והמסקנות, וכשבאמצע הלימוד לא הי' מובן איזה פרט, טען שהחסרון הוא במקור, וצריך להתחיל הכל מהתחלה, ולפעמים חזר הדבר ארבעה או חמישה פעמים, באמרו שאי אפשר לברר דבר באופן של מלאים, אם זה לא הולך, צריכים לחזור לשורש, ועוד הפעם לדון באותם צדדים שכבר דנו בהם כמו בפעם הראשונה, מיד לאחר שנתלבנו הדברים, כתבם באופן מסודר, בשעה שהוא כתב, הי' לי קצת הפסק מהמאמץ שהי' קשה לי, ועברתי עוד פעם על הדברים, בערך בשנה אחת, הוא כתב ע"כ המסכתא כלים, אי אפשר לתאר, איזו יגיעה זו היתה, כשנסענו פעם אחר השיעור ורציתי לדבר אתו בדרך, א"ל שקשה לו כבר לדבר והוא צריך קצת לנוח.

אחר פטירת הרבנית ע"ה, הוא קבע למודו בבית, והסוגיא הראשונה שלמדנו היתה סוגיא במסכת ידים, למדנו בעיון הראוי, אך לאחר שגמרנו, למרות שהדברים היו מסודרים אצלו כדבעי, א"ל שהוא צריך ללמוד את הסוגיא עוד פעם, מכיון שזה לא מספיק בצלילות הדעת.

כשחוששים שזה לא מספיק בהיר, אין יוצאים ידי חובת העיון, זה לא לדעת סודה, כלשון רש"י בגמ' שבת פ"ח ד"ה למיימינים, עוסקים בכל כוחם וטרודים לדעת סודה.

ה. וזה סדר לימודו, כפי שמתאר תלמיד שני: כפי הזכור לי מלפני כיוכל שנים, תחילה למד בעיון את הגמ', הגמ' בלבד, כל הסוגיות שבענין, תחילה כל סוגיא

בפ"ע, ליישב מיני' ובי', ואח"כ כל אותן סוגיות יחד, להקשות מול"ז, לחפש בדעת עצמו, כל דרכי התירוצין ולחפש ולפרט את כל הנפ"מ לדינא העולים מבין הדרכים השונות, ולבחון את התירוצים שהועלו, מה מהם נראה מתקבל ומה נראה קשה ודחוי, ומה הן הקושיות המביאות לדחייתו, וכל זה בהתאמצות גדולה, ובחזרה על אותם הדברים פעמים רבות, ובימים הבאים שוב חזרות על זה, ואפילו דברים פשוטים ביטא אותם בפה, כגון מהתירוצין הזה עולה להלכה כן, ומפני קושיה זו זה מסופק וכו', והכל בחזרה כ"פ.

ובלמדו בגמ' כך, הי' נראה כמי שלומד זאת לראשונה, שאין לפניו אלא מה שמוצא כעת בגמ', ואע"ג שכבר למד הדברים היטב בעבר.

ורק אח"כ התחיל בלימוד רש"י, בעיון ובדקדוק, לבדוק עד כמה הוא מתאים למה שלמדנו, ואח"כ תוס' ושאר ראשונים, ולאור הלימוד הקודם, כשלמדנו הגמ' לבד, נעשו דברי רבותינו ברורים, מה כוונתם בכל דבריהם בדיוק כל לשונותיהם, למה הוצרכו לכך ומה באו להסביר וליישב.

ואם נמצא בראשונים מה שלא תאם את לימודנו בגמ', טרח להבין ליישב ולהכריח למה לא נראה להם, את אשר לנו נראה כישר, וכן אם הם נקטו כאחת מהדרכים אשר בלימודו בפ"ע הועלה ונדחה, טרח ליישב למה לא חששו לאותה דחי', ומה העולה לדינא מתוך ישוב זה.

ומשם לגדולי מפרשי התלמוד, המהרש"א ומהר"מ ומהר"מ שיף, לא יותר דבר מדבריהם. ומשם לפוסקים, עד השו"ע ונו"כ, כשהגיע ללימוד הפוסקים היו כבר כל צדדי הענין ברורים וערוכים, ולימודם הי' מהיר יותר, חיפש בדבריהם רק הדברים המתחדשים, כי הרוב הי' כבר כלול במו"מ הקודם, ושוב עבר ג"כ ע"כ הנדפס בשו"ע הגדול, ואח"ז סוכם אצלו מה שנתחדש מתוך לימודו.

כמה ברורים היו הדברים כשלמדנו כך, וזה הדרך שהדריך רבינו החזו"א ז"ל. ואף שסדר לימוד כזה ממושך בזמן, לימודו הי' בהתאמצות קבועה תמידית וגם בוזיזות, וכך הספיק הרבה.

ו. ביסוד לימודו, הי' מתחילה לעמוד ולברר מה כתוב בדיוק מבחינת המלות ומבחינת התוכן, הן בתושב"כ והן בתושב"ע"פ, שנמסרה לנו בכתב, וכן בדברי המחברים דקדק בשימת לב בדרך הכתיבה של כאו"א, ורק לאחר שנתברר לו שזה מה שכתוב, ואלו גדריו הדברים, הי' משקיע מחשבה בהרבה עמל למצוא את ההגיון השכלי האמיתי העומד מאחורי הדברים, שהוא עיקר תכליתה לימוד להבין ולהשכיל, וכלשון רש"י בראשית פ"א פסוק כ"ו, כדמותנו, להבין ולהשכיל.

ז. וראינו פעם, כשנמר עיון בסוגיא, עבר בזמן קצר על דף שלם בחזו"א, ואילו על קטע קטן בחידושי רבי חיים הלוי באותו ענין, התעכב במשך כמה ימים בהרכה יגיעה, שכן החזו"א סיכם שם כבר את ההיגיון השכלי והסברות, ואילו רבי חיים כתב שם רק מה כתוב ואת הגדרת הדברים, דברים שמאחוריהם עומד הגיון שכלי עמוק שצריך לעמול קשה כדי להבינו.

ח. דוגמא אחת עד היכן הגיע דקדוקו בדרך הכתיבה של כל ראשון, הוא מה שהסביר בשינויים שבלשונות רש"י בפירוש המשנה, יש שהוא כותב מפרש בגמ', ויש שמעתיק מה שמפורש בגמ'.

שבמקום שאי ההכנה במשנה יפריע לנו להתקדם הלאה, מפרש רש"י מיד, ובמקום שהפרוש של הגמ' בא לאחר שקו"ט ארוכה וקשור אליה, ואם יקדים לפרש וידלג על כל הדרך איך שהגמ' הגיעה למסקנא זו, זה יפריע להמשך הלימוד, אומר רש"י, מפרש בגמ', דהיינו, תתגבר על הרצון להבין לאלתר ותחכה לגמ' שתוביל אותך דרך המו"מ שלה עד הפירוש הנכון של המשנה.

ט. ואפשר להגדיר עוד, שלא הי' מורגש אצלו שיטה מיוחדת, הלימוד הי' באופן הכי פשוט, העמיד לפנינו דרישות בסיסיות פשוטות, כובד ראש מלא, עירנות והתאמצות במעקב מסודר ובחישוב הדברים ובדיקתן שוב ושוב, בעמל ובמסירות, בהכחנה רגשית, ובבקורת עצמית גבוהה.

הדבר המיוחד שאפשר לציין, הדרישה להיות שלמים עם הדברים, שלווים ומאוחדים בהבנתם העמוקה והדקה, בכל שלבי הסוגיא מהמסד עד הספחות, בצורת הלימוד היתה כאילו אנו מגיעים לדברים מעצמנו.

הי' אומר, שחברותא נכונה, הוא עם מי שיש אתו קשרים נפשיים.

הלימוד ככלל, לא הצטייר כחלק בפ"ע, הוא נבלע בחזו"א הכללית של הבית, והעיסק בסוגיא, עיסוק של חובת האדם וצרכיו בעולם.

התעמקת בענין חמור קשה ומסובך, ואחר העיון הגעת למסקנה מניחת דעת, שכך הוא פשוטם של דברים, אולם אחר שאתה מדבר עם הרב, אתה נוכח שהענין הוא עוד יותר פשוט, ושכמעט אין, ולא הי' כאן שום קושי, יותר נכון לדבר, על העדר שיטה, ועל מה שאין להם מקום ואינו נחשב ללימוד, הלימוד רק צריך לשאול לעצמו, מה הוא מרגיש כאמת, מה התורה וחז"ל אומרים באמת, ובודאות, ולא ישה את עצמו שלמד, כשלא עשה כן, וכשבקושי יודע מה שנאמר.

ומה ששולל הי' אצלו בין היתר: דיבורים שאינם מניחים דעת אומרם, וסברות שאינן שלם בלבו עמהם, השערות שאי אפשר לבסס, והברקות שאין

להתקדם עמהם, ישובים חלקיים שאין משתלבים ע"כ המערכת, התעסקות בנושאים שאין מספיק ידיעה בהם מצד המקורות, ואף גם מצד המציאות, התעמקות ללא סדר.

הי' מקדיש זמן לבחור בין כמה הצעות בסוגיא, כדי לדעת באיזה להתחיל, שרצוי להתחיל מהסבירה יותר.

י. בכל דרך הלימוד שלו, הציג שאלות ובעיות, והינך להתמודד ולתור אחר הפתרונות, ואף אם לפעמים, לא יגיעו אליהם, אם מקוצר דעת, או שנעלמות מאתנו.

שאל לחכם א', מה הטעם של חיבוט ערבה, ונענה שזה עפ"י קבלה, א"ל יותר נכון לומר, איני יודע, שעי"ז לא יבא להתרשל מלדרוש ולמצוא תוכן הניתן להשיג בענין, והנדרש מהאדם להשיג, אף בפשוטם של דברים ונגליותם.

הוא השתדל והתמסר לתת ולמצוא מענה לכל שאלה, אף שאין זה אומר שקלע תמיד, ובאולי אל הודאי.

יא. אמרו עליו שכחו הגדול הוא בכך שמרבה בחזרה, ומכח הברירות והבהירות שבלומדו, עם החזרה המרובה, נחקק התורה בלבו ומשוננים בפיו.

ומהות חזרתו, ניתן לידע, ממה שהי' אומר, שחזרה שאין בה חידוש, שאינה מחיה ומגלה איזה פן חדש ונוסף, אינה שווה כלום.

אמנם, הי' אומר, שישנה חזרה נוספת, חזרה מאהבה, שקשה להפרד מהתורה שמסר עצמו עליה וקנאה באף.

יב. ההכרה החושית והשכלית בתורה מן השמים, שראו בו, כשניגש ללמוד פסוק במקרא, וסוגיא בגמ', לא הי' לפניו דברים שאפשר לוותר מדיוק העיון, ולהסתפק באיזה רעיון וסברא, הידיעה הוודאית שהוא קורא עכשיו כתב שנתן הקב"ה, ממקור חכמתו, קבעה בו העמל והיגיעה לא לוותר שום פרט ולשון עד שהכל יתיישב ללא קושי באופן ברור ובצורה וודאית בפשטותה, שזה סוף גודל ויקר העיון, ובאם לאו, אזי אין הוא מבין מה שכתוב, ואותו הדבר, בלימוד המשנה והגמ'.

והי' לו דרך ושיטה מאירה, בביאור דרישת הכתובים, ובדיוק התלמוד ומפרשיו. אמנם זו לא הי' שיטה, אלא מהכרה הפשוטה במסירת התורה וחכמתה ומעלת חכמת מוסריה, אז הוא הבין שבכל מקום צריך להיות משמעות ברורה.

כי מחסרון ההכרה בלב, יש שמסתפקים בעיסוק בנקודות המרכזיות, ובפרטים מנסים ליישב איך שהוא, כדי שהענין יסתדר.

זה ה'י' שלול אצלו בתכלית, מכיון שתכלית הלימוד הוא לדרוש ולמצוא את רצונו ית' מתוך עומק החכמה שמסר לב"א להסיק ממנה את הנהגתם למעשה. [ולשון החזו"א בגליונות קובץ בית ישראל: וכי הכ"מ עסק בחידושים, הכ"מ ידע שיש אמת בתורה ואת האמת הזו ביקשן.]

יג. וה'י' ברור אצלו בפשיטות, שניתנה לנו תורה באופן שנוכל להשיג ולהבין תוכן מצוותי' והשקל כל הוראותיה.

אלא שלא תמיד עולה בידנו להגיע לעומקי חכמתה וגודל היקפה, ואם כי נעלם בעינינו רובי הדרי תורה במשך הדורות, תפקידנו לעמול קשה ולחפש כפי הישג שכלנו, למצוא את השכל וההגיון האמיתי דעת התורה אשר טמון בה ולהחזיר נשכחות.

ולשון הרמב"ם (ביסוד השמיני מ"ג עיקרים): שכל דיבור ודיבור שבתורה יש בו חכמות פלאים למי שמבין אותם ולא תושג תכלית חכמתה ארוכה מארץ מדה ורחבה מני ים, ואין לאיש אלא להלך בעקבות משיח א' יעקב שהתפלל גל עיני ואבימ' נפלאות מתורתך.

ומעין זה, הדברים מתבארים היטב בדברי האברבנאל (בפ' שופטים): שהתורה לא ניתנה לנביאים בלבד כ"א לכל ישראל ומשה רבינו ביאר אותה אליהם, וכיון שניתנה לאנשים מחויב הוא שנאמין שהיתה הבנתם אפשרית אליהם כפי שכלם, וה'י' דעתם יכול על הקפת האמת בדרכי התורה ובמצוותי', שאל"כ היתה נתינת התורה אליהם לבטלה מאחר שלא היה השכל האנושי להקיף בהבנת כוונתה ועניניה, ולזה א"ר יהושע לא בשמים היא, כו', ר"ל שנתנה אל בעלי השכל, וציוה השם שימשכו אחרי רוב הדעות והשכלתם, וה'י' א"כ הדבר מסור אל השכלת החכמים, ומפני זה לא ה'י' ראוי שימסר הכרעת הדעות וביאור טעמי התורה ותעלומותיהם לנביאים, לפי שיביא זה לחשוב שלא ה'י' השכל האנושי יכול על השגתם והבנתם אם לא יצטרך אליו רוח נבואי ע"י הנביאים, אבל מסרה לחכמים שהם כפי קבלתם ודעתם וסדר הנהגתם יכריעו כל מחלוקת ויבארו מה יעשו ישראל.

יד. נאמן לדרך זו, היה מבאר שמושג גזירת הכתוב אין פירושו שלדבר זה לא ניתן לנו שום מושג במעמא, דא"כ לא ה'י' ניתן ללמוד ממנו לדמותו ולהקשות עליו ממקומות אחרים, אלא הכוונה שבדבר זה אין סברא שיכולים אנו להגיע

אליה מצד שכלנו לבד, אולם אחרי שהודיענו את הגזירת הכתוב, כאשר נתעמק נמצא את הטעם וההגיון שיש בזה, אלא שאין לנו יכולת לסבור טעם זה מעצמנו בלי מקור בגזירת הכתוב.

טו. יופי דבריו וביאוריו, שהסביר הדברים בהכנה פשוטה כמוב טעם ודעת, והיו מאירים, מתוקים מדבש ונופת צופים, זוהי היחודיות שלו, וחבל שלא שימשו אותו כדבעי.

שכשה'י' מעריך דבריו, ה'י' כמו שנפתחו מעיינות חכמה, ונראה הכל כדיוטגמא חדשה ומופלאה.

בטחון והשתדלות

פרק ד

קביעת ההתנהגות לפי יסודות המחשבה הנכונים

א

במצב רגיל בדברים שכיחים, נתנו לך להשתדל, אבל במאורעות לא ברורים, ועלומים בעיקרם, וכל צעד מסופק, אין לנו אלא השתדלות זו, לקבוע מחשבתנו בסמיכתנו על המכין מצעדי גבר, ולצפות לחסדו ולישועתו, ולדעת שכל מה שיחליט עלינו הוא להיטיבנו באחריתנו.

חישוב הסיבות והמסוככים, הוא דימוי שנמצא הקב"ה בנו ללא יכולת להשתחרר, וזה רק כשייך השתדלות פשוטה, למראה עיני האדם, כמו להשתמש ברפואה במידה. אבל במצב כמו מלחמה ופחדיה, כשאין אפשרות לברוח, יש לחזור לאמת המוחלטת, שהכל יהי כרצון הקב"ה בדיוק, והפעולות הנובעות מדאגת הפחדים, הבל ודמיון, וגם מתעה.

איני מדבר בהשפעת הגיל, ולא משום דרגת יתר בבטחון, הייתי בירושלם בשנת תש"ח, ג"כ לא פחדתי, הייתי צעיר והי' לי ילד קטן ונפלו הפצצות ליד הבית, ולא הושפעתי מדאגתם.

הלימוד הזה ברור, וכ"א יבחין את עצמו, ועד כמה הוא מסוגל, וזה תכלית לימודנו בידעת אין עוד מלבדו.

ב

סידור קופה שיתופית להכנת תשלומים לרופאים, הוא למחסור, זה מגביר את השימוש ברופאים, וברפואות, ללא צורך, לפני זה הגיעו לרופא רק כשראו ההכרח, והקב"ה שמר שלא יצטרכו הרבה, וזהו אפשרות התשלום הוא חלק בחישוב ההשגחה.

היו לי ילדים קטנים, וכמעט שלא הייתי צריך לרופא.

מי שיכול להתעלם מזה הקב"ה עושה מה שנצרך לו, וגם מסיר ממנו את הפחד הרמיוני.

ידוע דברי רבינו רבי חיים וואליזנער ז"ל בנפח"ה בזה, וצריך לשאוף להתרגל בזה, בהכרת אין עוד מלבדו, וכמ"ש בגמ' מרבי חנינא.

ג

רק מעטים מכלל הרופאים מתעסקים ברפואה, כדי לעזור לאנשים כהשתדלות להמשך החיים, אבל רובם כונתם ומטרתם הוא רק בצע וקריירה בלבד, ורכ בהם הפחיתות ושלילת אנושיות, ומכש"כ מורא שמים, וא"כ הנאמנות והאחריות מהם והלאה, עד שגם ב"עזרה מהירה" משתררת הקלות והקשיחות.

ד

ובחישוב שטחי, הרי כשיתרבו רופאים יתרכה ההצלה לב"א, האם יש לכולם ללמוד רפואה, ויסגרו הגמ' לשם פק"נ בעתיד?

אלא שאין לנו אלא כמה שציווי וחיוכ ברור לפנינו, והשאר נתון להשגחה בלבד. נואמרו בגמ', אין דרכם של ב"א ברפואות אלא שנהגו, ומש"כ ורפוא ירפא, אמר הגר"א שזה ברפואה חיצונית, וגם משום חיוכ תשלומין, ואמרו שחוקי' גמ' ס' הרפואות, וידועין דברי רש"י ורמב"ן בזה ועי' ברכינו בחיין.

ה

ומה שהעירו בנוגע לזה, מסיפור מהגר"א (המובא בעליות אלי'), אי אפשר לסמוך בכיו"ב על סיפורים, שאיננו בטוחים בידעת כל הפרטים, והשיקולים, וזולת זה הגר"א לא סבר כאכיו, ואין ברור לנו אם זה מהכרעת כיבוד אב, או שהוא בעצמו הסתפק.

עכ"פ אם נלמד מהסיפור, חזינן שהגאון ז"ל, אף שהי' צריך לזה לעור ללימוד התורה. ענין הפיקו"נ והצלת נפשות לא הכריע את השיקול.

ו

ועובדא הוה, בר"ג ז"ל, לגבי לידה ונסיעה בשבת, וסמך על בטחונו, לחכות ברוב התאמצות למוצאי שבת, והסכים עמו רבינו החזו"א ז"ל. [ויעוין מ"ש בחזו"א שבת, לענין הכנת מאכל לתינוקות].

ז

בהתחלת המדינה שהי' מחסור רב באוכל, והיו משיגים ע"י פתקאות שקצבו המשתלמים, והוציאו גזירה שכדי לקבל הפנקסיאוכל צריך לחביא כרמים גיוס, כדי לתפוס המסרכים לצבאם, ומכיון שלא הי' לו, לא הי' בפשיטות דרך להשגת קצבת המזון, ולא עוד אלא שיוכל להתפס לגיוסם, קיים בעצמו אני בתומי אלך,

ושלח את אשתו ע"ה לקבל את פנקס המזון ללא זה, ונתנו לה, ללא אומר ודברים.

ח

כשעלתה המענה של נתוחי מתים, שהוא מבוא להצלת נפשות כללית, הרב ז"ל התייחס לנושא בדברים המתיישבים על הלב, בכמה הרבה יר"ש ולימוד בחובת האמונה והכשתון והרבה חכמה לעוד ענינים למדנו אז.

למדנו שההלכה של פיק"צ אינה תלויה בסטטיסטיקה, וכמו שהתבוננות בדרכי האדם בכלל מלמדת שהתנהגות ביחס לסכנות אינה תלויה בזה.

ההבדל בין סכנה מיידית ומחשית, מודעת ויכול להיות אפי' מסיבות צדדיות, לסכנות שאדם רגיל לחיות איתם, ומכאן ההבחנה בין שחולה מונח לפנינו לבין קידום רפואי.

ואמר לדוגמא, שבכל משך שנים, מפתחים או מתגלה מכונות יותר משוכללות ברפואה, האם יהא הוא למי שיהא מותר לחלל שבת בשכלול מכונות שיהא הצלה בהם לעתיד.

אלא שהרבה שלוחים למקום, ואין לנו עסק בזה ובכיוצא.

הדרכתו

פרק ה

א. ראשית הדרכתו, היתה בהשפעה העצומה שראו בו את הדוגמא החיה לכל מה שלימד.

ב. עיקר במגמתו בהדרכתו הי', לעקור את ה"מלומדה", ולהפחית את הריחוק מה"לשמה", לרגשת התורה ותוכן מצוותיה, שמקור הרפיון בעיוותי חינוך ומסלולי הרגל, ושאף להשריש דביקות באמת באשר הוא אמת, והוא התבטלות הכל לבורא ומהוה בהתאחדות עם תוכן תורתו, באופן של פשיטות, הכובש את הכרת האדם וחפציו, בכנות, ולא באופן חיצוני מעושה, שהוא רחוק מרגשותיו, שמן הסיבות לזה, ההתנשאות וההיטפלות בהשגות רמות ורחוקות מהשגותיו, תמורת הבנת והבאת תוכני התורה וציוויה, תוך ד"א של האדם באשר הוא, היכן ששם מערכות חייו שאיפותיו והגיונותיו הנכונות.

והריחוק שבין שאיפה זו, לבין המצב המצוי, היא מהנסיבה לכמה דברים שלא הובנו, וגם לאי השגת המטרה כראוי.

ג. הי' דוגמא מאלפת של אדם גדול, שהיתה ההכרה, שגם כשאומר על ימין שהוא שמאל ולהיפך, זה רק בדמיונו, כאשר במוקדם או במאוחר, נוכחו להבין ולראות את העומק והאמת שטמונים בדבריו, ומה שהוא ראה כבר בתחילה.

ד. מענותיו לשאלות הי' כ"כ הגיוני ופשוט, שאחר ששמעום היו מהרהרים, כך הייתי יכול וצריך להגיע בעצמי, אמנם תמיד היתה איזה נקודה, בצורה או בתוכן, שונה והריפה, איזה חכמה שלא יכלו להעלות על הדעת.

ה. השיקולים בכל דבר, הי' בלי חשבונות צדדיים, יכלו לבא אליו בתסכוכות ומכוכות, והוא הי' פותרם, בתשובה פשוטה, מה אתה צריך את זה, מה זה יתן לך, ואם יש איזה תועלות צדדיות, מה לך להתחשב בזה, ולהסתפק.

ו. מביטוייו ניתן הי' הרבה ללמוד, כשרצה להשפיע על כבישת היצר, פנה לאדם שיהי' וותרן, אם נרתע אתה מן המאבק מחולשתך, שים ללבך שאין כאן רק מחדל של ויתור, אז מה בכך שאתה רוצה, האם משום כך אתה ראוי לקבל או צריך לשאוף לזה.

ז. ישרותו השפיעה גם באיחוליו, כשהי' מברך לצעירים, תהי' אדם כשר, וכששאלוהו ע"ז, ענה, הלואי שיגיעו לזה.

ח. כשהוא הכיר באנשים, שנאים אליו לא משום שמתכוונים לשאול ולקבל, אלא כמו שמסתובבים אצל אנשים גדולים בסתמא, אז הוא הסתגר.

ט. חינוכו להסתפקות כמועט ידועה, כאשר היו מתייעצים עמו בעניני שידוכים, היו דבריו בנוסח זה, אדם צריך ללמוד להסתדר עם מה שיש לו, מה שנותן לו הבורא ית', ולא בעיקר מצד של פרישות מעוה"ז, אלא מצד בטחון ואמונה במה שנתן הש"ת לחלקו.

והי' דעתו שאין לחתן להיות כדורש דמים, שמגמתו בבחירת השידוך יהי' רק בעצם מעלת השידוך, וענין הממון, לפי ההוה הפחות שאפשר להסתדר במציאות.

א' שאלו ע"ד הצעת שידוך שא"א להגיע אלא לדירה של 3 מ"פ 2 חדרים, שכידוע יש נמנעים מזה משום שאח"כ צר מהכיל, א"ל, גם אני גר בדמ"פ 2 חדרים [בשנת תשל"ה] ואיני רואה שא"א להסתדר.

י. בפגישה עם מיועד לחתנו, השאלה שלו היתה, מה הוא קורא במקום האסור בד"ת, ולכנענה שקורא עתון, אמר, מה יש לך מזה, אם קראת למשל על יחלומים, יכול לצאת מזה איזה תועלת למעשה.

יא. היחס לחומרות, יצא שמועה של ערעור בכשרות איזה מאכל, תלמיד א' נכנס אליו מסוער בזה, סנט בו, כל חומרה חדשה אתה להוט לעשות, שאלו האברך, וכי לא ראוי להחמיר, א"ל, בודאי צריך, אדם שאין לו חומרות משלו, אינו שוה כלום, אבל לא כל חומרה ששומעים.

יב. פעם באמצע שיעור נכנס אליו א' שנראה כרחוק שנתקרב, ושאל האם כאן הרב ר' גדלי', כהרגלו ענה לו, לא, האיש התעקש, ונאמר לו, שאם זה בנושא הלכה, אינו יודע, ואם זה בענין אחר, יותר טוב שילך למומחה, אבל כשהאיש בכ"ז לא הרפה, אז כל היחס אליו השתנה, והפך לידידותי ביותר.

הלח סיפר, שהוא נהוג מאז שלא לאכול בשר בקר, וכעת אשתו טוענת שקשה לה ולילדים, מה עליו לעשות, כשהוא גם חושש לשלו' בית, ר"ג ענה לו כשהוא מסביר לכולם, שהנהגה זו חשובה, ועליו להסביר לאשתו, והרחיב בדבורו לבאר בדיוק את צדדי הענין.

יג. אמר לת"ח א', תלמד ותגדל, וממילא יהיו תלמידים, משפחה וכדומה, וזה מספיק.

יד. הי' מעורר, שהאדם נברא עם רגש וצריך לנצל כוחותיו כפי שהעניקו לו, לפתחו ולהפרות, ואם אינו מתאמץ מפסיד לעצמו, ואצ"ל שח"ו להרפות ולכבות הרגשים.

טו. בחור א' הי' רגיל בשמיעת שמועסין מהמשגיחים ובאו אחרים שרצו להניאו מזה, כאשר הם הלכו, והוא נדרש ללא שאלוהו, ואמר, תדעו שאדם צריך להיות תמיד בהתרוממות הנפש, להרגיש רוממות, ישנם כאלו שיש להם זולת מלימוד התורה בלבד, אם הנכם מרגישים שכדי להיות בהתרוממות הנפש הנכם צריכים להגיע לשיחת המוסר, הנכם מחויבים ללכת לזה, משום שאדם צריך כסדר להרגיש את התרוממות הנפש.

טז. הי' זמן שהשתדל וסידר בהבאת הגאון ר' שמואל דוד הכהן מונק ז"ל, לדרוש לבני התורה בבני ברק, שהכיר במחסור לזה.

יז. לתלמידיו הניח לכ"א את הבנתו האישית ודרך מחשבתו, אלא רק כיון אותו לעיון יותר.

ולא כפה דבריו עליהם, כשהציע דבר חידוש, שאל, האם אתם מרגישים את זה, ושזה כך, לא הסכים שיקבלו דבריו באימון לסמכותו, ואם אמרו שאינם משיגים, חקר מפיהם, מהי הרגשתם, ומשתדל להביאם שיעמדו ע"ז בעצמם.

יח. א' מגדולי הת"ח בב"ב, אחר תקופה שלמד אצלו, חזר ללימודו הפרטי, והרגיש שינוי עצום באופן הלימוד, שהרגיש עצמו כברי' חדשה, עד שמרוב התרגשות פרץ בבכי.

יט. וכך למדו ממנו מאות, ובשכיל כולם זה הי' מהותי מאד.

אלה שבאו אליו ולשיעוריו לא הי' זה מפאת משיכה לאדם מפורסם, אלא משום שהכירו שכאן יש ללמוד דעת והנהגת אמת.

לא הי' קיים אצלו שום דבר מהנוהג, ליום מסכיבו התקבצות והשפעה ופטרונות, כשנשאל אם אפשר להשתתף בשיעורו, המענה הי' בשני מילים, למה לא, ובמשך שנים לא שאל משהו בנוגע להשתתפות בשיעור.

גם כשהוא לא הגיע לשיעור, לא הודיע מראש, ובד"כ לא התנצל, הראה שאין זה "מסגרת", אלא החיים עצמם, משולב בכל מקרה.

מי שהי' צריך לו, הי' נכנס אליו ללא שום הזמנה או עיכוב, דלתו לא היתה נעולה, וגם החלון פתוח.

לא הי' איזה דיבור בנגע לעובדא שהוא לומד ומלמד, ולא הי' מוכר אצלו התואר רב ותלמיד.

אמנם פעם אחרונה שהייתי אצלו בביה"ח לא הי' כך, התעורר והכיר, ואמר אתה זוכר כשלמדנו, הי' צריך להבין שזה מסמן את פרידת הסיום.

כ. הי' מדבר עם כ"א, ועם תלמידיו, כשזה עם שווים, ואף שהי' ניכר איזה מחיצה, אבל הלבבות היו קרובים, והי' בצורה אבהית ביותר, וממילא הי' נקל להציע לפניו צדדים אחרים ממה שאמר הוא, ועי"ז רווחא שמעתתא, וכן גם במילי דעלמא, וזה הי' ממקור ענוה עמוקה.

כא. פעם נפטר בכ"ב אדם כשר וישר, שלא נשא משרה, והי' מוכר כירא שמים, אבל בעיקר שמדי פעם לחם על עניני אידישקייט, א "ערליכער איד" שלפנים בלי חשבונות צדדיים.

ור"ג העיר שלא הי' שיעור ההשתתפות בלוי" לפי ערכו, אז אמר, שזה מראה שלא מעריכים די ערליכקייט וישרות, ואלו שמעריכים הגיעו, ומאמרים כאלו עוררו וחייבו.

כב. הי' אומר, שבדרך כלל, אין טוב לבחור להחליף ישיבות, משום שהעציר צריך שיתפעל מרבותיו.

כג. היחס לתלמידים הי' גם הוא, יחס של אהבת האמת, בתחילה כשהשתתפתי בשיעור, חשתי שפגעתי בכבודו, אחרי שטענתי לפניו שמה שאמר אינו מסתבר, כמוכן הוא לא שם לב לזה ודחה את טענתי בהחלטיות.

ואחר השיעור שאלתי את א' מב"ב, האם עלי לבקש סליחתו, המענה הי', מדוע, ועם זה הי' ברור, מה היחס שהרב ציפה מהתלמידים.

צורת לימודו הי', שהוא הציג לפניו את הדברים ללא ידיעות מוקדמות, וללא הכרעות משלו, עד כדי כך שלפעמים התבלבלו מזה, והיו כאלה שיכלו לדמות שאפשר להם לחלוק על דבריו.

צורת תגובתו לשאלות ולהערות התלמידים, הי' ג"כ כולו אמת, וללא חנופה, הי' אומר בדיוק מה שחושב לנכון, השבח הגדול הי', הוא אומר משהוא, מתחת לזה, אינני יודע אם הוא מתכוון למה שהוא אומר, וגרוע מזה, אין לדברך מובן,

ואלו הם דברי הבל, ולפעמים גם יותר בחריפות, אבל הכל הי' מתוך שיקול וערך הדברים שהושמעו, ולא הי' מורגש איזה עלבון.

ומאידך הי' משבח את התלמידים שהתווכחו בתוקף אתו, והתלונן כשלא עשו כן.

כתוצאה מכל הנ"ל, כל אדם שהי' בסביבתו הי' צריך להחליט בעצמו מה הוא רוצה ושואף בחייו, ובפרט בלימוד, ולבנות את דרך מחשבתו כפי שהתאים לו, אף א' לא טעה לחשוב שאם הוא נמצא בסביבתו, זה מבטיח לו חכמה או כבוד או כל אינטרס אחר.

כד. אמר, שהדרך להסברה, הוא לצמצם ההיקף, ושהשומע יתפוס לבד, וכאשר המסביר מצמצם הענין ע"י שמוציא מכללו כו"כ פרטים, עי"ז יבין השומע.

ואמר שזה דרך התוס', שמקשה וא"ת וי"ל וא"ת וי"ל, היינו שמוציא מכלל הענין את האפשרויות שאינם נכללים בחלק זה הנידון, ועי"ז יתפוס השומע את הנידון בעצמו.

כה. אמר שהעציר הלומד צריך שיהי' מצומצם, שאל"כ לא יעשה מה שמוטל עליו. ואמר עי"ז רמז נמרץ בשם ר' יעקב ראדישקוביצער ז"ל. על הפסוק בישעי' (ו, ב') אומר התרגום יונתן, בשתי' יכסה פניו, דלא לחזי, ובשתי' וכסה רגליו, דלא ליתחזי, ובשתי' יעופף, ישמש.

שזה מרמז גם על ג' תקופות בחיי האדם, בתחילה התלמיד הצעיר יכסה פניו דלא ליתחזי היינו שמוכרח להיות מצומצם ולא יראה הרבה מדאי, שאם יתרחב לא יעשה מה שמוטל עליו.

ואח"כ יש תקופה של יכסה רגליו דלא ליתחזי, היינו שהוא רואה כל דבר ולומד מכל דבר ומתרחב בחכמה ורואה ומבקר כל דבר, והוא עומד בצד ואין רואים אותו.

ואח"כ תקופה, שלו בשתי' ישמש, היינו שכבר יש לאחרים תועלת מחכמתו, שכבר מלמד לאחרים, והי' מתפעל מאד מהדרוש הזה, ואמר שהוא אמת לאמיתו.

משמרתה של תורה - בבעיות הזמן

פרק ו

א

כאמור לעיל, שאחר פטירת רבינו החזו"א זלה"ה, בתוך סערת השטפון של השתלטות הצינים על הישוב באה"ק, ומלבד השארית בירושלם שנותר לדרך עם ישראל בשלמות תורתו, נשאר קומין התחלה שייסד רבינו בישוב החדש, וביחוד בעיר כ"ב בתוך מצבי הבדיעבד, ושערורית המשתפים.

החלה הפינה והקבוצה שמסביב לכולל חזו"א בראשותו, לנקוט ולתפוס עמדה צבורית, שלאט לאט היו נאלצים להתחשב עמה, בענינים שעלו על הפרק, ונתגבשה חבורת חכמים למשמרתה של תורה, מהירוסים שונים שנראו באופק, וכמו בענין בחינות ממשלתיות, וסמינר למורים, והמצאות מלאכותיות להפר שבות השבת, ושמירת החינוך, והעיר, ועמידה על משמר גדרי הלכה, ולדוגמא כה' טומאה ומהרה, ועוד ככו"כ ענינים. וביחוד כשניצבו לעור רבן של ישראל מרן הרב מכריס זלה"ה, במערכתו הידועה, ומפינה זו הושפעה העמדה הכללית נגד הרבנות והדיינות מטעם, ונגד התיכונות בשיתוף אלא שמסיבות מתהפכות, שאין כאן המקום לפרט, לא ה' לזה המשך.

ונציג כזה קטעי דוגמאות שיבטאו במקצת דרכו והשקפותיו, בכמה מנסיגות הזמן.

ב

א. הרמב"ם כותב בפיחמ"ש, שמי ששלם כ"ג העיקרים, אע"פ שנכשל בעבירות המורות ויש עליו תביעות, אבל בתוך כלל ישראל, ומצוה לאהבו ולהתחסד עמו, ומי שסר מ"ג עיקרי האמונה, אף שיש בו מעלות שונות, אינו מכלל ישראל, וחובה לשנאותו ולאבדו.

ואמר ר"ג, שכזמנינו מתייחסים ומתנהגים בהיפך.

ב. בשיחותיו אודות חוקרי האומות, שמתיהרים בתור מדענים, היתה התיחסותו אליהם ואל פעלם כביטול וכולזול נחרץ, וכידיעתו הרבה כדבריהם, הראה את שלילות מהלך מחשבתם, ומטרת ענינים בכלל, שמלבד שאין בהם שום תכלית, ולא מגיעים לכירור והשגת דברים על אמיתתם, שבכלל נעלה הוא מהשגת המחקר, ואין בכח שכלו של אדם להגיע לתפיסת שורש ומהות.

עוד הם מבלים העולם בבדיות ושנענות, כפי רצון הפקרותם, ומתעלמים מיסודות והכרות פשוטות ומוחלטות, בפניית עורף לקבלת הפתרון הנמצא במסורה לחידת העולם. וה' זה מלווה ברתחא וחרון אף, על השחתתם התבל.

הזמן שא' משומעי לקחו, בשיחה כ"דע מה שתשיב, ביטא מבדיותיהם הכוזבות, נדעק עליו, באמרו, איך הגיע אליך להודקק למצב כזה ולהעלותו על לשון.

ג. אירע שנקלע ל"פרדס חנה", ושם מוסד הכלאיים הידוע, וכיקשו ממנו שישמיע דבריו לפניהם, ודרש להם בביהכנ"ס שבעיר.

ובאותם הימים נפטר אחד ממנהיגי המזרחי, הזכיר אותו בתוך דבריו, ואמר, אומרים אצלכם ומשכחים אותו שה' אדם ישר, ישרות היא מידה חשובה כשלעצמה, אבל צריך לשמוע ולקבל מה שקובעת התורה וההלכה.

ולמד עמהם את דברי הרמב"ם בהקדמת פ' חלק ובה' תשובה, וסיכם בדבריו, הנה הלזה למד באוניברסיטה, וחוקה על חניך אוניברסיטה שאינו מאמין בתורה מן השמים, ושמו אפיקורס, שאין לו חלק בכלל ישראל, ואין לו חלק לעוה"ב.

לאחר השיחה סובבוהו והתקרבו אליו ביראת כבוד, בשאלות ומענות, ולשאלת א' מהם, אמר, התורה בעצמה, מלבד מסורתה הנאמנת ובטוחה ע"י כלל ישראל וחכמיו המעולים מדור לדור, היא מעידה על עצמה, הן בחכמתה, שאין משלה, והן באצילות תוכני מצוותיה. והזכיר לדוגמא מה' דעות, הפלאת אוהרת לה"ך והלכות', שלא תמצא דוגמתה בשום עם ומחקק. ואח"ז באו מהם לשמוע שעוריו.

ד. בשיחה בעניני עסקנות ומערכות יהדות, איך שצריך שיהא לפי גדרי הלכות' של תורה, אמר, יש שהמערכת דורשת לפניעה באיזה אישיות, צריך להבחין, אם האישיות כשלעצמה היא שלילית ובפשיעה ומחוץ לגדרי מסורת היהדות.

ויש שאפילו אנו מסופקים או גם יודעים שאינו פגוע בשורש, אבל לפי המצב להצלת הדור עלינו לעשות חובתנו, אולם באופן כזה, יש לכון החיצים על הנושא בעיקר.

ה. לפני עשרות בשנים, כשיצא גדול בדור במערכת ידועה בתוקף גדול, אמר, שצריך להתייחס לזה, כהערה ממרום ורוח"ק.

ז. דוגמת אישיות מופרכת ומשוללת בהחלט, הוא ה' קוק, ראיתי כתביו, וזה איום, כמו"כ ה' עמיאל, זכורני, שרבינו החזו"א, כשביקר אצל מגיד שיעור ששירת אצלו, השליך את ספרו במרפקו לארץ.

ז. סיפר, שנכנס לרבינו החזו"א בש"ק, וראה ספר מונח על הארץ, ורצה להרימו, וא"ל רבינו שיניחו על הקרקע, ושהוא מוקצה, וזה ה' ספר נאומים, מאחד מהידועים, מה שנאם "בכנסת" המדינה:

ונימק ר"ג, שאם במבט השטחי מדובר שם בתביעה לחיזוק הדת, אבל הוא משום דברי המינות, כמו אתחלתא דגאולה, קיבוץ גלויות, בית המחקקים, כנסת נכבדה, וכדומה לזה, בהודאה וחינוך לדיעות ומציאות הכוזבת.

ח. בלוויית המשגיח בפוניבו' הגד"צ ר"א דסלר ז"ל, בא ה' הרצוג, הרב הראשי שלהם, והתכונן להספיד בישיבת פוניבו', ניגש אליו רבי גדלי' והודיעו שמתנגדים שיספיד, וכשלא קיבל, פרצה סערה גדולה והפריעוהו.

ט. בזמן שה' הסאון הידוע משערורית "הרב הראשי" השלישי, של המדינה, נתפרסם בקובץ תורני אוצרות ירושלים, דברים בשמו בזה"ל:

אין להתייחס לזה כלל וכלל, מה שברור שאין בו אפילו משהו מאחד התנאים המכשירים בן אדם להיות רב ומורה הלכות בישראל.

ואפילו כחבר בקהלה קדושה לפנים לא ה'.

וגם זה ברור שזו התפתחות צפוי' מראשית יסודה של הרבנות היצוגית וה' רק חבל שהציבור אשר התורה הקדושה אינו אצלו ח"ו משחק לא יבין את הרמז.

י. כשא' מההפוליטיקאים אמר שחפץ בשייכות לחכמים ולדע"ת, א"ל אם חפץ באמת בהשפעת התורה וקבלת מרות החכמים, עליך להיות מצוי ביניהם בין כתלי הכולל, ולהתאבק באויר ביהמ"ד.

יא. א' התייעץ אתו בענין עריכת תולדות של הצדיק רבי עמרם בלוי ז"ל אמר, שהעיקר בתולדות גדולים, לא להסתפק באוסף שבחים ומעלות, אלא באופן של מו"מ ובירור, ואיך הגיע לזה, והקשיים שעמדו על דרכו, ובאיזה מידה השיג המטרה, והוסיף זה הכל מודים, שה' תשועה גדולה לדור ולעתיד, וזה היה מותאם לפרטיותו שה' ברום המעלה מיוחד בשלמותו.

יב. א' מען, מדוע אין משתדלים להודיע לאומות ולנוגעים בדבר, שאנו נגד כל מעללים ומעשיהם של המשתלמים על הישוב בארה"ק.

ענה, בוודאי היו צריכים, אבל דא עקא, שהאומות אינם מתחשבים ולא שמים תשומת לבם אלא במה שהוא לעזרם ומעורב באינטרסים שלהם, ובפאליטיק, וקשה להגיע לזה. וביחוד שרובם מאשרים אותם.

יג. אמר, כשמשתמשים ומנצלים את ידיעת התורה, באופן של פסלנות וזילותא דתורה, אזי פרנסה כזו, כלוקח העצי חיים לחפור בו.

יד. ישנם מלאכות, שאפילו אם בתחילה הכוונה יכולה להיות טובה, העיסוק לפי המצב משחית את הנפש.

וכמו הרופאים, מתחילה יכולים לגשת לענין כדי לעזור לב"א בדבר גדול כזה להציל ממות לחיים, אבל כמשך הזמן, נהיים אטומים ואכזרים, עוסק בנתחוי ונוול מתים, ומרגיש עצמו "בעה"כ" על החיים, עד שמגיעים להתלמד על גופי החיים.

טז. ה' מתריע על הנהגת העירי', אף זו המנוהלת ברובה ע"י שותומ"צ, שכל סמכותם בביטול חוקי' של תורה, ומעשיהם נגד ההלכה, וניזילה וחמסנות, ורובי שיקוליהם אינם נכונים ולא הוגנים, נוכח כ' החזו"א בספרו בזה, וכשהוסיפו בכנין רבינו בית התבשיל, לא נתן ליקח רשיון מהעירי', בהתבטאו בזה"ל: "גיגוג צו הערץ די גולנים".

והתאונן על חכמים שמתעלמים מזה.

טז. א' השקיע ממונו במניות ממשלתיות בחו"ל, ואמרו לו ש"במדינה" יכול להרויח יותר, ושאל לר"ג, ונענה שזה אמור בחומר של "רוצה בקיומה".

יז. בפרדסי"כך שליד בני ברק מכרו באטליוזים בשר בהמה משחיטה כשרה אבל ללא ניקור, והכשילו רבים באיסור חלב דאורייתא רח"ל.

הקצבים לא הסכימו להניח לנקר, אפילו כשהוצע להם פיצוי עבור החלבים. הם מענו שבשר המנוקד כדיון ממחר להשחיר. ואז עלתה התצעה להסיר מיהא את עיקר החלב, היוצא ללא ניקור וללא חיתוך באיברים, מזה הכשר לא ישחיר, וניצולים בזה מכל החלב דאורייתא. נוכחובן שיוודעו שהסירו רק את עיקר החלב.

היה בהצעה זו תיקון גדול להציל רבים מאיסור כרת, אבל עם זה ה' חשש שמכך יצא על הבשר שם מנוקד, ויכשלו בו כאלה שכלא זה היו נמנעים ממנו.

לכאורה ה' זה נראה כדאי לעשותו. ההצלה היא מאיסור חמור דאורייתא והחשש אינו אלא למכשול באיסור דרבנן, אבל מורנו שנשאל בדבר הכריע שלא

לעשות זאת, כאשר חשש המכשול הוא לאותם הנוהרים מבשר שאינו מנוקד, ועליהם אנחנו אחראים טפי מאשר על האחרים, וסמך דבריו שיש ללמוד כן ממעשה ידוע מרכיבו בעל החפץ חיים שהשתדל להקים ככל עיר ועיר שכרחבי מדינתו את מפעל "כשר קעסיל" (היורה הכשרה) לספק אוכל כשר ליהודים שגלקחו לצבא, להצילם ממאכ"א, ונשאלה בפניו השאלה באם באוכל הנמצא אין די לכל אנשי הצבא, את מי להעדיף ולהקדים האם את מי שכלא האוכל הכשר ייכשל במאכ"א או את זה שירעב ולא ייכשל. כידוע המפעל נוסד למטרת אפרושי מאיסורא, אבל החפ"ח ז"ל הורה להקדים את מי שבכה"ג ירעיב עצמו, כי יותר מוטלת עלינו האחריות לאותו זהיר, [ע"י חז"א דמאי סימן מ"ז ס"ק יד. משכ' בכעין גידון דידן].

ג

א. המודעה מרכיבו החז"א נגד גזירת גיוס בנות לשרות לאומי, היתה בחתימת רבי גדלי' ורבי שרגא פייביל שטיינברג ז"ל.

ב. לא השתתף בבחירות למוסדי המדינה, וכן היתה השפעתו על ההולכים בעקבותיו, וכן שלל קבלת תקציביהם.

ג. בהתחלת השתלטותם שהי' מחסור במזון, והיו מחלקים ע"פ כרטיסים, ודרשו לזה פנקס התייצבות לצבאם, ומכיון שלא הוזקק להם, שלח את אשתו ע"ה, לבקש אישור המזון, בלי לחוש מהתוצאות העלולות.*

ד. עסקן ממערכות היהדות ביקר "בוועדה" של המדינה כחשבון להציל מידם בהתערבות בחקיקת איזה חוק שלהם.

ונתעורר בקורת עליו בירושלם ובא לשאול להג"ר גדלי' בזה, וענה, בחומר הדבר משום הודאה וחיוזק לחקיקותיהם.

ה. כשהעירי' בב"ב, קבעה ספסלים בנן ליד מלון וגשל, וחשש לפירצה בצניעות, הלך ועקר את הספסלים.

ו. פעם ישב עם עוד שני גדולי תורה לדון באיזה תסבוכת משפחתית, באמצע השמיים דברים שלא הי' נוגע בכלל לענין, ושאלוהו לסיבת הדבר, אמר, שמכיון

* [בעת התחלת השתלטותם שע"י זה נגרם המלחמה על יושבי הארץ ואז הי' סכנה חמורה נתן יד לבצורים וכדומה, אולם מיד נוכח בהפקרותם בנפשות ופירוש וערקן.]

שיש שם א' שהוא בתחילת כניסתו להנהגה הציבורית, ראה לחובתו לעוררו בכיוון הראוי.

ז. בא' מהמחאות נגד הריסתה קברות, חלו בו ידי המשתלמים, והחציפו לאסרו. בהיכנסו לתוך מכונית ה"משמרה" החל לשורר בקול רם בהתלהבות של דביקות, את הניגון והפסוק כי לה' המלוכה, [ונעשה רעש גדול והוציאוהו].

ח. על אף חולשתו הרבה בערוב ימיו, השתתף בעצרת המחאה הגדולה שהתקיימה בבני ברק, נגד התרת ההצטרפות לצבא המדינה.

ד

א. אמר, בתוכן אזהרת אל תפנו, ולא תסורו, שלא יניחו עצמם להתפעל בהתפעלות ע"י הרחוק קריאה והסתכלות ממצויאיות ותעמולות כוזבות שמציגים בעולם כאמת, ולא ליתן למחשבה ותשומת הלב והרגש להימשך אחר קיום השקר המולתו והצלחתו, ולא לתור ולחקור אחריהם, וכמפורש ברמב"ם ה' ע"ז(פ"ב ה"ב ג' ה'). וכל גרימת וגרירת אימון ומשיכה ליידע חיצוני שאין התחלתה עד סוף מסקנותיה מוסכמים מאמיתת התורה, וכן כל לימוד שדוגל בשם חכמה ואינה משפיעה אמונה, וכמו"כ השפעת אמון והוקרה להוגי דעותיהם, הכל בכלל ל"ת אלו, ובחומר אמשוכי למינות, והינם בדין פק"ג ברוחניות.

ומחומר זה מניעה מוחלטת להכניס הבנות ללימודי וספרי מחקרי האומות, המציגים מדעים לפרטיהם המצטרפים להשקפות, ואף כשיגבילו את לימודם וקריאתם רק בחלק מבוקר, מכיון שזה גורר וממשיך לחפץ לתור ולהתוודע את המשך ה"מדעים" ואת הספרים היותר גבוהים בזה, וגם מרכיש אמון ליידע זה כחכמה נאמנת ומוסכמת, וגם הערכה למרציה, ובהיפגשם בכגרותם ובמשך החיים בדעותיהם ובחניכותיהם ירחיק מהם התקומה והמעמד.

ועוד רב ההפסד כשנעשה כערך חינוכי וציבורי, ומוצג כתכלית בחיים.

וביחוד בזמננו, שהמסורה רפויה, והתורה עלובה, ואין עם ישראל בכללו ביקרתו, ורבו המתכחשים ומקררים, והנהגת הרבים עשוקה ומסולפה, וחכמי תורה אינם באותה התפארה כמקדם, ועיקר ההשפעה המחנכת הם הציורים הרווחים בזמן ההוה עם כל המולתם התעסקותם ויקרתם, וזה יותר מאזהרת לא לתן להם חן. [ניעוין דברים מרעידים בזה בס' החינוך במל"ת זין].

ומוסכם מגמ' ופוסקים, שבס' מתכחשים, אף דברים נאותים, אסור לקרות.

ב. בשנות התשי"ד-תשי"ט בערך, היתה מערכה בענין הסכמת מורות בבחינות ע"י השלטונות, שזה היה נסיון גדול למקושרים אתם, והי' הצעה להתפשר בכ"ב ע"י "הכשר" במקצת, וכגון "השאלונים" ינוסחו בסמינר וכיו"ב.

רבי גדלי' התנגד בכלל, לכל הסכמה לבחינות ההסכמה ע"י המדינה, והסכים שזה גרוע בהרבה בחומרתו מייקור ערכאות, והמור לאין ערוך מכמה צדדים.

ג. בבתי ספר ב"י, הנהיגו בהדרגת משרד השמד החינוכי, את שיטת ה"נושאים", להמחיש את כל הדברים במחברות מלאות בהדבקות חמרים ותמונות, והראו לו מחברות כאלה, ואמר, שזה היפך מהמכוון בתכלית חינוכנו, ובדרך היהדות, בלימוד התורה, הרי כל מטרתנו להכיר ולהשריש את המופשט והרוחני, ולהרכיש עיקר האמון וההרגשה למעבר למוחש.

ואם בלמודי החול, זה משקיע הרגש בלמודים אלה, ויביא להוקיר ולהעריך כעיקר את היי החמירות, וההירות בהתפתחות הגשם.

וכמו"כ במה שמרכישים בגיל הרך והחינוך, הסברת סיבות טבעיות לרעמים וברקים וכדומה, ובוחנים ומעניקים "ציונים" ע"ז, וזה מביא כשיראו ברק ישמעו רעם יחשבו ע"ז, במקום הבורא ומנהיג ופליאותיו, זה סותר חינוך האמונה ותכלית הברכות.

ד. בענין תכנית למודים ראוייה לבתי חינוך לבנות.

מה שהעלה על הכתב במכתבו, רבי דוד מיכאל שמירל שליט"א

זרזוני להכין תכנית למודים, עד שיקבעו החלטות עוד יקח זמן, אבל כנראה יצא בערך כך, שילמדו חומש ונ"כ בפנים במקור, וסדר מה לומדים עוד יש לקבוע.

בבתי ספר כאן בכתות הגבוהות לומדים נביאים אחרונים, הוא מה שלקחו מהמחשבים, ועלינו ללמוד תחת זה תהלים ומשלי עד שידעו היטב, כן ללמוד אבות וכו', וללמוד הלכות הנצרכות, שכזה אפשר להוסיף הרבה, אם יעשו סידור נכון לפי הנצרך להם.

בענין למודי חול, כדי שלא יבואו לביטול עצמם בפני אחרים היודעים, אמרו לי שלא זו הדרך והיא לא תצלח, כי מכל מקום לא נוכל לתת בכשרות למודי חול כמותם, וא"כ שוב לא הועילו כלום, והעיקר שהמורה תהי' חזקה בהכרתה והשקפתה ותכנים בלב החניכות ששולחננו גדול משולחנם.

ומה שצריך ידיעות במילי דעלמא, שלא יהא כלימוד ערוך ממקצועות שונים, רק בדרך שיחות על דא ועל הא, וכזה מותר למסור גם ידיעות שונות בחכמות,

לשוחח פעם על טבעי בע"ח, פעם על סדרי מדינות, על סדרי כוכבים, על סדרי כסף ובנקים, וכיו"ב, אלה הדוגמאות שאמרו לי, וכ"ז בלא ספרים. וצריך להכין בזה קצת ליתן לפני המורה.

אמרו לי כמה בחינות, מתי נקרא לימוד, ומתי נקרא שיחה, ואכמ"ל.

לפי המצב כעת צריך ללמדם כתיבה בלח"ק עד כדי שידעו לכתוב מכתב ללא שניאות, וכן חשבון כפי הנצרך.

ויש ללמדם דברים המרגילים לעבודות הבית, כגון לתפור בגדי ילדים וכיו"ב. בענין היסטוריא, אמרו לי, שלא שייך כלל ללמוד בצורות המצויות, שרובו ככולו שקר, - אף לו יצויר להוציא הדברים האסורים, והכל בנוי מדמיונם ומלמדים כאילו הכל ודאי וברור.

וללמד מקורות ישראל בדורות שעברו, והתועלת בזה להודיע קבלתנו, ע"י רש"י בפסוק א' אבי וארוממנהו, ועוד תועלויות, - אין לעשות ע"ז ספר, שכזה כותבים מהרהורי לבם וממעטים הדמות, אלא ללמוד בדרך שיחות כנ"ל, או לעשות לקוט מספרים שונים בלשונם ממש, מספרי קדמונים הכותבים בזה, מהקדמות ספרים, ומתוך שו"ת וכיו"ב, בלי להוסיף קישור ענינים, ולא שום דבר אחר, וזה אפשר ליתן לתלמידות, וע"ז להוסיף דרך שיחה. ע"כ.

ה. בענין הנהגת מכוניות ע"י נשים, מסרו לו דברת ת"ח א' מיוצאי גרמני, שטען באמתלה, שיש בזה כל כבודה כו', אמר, שזה מבט שטחי, והאמת שיש בזה שינוי ותמורה במהות הנהגת בת יהודית וצניעות אשה הישראלית.

ו. כשבמוסד בב"ב סידרו "הצגה" על הבד, לצורך אסיפת כספים, שלל והתנגד לזה, ועפ"י הוראתו, קלקל וקרע את זה א' מתלמידיו, בשעת ההצגה.

ז. כל ענין ההצגות, אמר, שזה מנוגד לדרך היהדות, ולטענה שהוא להחזקת מוסדות שהם במצוקה כספית, ענה, שאין זה מתיר, וזה מצוה הבאה בעבירה.

ח. ואמר, שעל זה וכיו"ב, אי אפשר להוכיח בראיות פרטיות ומפורשות, אלא בהשקפה כללית חינוכית, ואח"ז יכולים למצוא מקורות רמוזים בדחו"ל.

ט. אמר, שהעיקר מה שצריך לחפש ולדרוש בראשונה, במלמדים ומחנכות לבנות הוא, אם מהווים דוגמא לתלמידים ולתלמידות בהתעלותם בהתאם למה שנלמד, וע"ז יש להקפיד יתר מההתמחות והכשרון.

י. אמר, מה חסר לבת הרגילה בזמננו מחפציה בעוה"ז, ומה נסיונות יש לה, והוא כמו בני ובנות גרמני' לפני המלחמה.

י. אחר כמה שנים מפטירת רבינו החזו"א, התבטא פעם, שב"כ ירדה בכו"כ מעלות אחורנית כמלפני השפעתו.

יא. לשאלת א', באיזה מקום בארץ יבחר לדור, ענה, שלחינוך הצאצאים המקום הכי טוב הוא, ירושלים.

יב. אמר, יתכן שהי' לתועלת לערוך קובץ שיכלול עיקרי דברים שנתחדשו ונתגלו במחקרי או"ח"ע, ואולי גם השערות מסתברות שמותאם עם השקפת האמת, ובהשרשת הוכחת ההגבלה של הידיעות החיצוניות והאנושיות בכלל, ורבת תעויותיהם, בהצגת אי תכליותם, אלא רק להתרגשות מפלאי הבריאה, אבל איני רואה משלנו הראוי לעשות את זה, אלא את הג"ר שאול ברום ז"ל ולהפריעו מלימודו, אינו שווה.

ה

א. כשיצא מביה"ח לאחרונה אחר הניתוח, קיבל על עצמו, להשפיע למניעת ה"פאה נכרית", ואכן פעל בזה במשפחתו, ועורר בשיעוריו, וביקר מה שלא מטים אוזן ולא שמים אל לב, על אף התוכחה הנפוצה, משום שקשה לפרוש מההרגל, ומחמדת היצר.

ולמעוררים ששאלוהו בזה, אמר, שאף אם הי' בעבר הכל מתירים, לא הי' אף א' מתיר כעת, ושאלו מורה הוראה ראוי לשמו, שיתיר פא"נ כמצב של עכשיו.

למחבר ספר בזה ששוחח אתו, אמר, מה כל הפלפול בזה, תשאלו כל בת צעירה ותיווכחו שכולם יודעים ומכירים בשלילת הדבר ונגדיותה לצניעות.

ב. שח לתלמידיו, שהלך עם רבינו החזו"א, וראה איש ואשתו שהולכים יחדיו בשוה, וא"ל, כבר אין מתביישים גם ממני.

ג. על גילוח הזקן, הי' אומר, זה מגעיל, רוצים להידמות לגויים הגסים, אין זו צורת יהודי, ואף לא צורת אדם.

ד. הלבוש האירופי, חדר גם בין לומדי תורה, מגורמי מצוקה, וגם מהימשכות אחר הסביבה הכלתית הראויה, אין זה לבוש צנוע, וצריך לתקן בזה.

ה. הרב ר' אברהם וולף ז"ל שאל אם נכון הדבר שבנות עוסקות בקיבוץ ממון בכתים לצורך מצוה, והשיב בשלילה, משום כבוד בת מלך פנימה.

ו

א. בזמן שיצא א' מערכאות המדינה להרף מערכות א"ח נגד עם ישראל ותוה"ק בהשמצת גזענות.

אמר ע"ז, שבכגון דא, כבר יוצאים ונכרתים משורש בר ישראל, ואין נחשבים לשום דבר כישראל, אלא כנכרי גמור לכל דבר, ושיש גבול גם לכלל שאין יהודי יכול ליהפך לנכרי.

ומצינו שיכולים לקבוע יהודי לגוי ע"פ הסכמת כל חכמי ישראל, וציין לגמ' יבמות י"ז, לא זזו משם עד שעשאו כנכרים לכל דבריהם, ושם איירי אף לקולא בנוגע למזמורות, ובגליון חת"ס או"ח סי' ל"ט, הובא דברי התו"ש מ"ב פ"ז דנדה דתמה על כותים אי גירי אמת הן איך עשאו כנכרים למהר נדות ואהלות שלהם וכתב החת"ס ע"ז וז"ל: ונראה לפע"ד שיש כח בכלל ישראל להוציא המורדים מכלל האומה ויחזרו לגוים גמורים אף להקל, וזכר לדבר, ראה ויתר גוי' שהתיר להם ז' מצות, אע"ג דלאו ראי' גמורה היא, מ"מ כנ"ל, והם נמנו וגמרו להוציאם מברית ישראל לגמרי וכו', ומצינו בעזרא כ"ו והוא יבדל מקהל הגולה משמע שהוציאו מכלל ישראל וכנ"ל. נועיין בש"ך יו"ד סי' קנ"ט סק"ה - וכתוב והגבעונים לא מבני' המה, מחמת שאינם במדות ישראל.

הערה: מדורות עולם אף מורדים וכיו"ב הי' גבול להתדרדרותם, ונותר בהם איזה זיקה שבעת מבחן נוכחו בשייכותם למקורם, וכידוע רבות בזה בחז"ל ובתולדות עולם, אבל הללו בזמנינו, כרותים ואפוסים בכלל מכל שייכות לתכלית והכרה, ושנאתם התהומית לעם ישראל, שזה מוכיח שאינם משרשי נשמות עם תורה שעמדו במעמד הר סיני, ושהוכחו ככי לא ידה מה' נידה, אלא משרשי הער"ר, ולהחלק העתיד לידחות, וכמפורש בזה"ק ובבואור הגר"א וכמ"ש (יחזקאל כ, לח) וברותי מכם וגו' ובפרוה וגו'.

ב. כאשר דובר בעולם על נושא הנזענות (שנת תשל"ה בערך) שאלו א' העוסק בחינוך, מה יענה לשואליו בנושא זה, וזה אשר השיב לו:

הרי כל גוי יכול להתנייר, וה"א אתה בחרתנו" הוא שבח מחייב, שיחדו אומה א' שמחייבים אותה יותר משאר אומות, וקיבלו עליהם עול כה כבד בנסיונות ומסירות בכל לב נפש ומאד, כדי להניע ע"י בחירתם את הבריאה לתכליתה הרוחנית הנצחית.

ז

כתב ומודעה שנתפרסמה בהוראתו ובחתימתו בענין המצאות מלאכותיות להפקעת שבת

למען קדושת השבת ושמירתו, כאשר נמצאו כאלה אשר משתמשים בהמצאות שונות להריסת השבת ועקירתו, אם במעגת כח שני, או שני גרמות וכיו"ב, וכאלו לא היו ידוע מעולם המצאה של כח שני או גרמא, ורק אודות למכנולוגי' החדשה מצאוה...

ובעוד בדברי חז"ל מצאנו שגורו וחורו וגורו להוסיף בשביתת השבת, אף בדברים שאין בהם סרך מלאכה כלל.

הנה באו כיום להרוס ולעקור הכל, ולאפשר עשיית כל המלאכות בתחבולות שונות.

וכידוע הרבה רופפים נמצאים בדורנו, אשר שאיפתם לפתור בעיות ההלכה במקום לקיימם, והם קופצים על המציאה הזאת.

אשר תחת להמנע מל"ש מלאכות בשבת הנה אפשר לעשותם, ולהיות ככל הגויים.

אלא שבמקום לכתוב בעט ודיו פלוגית צריך להשתמש בעט ודיו אחרים, וכן אפשר לדבר בטלפון ולנסוע ולחמם מים ולבשל וכדו', אלא צריך לזה כלים מיוחדים וכיו"ב.

והנה תסתיים שמירתה שבת ברכישת השכלולים הנדרשים ותו לא. או לנו שכך עלתה בימינו.

ושמא תאמר, הרי יש בזה תועלת למנוע חילול שבת דאורייתא במקום פיקו"נ, מי ביקש זאת מידם, הרי אף ע"י שינוי איכא פלוגתא אם ראוי לשנות, כדאיתא בשו"ע או"ח סי' שכ"ח סי"ב (ובמ"מ פ"ב מה"ש הי"א) ועי"ש במס' ס"ק ל"ז, ומה יתרון למנוע את המותר, בשעה שזה הופך לפתחון פה לרופפים ולקלים למיניהם, ולהתיר אתה אסור, ולעשות שבתן חול.

ע"כ באנו בזה להודיע בשער בת רבים, כי התחבולות המכנולוגיות אסורות, ואין בהם כדי להקל על שום מלאכה.

וכל המשתמש בהם ה"ז מחלל את השבת, וגם יש בזה מעין ח"ה בעשיית שביתת השבת פלסתר.

בין המצרים תשמ"ה

דברי סיכום

א

במוצאי ש"ק כשבאה השמועה שרבי גדלי' נלקח מאתנו, המחשבה הראשונה היתה.

נסתלק מאתנו דמות מקורית, ממקורות המשנה הגמ' והכתובים, דמות שהיתה דוגמא חי, לצורת חיים אמיתית, כפי שהיתה בתקופות ההוד הקדומות.

ב

רבי גדלי', הביע כמה פעמים שלא יספידו אותו, גם אם רואים רשות או חובה לנהוג אחרת, אבל צריך להתייחס לדברים ולחשוב מה כוונתו בזה.

גם כאשר היו חולק, ביקש שלא יפרסמו הודעה לרבים, מי שמצבי כואב לו יתפלל בעצמו ללא ארגון ציבורי.

הענין הוא, שהמעמדים האלה קשורים לפעמים למלומדה הכללית שאנו רגילים בה, והוא חלק מהשיגרה, מסלול חיים רגיל החולף, מבלי לשאול את עצמנו שאלות מטרידות, מה היו האיש, מה דרש ותבע, ואיך זה שאדם כזה הלך, ולא למדנו ממנו מספיק כפי הנדרש.

כבוד פירושו התייחסות, ישנם דברים החשובים לאדם, והשקיע בהם מאמץ, הוא לא היו רוצה שיחלפו מן העולם, בלי שימת לב ראויה, בלי שידונו עליהם מה ערכם ותועלתם.

וגם אם בחלקם נגיע למסקנה נוסה במקצת, לא זולזנו בעבודתו, הערכנו את מחשבתו, נסינו להתלמד מנסינו, והסקנו מה שהסקנו.

הבעי', שדבר זה דורש מאמץ, ובפרט באדם כמו רבי גדלי', שהיו מקורי, ואי אפשר לקחת מסל הערכים ולהלביש עליו, שכן אצלו היו כל דבר עם מחשבה שונה מהמורגל.

הוא חשב והחליט לנהוג כך, ויש לזה הסבר מה שיש לדון בו, אי"כ צריך לקחת את הזמן והמחשבה, לשים לב מה הוא חשב, מה הוא אמר, איך התנהג, ומדוע חשב כך, ואיך הגיע למסקנות ולהתנהגות.

מורינו היו ידוע ומפורסם כאישיות וכדמות מיוחדת, מיוחדת באמת ויושר, באמונה, בעומק המחשבה, בדרך הלימוד, בהנהגה היוסיומית, ובהשקפה על החיים.

מיוחדת אמרנו, ולא נחטא אל האמת אם נאמר אפי' חריגה, אשר על אף מעלותיה, אינה יכולה להוות דרך לרבים בחלקה.

להאמור, ניתן לנו לנסות להגדיר את מה שאנו מרגישים בפעלו ולמודו, כדי לשמר במקצת לעצמנו ולדור יבא.

ג

כולנו יודעים מה שהנחיל המס"י, שגם הדברים הידועים ופשוטים צריכים חזרה שוב ושוב, זה נגזר מעצם מהותנו ככו"ד מאותה מציאות בלתי נתפשת של הרוח והגוף, השיתוף הבלתי נתפש, של ההשפעות, שזה עצם נסיון האדם וחובתו בעולמו.

ולכן גם ההרגשה הכי חזקה שיכולה להיות לאדם, אורכת הוה קצר, ולאחריה נותר רק הזכרון, גם בהרגשה מתמשכת קיים התהליך הזה של התעוררות הדומות לניצוצות של מפות, ולכן בחלוף שרשי הסיבות להתעוררות מתחיל הזכרון להחלש והרושם מתכהה, עד שבחלוף זמן קשה לאדם להיזכר, וכן הוא בהבנת דברים, שבמשך הזמן, אין אדם תופס אלא בשולי הארה שהיתה לו.

ולכן צריך שוב ושוב לשנן, להאיר ולשמר את הרושם בנפש, שישאר לקנין קיים.

ד

כידוע ה' דבר מיוחד לרב ז"ל שיחידו, ולפחות מבחינתנו באי ביתו, ה' לנו ברב, דבר מהותי כ"כ נצרך, שלפחות מבחינתנו חרב עולם, אבל ללא שוב.

כל מה שקבלנו ממנו ה' מהותי וחודר נשמה, ונהי' לעצם מעצמינו.

שום פרט לא ה' כפרט, כל פרט ה' כחלק ומשלים וכונה את השלם, וה' השלם עצמו. זה ה' היסוד וזה הבנין, התורה והחיים אינם שני דברים, כל נושא שעלה, כל שאלה שעלתה, התקבלו במלוא היחס וכובד ראש.

ה' למי לפנות, מקום שיכולת להשיח לכך, ולא ה' נחשב למותרות, להיפך, קיבלת יחס שזה כל האדם, זה מה שנדרש מהאדם, החיפוש ההתאמצות למצוא את עצמו בתוך התורה, בשאלות שכל אדם נתקל בהם.

לא ה' שני מסלולי חשיבה, חשיבה כשלומדים סוגיא, וחשיבה אחרת בחיי היומיום, האדם הוא אותו אדם, המוח הוא אותו מוח והלב הוא אותו הלב.

הורשת ויותר נכון הצטוות לחשוב במוח שלך ובלב שלך, רק לזה יש ערך. ולכן אותו משפט, ואותן מילים, פעם עוררו התפעלות, ופעם זלזול וסלידה, פעמים נחשבו לריקים, ופעמים העידו על עומק ופנימיות.

ולכן פעמים ששאלתך נתקלה בהינף יד שבביטול, ואפי' בביקורת, ופעמים בהשתתפות מלאה קריבה וידידות, כנשיאה בעול וככאב.

הורגלנו לכבד את השאלות גם בלי תשובות, השאלה יקרה והתשובה יקרה, ולא תמיד סופקה, ואף לא תמיד נמצאה.

בתקופה האחרונה, בתקופת היסורים, והרב שכב רוב הזמן באפיסת כוחות, וה' קשה עליו הדיבור מאד, נכנסתי לבקר והעליתי שאלה, ונעניתי מתוך חולשה, חסר שאלות שאינני יודע, האולם מלא בפליאות, אבל ישנם דברים ברורים, וכך החל להעריך – מתוך אפיסת כוחות – את עקרי האמונה.

הרב ז"ל ה' אומר שחוסר התייחסות לשאלות וההתעלמות הם מעין קלות ראש, ואילו התייחסות מביאה לכובד ראש, ולבירור ופתרון שבא בעקבותיה.

העלה משהו שאלה שהציקה לו, הוא שמע בתשובת לב וכמתינות, וענה שאינו רואה מקום לשאלה, לא ביקר אלא טען שאין בזה שאלה, השואל עמד על שלו, ולא נענה.

לאחר תקופה ארוכה כשנה ושנתיים, שב ואמר לי, שהוא זוכר אותו ויכוח, ועכשיו הוא נוכח במה שהפריע לי, והביע הסכמה לשאלה.

הביע הסכמה ולא עוד, לא התלוזה לזה נסיון לתשובה.

הרי לך דוגמא משכנעת ליחס לשאלה לחשיבות שלה עוד הרבה קודם לתשובה.

ה' גם סוג התייחסות של חוסר תגובה, כאומר בזה אינו בא לעזרתך.

לא ידעתי לפרש סוג התייחסות זו, עד שפעם על שאלה אחת שלאורך שנים נסיתי מדי פעם לברר, ונתקלתי ביחס האמור של התעלמות, זכרני שהפטיר.

זה רוצים ממך, תשאל את עצמך שוב ושוב, תתמודד כל פעם מחדש, עד שתגיע להכרה ברורה בהגבלת השגתך, ואת הפתרון הנמצא באמונה, אשר יתגלה בעת תימלא הארץ דעה.

וראו להעתיק בזה דברים מאירים מהח"ס עה"ת פ' שופטים, עה"פ וקמת ועלית: יש לפרש, דהנה כמו שיש מחלה ורפואה באיברי הגוף, יש ג"כ חולה ורפואה בנשמה, דהיינו שלפעמים יבוא בלב אדם דבר תימה ופלא וספק, הן בלימוד, הן בענין התכוננות הלב בשאר ידיעות וכדומה, והתמי' והספק ובלבול

כדעתו היינו חולי לב, ובודאי לא בא לידו דבר קושיא זו אלא לחשוב עוד ולהתבונן ולחקור בשכלו עוד, עד שיגיע לדעת ענין הדבר על נכון, ולהשיג ענין יותר גדול, ועמוק בזה שלא השיג מעולם עד עכשיו, דודאי אם לא שיהי' הפיץ הכורא להשיג ענין הדבר על כור' לא הי' עולה כדעתו הספק והצ'ע והתמי' של קושיא זו בלבד וכו', ולא כך הוא בישראל, דמדנפל לו תימה בלבד על איזה דבר ע"כ הפיץ הכורא שישגי ע"ז דבר חדש, ולעלות למדרגה גבוה ממה שהי' מקדם, ומצינו שנענש אדם על זה אם הוא מסלק דעתו ואינו חושב לידע תירוץ על הפליאה שנפלא ממנו, דודאי אם הי' חושב ועוסק הי' משיג תירוץ הדבר, והי' עולה במדרגה למעלה, והיינו דכתיב כי יפלא ממך דבר למשפט, דמשפט היינו דבר מתורץ ונכון, ולך יוקשה הדבר ולא תהי' משפט בעיניך, אז תראה שתתבונן עוד בדבר ותחשוב אמיתת הדבר, וע"ז וקמת ועלית דהיינו שני' הפליאה הזאת תעלה אח"כ למעלה במדרגה הנ"ל.

ובדרך זה פירש מורי ההפלאה זצ"ל, ויאמר אם שמו' וכו' ושמרת כל חוקי, וחק היינו לשון קושיא בלי טעם, והיינו שתשמור היטב כל הקושיות שעלו בלכך ובוודאי תשיג תירוץ, וכו' אבל אתה לא כן כי אני הי' רופאיך ומעורר לך לספיקות ותמיהות כדי שתשיג ותבין הענין על כוריו יותר, והיינו רפואות הנפש שתעלה למעלה.

ועפ"ז יש לפרש וכו', דוודאי אי אפשר לאדם להשיג אמיתות הייחוד לתכליתו, וכן א"א לאדם להשיג אמיתת ותכלית של תורה, דקוב"ה וישראל ואורייתא חד הוא, ולפי גודל מעלת האדם אף אם יעלה למדרגה גדולה אז ידע יותר ממה שהיה יודע לפניו, ואפ"ה לא השיג הסוף, אך אפשר להשיג בכל יום ויום יותר ויותר, דודאי ישראל יודעים מאחדות הכורא ומידיעתו מה דא"א לשום אומה להגיע וכו' שמע ישראל לשון הבנה דהיינו אתה ישראל תאזין ותשמע עוד ידיעה יותר, וכו'.

ת

והוריד דבר חדש לעולם, לצור שם חדש, להטביע מוטע לשון חדשה, לגלות סוד רגש, הוא נחלתם של יחידים.

כמה מדדים אתה שומע מילים ספורות, ואתה מורם לשיאים חדשים.

כשנים האחרונות, אני נמצא בכית הרב, יום רגיל של חולשה ואפיסת כוחות, ולפתע תוך שיחה רגילה מאיר באויר החדר ברק, כמשיח עם עצמו, הרי כל דבר בעולם מושג לנו כבלתי גבולי, לשני' הכל נעצר, כל יצור כל דעה כל השגה כל רגש וכל טעם, הכל, אין שום דבר שאתה מגיע לקצהו.

ו

היה דבוק תמיד בהכרה כמעט חושית, במצוי ראשון מחויב המציאות מציא כל נמצא ומהווה כל הוה ועתיד.

ואמונתו המסורה היתה מושכלת אצלו כיסודות איתנים של ידע עצום ומחשבה מעמיקה בדברי תורה וחכמתה. ועם בקיאותו גם בחכמות החיצוניות, הי' יכול להתקיים דברי התנא באבות, ודע מה שתשיב.

ז

היה מחדיר לשומעי לקחו, שהאדם כולו עם כל כוחותיו המעשיים והמחשבתיים הוא כלי שנוצר מכוחות נפש עם מטרה האחת האפשרית והיעודה להגיע להשגת האלקים אשר בראו ומנהיגו לתכליתו.

ומכא השגת הא' הגבוהה והעמוקה שהיתה בו, כיוון לכל מעשיו הדגולים והגיע לתוצאות הגבוהות, ולהשיג ולהגדיל תורה.

הי' שגור תדיר להשמיע ברגש הפסוק, ש"אין עוד מלבדו" ואם שאין מחשבותיו כמחשבותינו, ניתן לנו ללמוד וליסד הנהגתנו מהנהגתו, כפי שאנו משיגים מההגיון התורני.

השכל והאמת, הם מהותו בעצם בריאתו של האדם, אהבתם ודרישתם מסוגלים לחצות ולאחד את כל תחומי החיים, מחיי היוס"ום, ועד החוויות הרוחניות הכי נעלות, וכשהאדם מתבטל לרצון הכורא, שהוא מקור השכל והאמת, ודורש אותו תמיד, אז הוא משנה את התייחסותו לכל ענין, והופך את חייו לאהבה מתמדת, הן ביחס לעבודת הכורא, והן ביחס לב"א.

דרישה זו, היא שהגיעה את הרב ז"ל בכל השטחים.

עיקר השבח הוא כשאפשר ללמוד מאדם דברי תורה לאמיתתה, ואשרי מי שאפשר להגיד עליו שבזכותו אנשים מכירים יותר את בורא העולם.

עבודתו ופרישתו מחומדיות העוה"ז, לא הי' אצלו כמין סכל והכרה, אלא משום שהי' קשור בשורש למציאות בורא כל העולמים.

ההלכה שצריך למסור כל ממונו כדי שלא לעבור על ל"ת, הפשט האמיתי שמי שמכיר ערך ציווי הי' יודע של"ת אי' יותר מכל העולם, וזה מה שראו אצלו כל החיים, שהי' בשיא ההנאה והדבקות, בגלל שידע את האמת.

ח

כמה נחמד משפיע מאיר עינים ומועיל, ה' בדבריו, עולם שונה שאין לו תמורה, נשארנו באפלה בלא מורה.

ועתה ישראל מ' ה"א שואל מעמך כ"א לירא' את ה"א ללכת בכל דרכי' ולהאכה אותו ולעכו' את ה"א בכל לבב' ובכל נפשך.

יש לתקן את הרושם שאפשר להסיק מחלק מהספרים, שהנה לפנינו אדם גדול מאד עם כשרונות ותכונות מופלאות, וזה נראה לנו מחוץ להשגתנו, לקנאות ולומר מתי יגיע מעשינו למעשיו, ואז בחלוקה הזמנים עלול הכל להישכח, חוץ מסיפורים נדירים שיסאר זכרונם בספרים. אולם כשנשים אל לב, שגדלותו של הרב ז"ל היתה בהתבטלותו לכורא עולם, וזה כל אחד יכול, ועי"ז להיות עניו, הגון, אמיתי, לחפש דעת בכל דבר ולא להשלות את עצמו, לא בדרך מחשבה מומשית, ולא עם תארים וכבוד מיותרים.

קשה להיות אדם גדול, אבל ר"ג לימדנו, שאפשר להגיע להיות אדם, ולו אפי' קטן.

ט

מדובר על ה"שיטה" של רבי גדלי'

ראוי להעיר בזה, חלק מהציבור, יש שלמדו באופן ישיר, ויש ששמעו על הנושאים שהוא לימד, אבל לקבוע דברים כשיטה, זה לא פשוט, וחיכוך זה בוודאי אינו ענין, לכל דרך יש תוכן פנימי, ויש לבושים במעשה וכיטויים בכל מיני תחומים, ופשוט, שהאדיקות בפרטי מעשים או הגיונות הנלווים לאותו דרך, אינם תמיד נובעים ממקור התוכן הפנימי, ויכולים להיחפך לסמיה ולתעיון.

גדולי עולם ברחבת דעתם ועומק למודם ובחירות אמונתם, יכולים לחדש ממקור התורה, ולהראות איך זה כתוב ומסור בתורה, וכמשחז"ל שהראה הקב"ה למשה רבינו כל מה שתלמיד ותיק עתיד לחדש, ולכשון הרמב"ם בהקדמת פירוש המשניות, ואין זמן שלא ה' בו התבוננות וחדוש הענינים.

ובנוגע להידושין בתוכני המצות בדרישת הכתובים, הוא הכיר עצמו לראוי בזה, לירד ולחשב את עומק האפשרויות הגדרות והדיוקים, אבל להסתמך ולחקות בזה, יכול להוביל לכל מיני רעיונות פורחים באויר.

ובאן המקום להזהיר, שיש שמיוחסים אליו הנהגות חריגות סברות מתמיהות וכיטויים חריפים, ומי שלא הכיר את הרב מקרוב יוכל למצות ולתהות בזה.

חז"ל אומרים שדברי החכמים הם כגחלי אש, כפי שהכרנו, לא ראינו שיאמר ויקבע דברים שלא עמל בהם חדשים ושנים, שלא יודע את כל מה שנאמר בזה, ושלא בהן את הסוגיות בעומק. ומי שכל כך התאמץ לדעת ולהבין, יכול להגיע לבטחון בזה המאפשר לו לחדש בכזו וודאות. כמו"כ בענין הכיטויים החריפים, שנקט בהם, כאיש אמת, הוא לא הסתיר את מה שחשב לנכון, מתוך עמל ומסייג אדירה.

אבל לא ה' בזה כדי לחשוב, שזה הצד היחיד בדבר, ה' מבקר, אבל גם מעריך, מתנגד לפעמים אבל גם מכבד.

ה' לפנינו דמות תורנית, שכל דבר שבא לידו, לא עמדו לפניו שום מוסכמות ודברת ב"א, ה' בודק עד הסוף בצורה שכלית טהורה להיות משוכנע מהאמת שלפניו, מושג בדיעבד, לא ה' קיים אצלו אלא באופן מקרי, אבל בהנהגת החיים הקבועה ה' ברור אצלו הדרך איך צריך להראות האדם בביקוש השלמות ואיך צריך להתנהג כפי מה שהקב"ה יעד והתנה לאדם, וכל ויתור והתרשלות זה רק הפסד, ואם הקב"ה שכראו העמיד אותו כך, זה שזה כל מאמץ ויגיעה, ואין מקום לפשרות, או להגיד אין ברירה.

לכן ראינו שכל מה שהוחלטו בהכרתו, ה' שווה כל יגיעה ומאמץ וסבל, כדי לקיים את הנדרש ממנו.

וזה עלינו ללמוד, כ"א מאתנו יש לו קשיים, ומצבי נסיון, אם בבית, בילדים, בפרנסה, או בלימוד, נזכור את הדמות הזו, ששום דבר מאלה לא עצר אותו מלהתקדם להתכלית שהכיר ולא לוותר מכל מה שאחז בהם.

אתו הדבר בהמושג שאנו נתקלים בו, הנקרא בדיעבד, שרגילים בדורנו להשתמש בו במידה גדושה, שנראה לנו כי אין ברירה, והיותר גרוע שלבסוף ה"דיעבדים" הופכים ללכתחילה, לדרך סלולה לרבים, ואין לנו ההכרה הברורה והנחושה שנוכל להתקדם בקביעות ששום דבר לא יזיז אותנו ולהתעלם מכל הכלכל הסובב.

או לפחות שנזכור את דוגמת הדמות הזו, של התקיפות בהנהגת הלכתחילה הנשאפת, ושאי אפשר אחרת.

כשאנו מסורים ללימוד, כ"א כפי דרגתו השכלית, לא ל"הסתדר" עם הסוגיא במידה שנוח לנו, אלא להיות משוכנעים ומאמינים במה שהסקנו ולא לרמות עצמנו.

כשמחפשים מקום לימוד, עיקר הדרישה צריכה להיות, אם נוכל שם להתקדם בלימוד, וגודל הסיוע שבתמיכה רק לנמפל.

ומה ששייך לכאור"א, לבקר ולבדוק כל דבר שלפנינו ומסביבנו, אנחנו חיים בזמן שיש "שטיפת מוח" קבועה מסביב.

תקופתנו מיוחדת בהתחדשות בעיות, קצב ההתפתחות בעולם, והידושי הטכנולוגי, בשינוי אורחות עולם, ובייחוד בתחום ה"תקשורת", העלאת רמת החיים החמרית, וביקוש המותרות וה"פינוק", מעלה שאלות חדשות בתוך החברה גופא, שאלות התנהגותיות ומוסריות, החוצפה שמציפה עולם, תוקפת מבחינן ומשתררת מכפנים, שאלת הלכיות כבודות מבקשים פתרון, ואי המורה שיאיר האפלה.

בתקופה מבולבלת כזו, שעיתונים נעשים לגדולי מעתיקי השמועה, כמה חסירה אותה דיעה תקיפה, שרק עסקנות כמו זו הנעשית ע"י אנשים ראויים, כמו זכור לטוב רבי דודל פרנקל ז"ל, ויבלח"ט הרב רבי דוד שמידל שליט"א, העוסקים בצרכי ציבור באמונה – ראוי להתייחסות, להערכה ולכבוד.

ומה שעלינו ללמוד לברר המאורעות השוטפים, הסיפורים והקביעות השונות, לא לקלוט ללא בחינה, ולא להימשך כסומים, אם אנחנו מרגישים שמישהו לא בסדר ומפוקפק, אז לא חשוב שרובם כן עושים, או סוברים, אלא צריך לבדוק המקורות של הדברים מהימנותם ומסכותם.

יא

ההגדרה המקורית בכל מה שראינו ברבי גדלי, בתוקף האמונה הברורה שלו, שהיו ידיו אמונה, ממילא לא שהוא מסר עצמו לתורה כי הוא התגבר, אלא הדבקות הפנימית שלו בבורא כל עולמים, סילקה ממנו, – כלשון הרמב"ם – פרקה מעליו עול החשבונות הרבים שנלכדו בהם ב"א, הי' מלא לעג מכל ההבלים, מכל הדמיונות שאנשים רצים אחריהם, הוא פשוט לא הבין אותם איך מונחים בשמויות, ומכאן זה הגיע לכל הגדלות העצומה, כשהעדה"ז רק עוזר לו ולא מפריע, וזכה שכל התורה הי' אצלו שירה, הכל הי' מוסבר ומתקבל לתוך הלב.

יב

ונקודה שכמעט נשתכחה לגמרי, ושמה נבע כל ההתעלות שלו:

זה פשוט, שכשם שעצם התורה לא משתנה, כך אופני השגתה וקניני' אינם משתנים, וכלשון הגמ', במי אתה מוצאה, במי שמשכים ומעריב, ובמי שמשחיר

פניו עליה כעורב, וכך היא דרכה של תורה וכו', והרמב"ם כותב בה' ת"ת, שמי שחושב ללמוד תורה מתוך עינוג לא יגיע לשום דבר.

התורה יש לה דרך ברורה איך משיגים אותה, ואיך מגיעים אליה, והיא לא תשתנה, ואם אנחנו משתנים ולא משיגים את זה בצורה נכונה, כך חסרה בנו התורה, ומעלותיה, לכן אנחנו נראים כהיום כפי שהננו.

ידוע שבדבר הזה רבי גדלי' הציג לפנינו דרך ברורה ודוגמא למופת, שכמעט נשתכחה, מלבד יהודים אי פה אי שם.

אבל הוא דרש זאת מהאברכים, בפרט מכני המשפחה, מהתלמידים, הוא לא הבין איך אפשר ללמוד תורה עם גשמויות ביחד, הוא הראה זאת בעצמו, מסר נפשו כפשוטו כביטול כל העולם החמרי בצורה ברורה.

אף פעם לא התעסק ולא נהנה ממה שרוב האנשים כעת, ואפי' חשובים, מעסיקים את ראשם.

בדורות הקודמים זה הי' פשוט, כידוע מהפרושים בעירות, וכיו"ב, שרק בצורה זו של מיעוט ומיעוט דמיעוט יכולים לזכות לכתרה של תורה.

צריך מאד לפחד לעצמנו ולדורות הבאים, שאנחנו טבועים בהמון מותרות שנתהוו ל"הכרחים", עד שכבר אי אפשר אחרת, וקשה לחשוב אחרת.

יש ואנו נכנסים לבתים, ונתקשה להבין איך יכולה להידבק כאן רוחניות, או להרגיש סברא, ואין תימה שבאופן כזה הראש משתבש, בסברות רחוביות, וזה מצב של שכחת התורה.

זה מה שעלינו ללמוד לאחוז בדרכו, ולהכניס עמוק בלבנו, ולחנך כך את צאצאינו, הצפיעים והצפיעות, שבצורה שאנחנו חיים כעת קשה מאד להגיע לדקדוקה של תורה ולשלמות, וכפי שהי' רגיל ר"ג להשמיע דברי הרמב"ם בפיהמ"ש, מושכל ראשון שהבנין הגוף חורבן השכל ובנין השכל בחורבן הגוף.

צאו וראו כל גדולי התורה, כל המרבה פרישות והסתפקות, מרבה גדולתה של תורה, זו היא דרכה של תורה וזו היא צורת מסירתה.

שתקב"ה יעזור, שנוכל למסרה ולשמרה כך לדורות הבאים.

וללמוד מהמורה הגדול, לשים אורחותינו בעוה"ז, ולזכות בישועתו בעוה"ב, שנהי' קשורים לתורה ומצוותי' ברגש הלב כדי להתקשר בבורא כל עולמים וזה יהא להתעלות לנשמתו בגני מרומים, ויהא למליץ טוב על כולנו.

ונזכה לנחמתן של ישראל ושמחתן בתחית כל ישראל לתחייה"מ בכנת עולם ובא הי' אלקי וכל קדושי עמו בבי"א.

קונטרס ג' הארות והגדרות

- א. בגדרי הנבואה
- ב. בקבלת תושבע"פ - הדרש - ואסמכתא
- ג. באמונת חכמים
- ד. בענין אלו ואלו דא"ח
- ה. בגדרי ההלכות
- ו. בגדר ענין עד דלא ידע - וההתנהגות כחג הפורים
- ז. פשט - ודרש
- ח. לא פלוג - בדאורייתא
- ט. בענין תכשיטים
- יא. כפגם המחשבה
- יב. כטהרה
- יד. בגמול
- טז. הערות בהלכה
- מז. באורים
- יז. מרגן החזו"א וחרב מבריסק ז"ל
- חי. אמרות שונות

הארות והגדרות

א

בגדרי הנבואה

א. כמה אופנים ודרגות דנבואה, בהשגתה וצורתה:

- א. שמראים ומשמיעים להם השנות, מה שצריכים לעבודתם העצמית.
- ב. שנשלחים כנביאים לכלל, לאומה, לציבורים, ומשיבים ליחידים.
- ג. יש השגה שאין שום קול נשמע מסביבו, אלא, להנביא לבדו, ואם יבדקו את עור האוזן מכפנים יראו שמתנועע, זה מופת מהקב"ה.
- ד. ויש אפשרות שכולם ישמעו, אבל לא יבינו. יכירו שיש כאן נבואה אבל לא ישיגו תוכנה.

ה. ויש השגה שהוא משיג ללא קול, אלא את הדברים.

ו. לכאורה הרי השגה זו נראית כעיקרית, שהשיג ידיעה ישרה שמגיע לו מהקב"ה, וברור לו בברירות שאין שייך בעוה"ז יותר ממנו, אולם בעבור שהאדם נברא במוחשיות, ולכן זה מוסיף לו בבהירות כשישמע ויראה גם בחושיו, כדי שיתפס אצלו יותר, והוא יודע שהקב"ה מציג לפניו את הדימויים האל כאמצעי להשגה.

ז. יש ע"י מלאך, ויש ע"י הקב"ה בעצמו, ויש הבדל באספקלריות.

ח. מדרגת משה רבינו, שאין למעלה ממנה, שהוא מיוחד פה אל פה, באספקלריא אחת מאירה, ושכינה מדברת מתוך גרונו.

ט. וביקש משה רבינו השגה יותר מזה, ונאמר לו שזה לא יתכן.

י. מעמד הר סיני כשדיבר השי"ת עם כל כלל ישראל, פנים בפנים.

ב. היה אומר, שנבואה, הוא דבר יותר ברור וודאי, מראיית העין – שהיא ידיעה ע"י אמצעי, ע"י העין, וע"י מבין בשכלו, משא"כ נבואה היא ידיעה ללא אמצעי באמצע, שהנביא נמצא שם ממש ומרגיש במציאותו. שהנביא ממולא בנבואה עד שכמעט אין בכוחו להכילה, כמפורש במקראות, מלבד משה רבינו בנבואתו, ומזה הדחק העצום לומר נבואתו אפילו יהרג כמש"כ הרמב"ם, ובירמ' כ' והיתה בלבי כא' כוערת עצי' בעצמותי ונלאיתי כלכל ולא אוכל.

ועפ"ז אמר, שאם ב' נביאים יראו בנבואה שפלוגי עבר עבירה ויעידו בב"ד יכולים לדון בעונש, וזה ה' פשוט לו.

מצרפים אנו בזה לע"ע לקט מכמה הארות והגדרות

מדבריו בהשקפה ודעת

ובקרוכ נקוה ברצו"ה להו"ל קובץ משעוריו בהלכה ואגדה

ח"א תלמודה של תורה - אורחות ההבנה במקרא בהלכה והדרש.

ח"ב באורי דעת והתעוררות אמונה - עפ"י סדר יד החזקה להרמב"ם ז"ל.

כולל באורים בסוגיות הגמרא בעניני הגמול בפי חלק ובר"ה וקידושין.

והתווכחו עמו, ד"ל שאין זה בגדר דיני התורה לדון עפי' נבואה, ובעדות חושית כל ישראל ראויים לראות ולהעיד, ומתיר עצמו למיתה בעדותם.

ונפ"מ גם אם מוזהר בלאו דאם לא יגיד, יודע עדות בנבואה.

והוא עמד בדעתו, והביא גם ראי' מסנהדרין פ"ט, דאמרינן, תני תנא קמ"י דרב חסדא הכובש נבואתו לוקה כו' מאן מתרי בי' אמר אביי חברי' נביאי, וכמ"כ הוא במתנבא מה שלא שמע ומה שלא נאמר לו אלא לחכירו.

למדים מזה שראיית נבואה ראי' חושית לגבי עדות וואפשר יש חלק שזה דוקא בנוגע לנבואה עצמה.

ב

בקבלת תושבע"פ - הדרש - ואסמכתא

כבר נתבאר במאמר שרשי ההלכה והדרש, שכל הדרשות מושרשות בדרכי הלשון כללית ותוכנה, וזה כולל גם את האסמכתאות, וההפרש הוא רק שהם לא נכתבו באופן של חיוב וציווי, אלא הוראה למה שיקבעו חכמים, ואף באסמכתא שאמרו בשיעורין, יש לזה ענין משמעותי.

וכפי שכתב הריטב"א (ר"ה טז) בזה"ל:

והא דקאמר אמר הקב"ה אמרו לפני מלכיות זכרונות ושופרות, כו' דאע"ג כו' אינם מה"ת אלא מדרבנן כו' מ"מ ממה שאמרה זכרון תרועה יש ללמוד שראוי להזכיר וכו' הכא סמכו רבנן לתקוני כו' שכל מה שיש לו אסמכתא מן הפסוק העיד הקב"ה שראוי לעשות כן אלא שלא קבע חובה ומסרו לחכמים, וזה דבר ברור ואמיתי, ולא כדברי המפרשים האסמכתות שהוא כדרך סימן שנתנו חכמים, ולא שכוונת התורה לכך ח"ו, ישתקע הדבר ולא יאמר, שזו דעת מינות הוא, אבל התורה העידה בכך, ומסרה חיוב הדבר לקבעו לחכמים אם ירצו, כמ"ש ועשית עיפ' הדבר אשר יגידו לך, ולפיכך תמצא החכמים נותנים בכ"מ ראי' או זכר או אסמכתא לדבריהם מה"ת, כלומר שאינם מחדשים דבר מלבם, וכל תורה שבע"פ רמוזה בתורה שבכתב שהיא תמימה, וח"ו שהיא חסירה כלום.

כוונת הריטב"א לשלול המחשבה כאילו החכמים הם שהשתמשו בדרשות כסימנים לצורך הזכרון, אבל הוסיף ר"ג, שיש דרשות שהתורה עצמה היא שהודיעה לנו את ההלכות כסימניות, ולא בדרשות משמעותיות. וכמו דין ל' יום של נויר דילפינג מנימטרי' של יהי'.

ואמר, שדרשת לטוטפות שהוא ד' בתים דטמ בכתפי שתיים ופת באפריקי שתיים. ביסוד הוא הלכה למשה מסיני ככל ה' תפילין, ואינה מדרשא שלמדו

מהפסוק באופן כזה, שאם אפשר לומר שידיעת הלכה זו הוא מדרשא כו', ואפשר להתבטא כן, אזי ח"ו תפוג תורה, ליתן מקום למחשבה שיכולים להכניס ח"ו בכתוב דברים משונים, אלא שאין זה אלא רמז, ואופן הרמז עלום מאתנו.

וכן הוא בהדיא לשון הר"ן (סנהדרין פ"ח): דודאי הלמ"מ הוא ד' טוטפות אלא דרבנן עשו רמז.

שביאור מקרא או אופן עשיית מצוה שאינו בפשט בכתוב, היינו הלכה למשה מסיני, וכגון ד' פרשיות בתפילין ורצועות שחורות ומרובעות הן ותפרן דהנמ' מנחות ל"ה, כיון שאינו מפורש בקרא כלום, והרי אתה מוכרח להפריט המצוה איך לקיימה ובתורה שבכתב עדיין אינך יודע אופן קיומה, ע"כ שהי' לזה ביאור מיד בשעת נתינת התורה, שכאשר קיבל בנבואה מצות תפילין הקיף מיד באותה נבואה כל ענין המצוה ועמקתה עד שידע כל חלקי מצוותי' לפרטי פרטים אופן קיומם בעולם המעשה.

והערה: אולם יש להוסיף בהנמקת דחו"ל בזה, שזה מיוסד על ענין שיבוש הלשונות בדור ההפלגה, מלה"ק שכולם דיברו בה מקודם, וא"כ נשארו בלשונות שיוורים וזכר מהלשון שהי' מקודם, וחלק מלה"ק נשתכח בזמן התו"א וכמ"ש בכמ"ק לא ידעי רבנן וכו', ומובן של המילה טוטפת ג"כ נתעלמה, וכמ"ש גם ברמב"ן פ' בא, וכיון שנכתב בלשון רבים, וקיבלו בהלכה למעשה כל כלל ישראל ד' בתים, הבינם מדעם וברות קדשם שהתיבה מורכבת משני מילים, שמוכנס זוג, ושנשארו זכרונם מלה"ק בשפת שתי אומות, וכנראה שההשתמשות בלשונות אומות אלה הוא לתכשיט זוגי. ורוחב דעתם ויחידותיהם בדרשותיהם לא גילו לנו וכפי שיועד בישיע' (ח, טז) חתום תור' בלמודי.

שוב מצאנו שכ"כ בדרשות ר"י אבן שועיב (תלמיד הרשב"א) בסוף פ' נח, וז"ל דור הפלגה הכל ה' שפה אחת ודברים אחדים והוא לשון הקדש כי כולם היו מדברים בו וכשנתפרדו בעונם נתקלקל הלשון ונתפרדו לע' אומות ולשבעים לשון, ונשארו לשון הקדש בישראל וכורעם ואכדנו ממנו הרבה, ונשארו ממנו קצת בפי האומות, וזהו אמרם ז"ל ריש פירקין דסנהדרין טט בכתפי שתיים פת באפריקי שתיים כי הוא לשון הקדש, וכן בר"ה (כו, א), שכן בערביא קורין לדכרא יובלא, כי חלילה שנלמוד מצותינו הקדושות מלשונות הגוים, ושנביא ראיה מלשונם הגרוע, אבל הוא לשון קדש נשאר בידם, והיתה הקבלה ביד חכמי ישראל כי אותו לשון הוא לשון הקדש. ובש"כ.

באמונת חכמים

א. הקריא לשון הרמב"ם בה' טריפות (פי' ה' י"ב י"ג). אין לך אלא מה שמנו חכמים. והסביר, שע"מ כן נתנה תורה, על דעת מה שיקבעו החכמים בהכרעתם בכל דור ע"פ בקיאתם בכל התורה שקיבלו.

והראה מקום להחזו"א בהקדמה של קונטרס השיעורים, שע"י קביעה חדשה של האחרונים גדל השיעור, ועד שלא קבעו ה' הדין שונה.

וכן בענין צדי"ק ביו"ד הפוכה שכ' באו"ח (סי' ט'), והנחה וכו' כקבלתם לא שייך לומר דעושים שלא כדין כיון שהורו להם חכמי הדורות, וע"ד כן נתנו המצות לישראל.

והערה: ומה שנראה כיוצא מן הכלל, האמור בה' קה"ה, אתם אפי' שוגגין ומוטעין וכו', הוא משום שיש בזה גדר נוסף שאין בגדרי ההלכות בכל המצוות, ויש גרסא אפי' מזידין, וכמובן שאין שייך לומר מצד הכוונה והרצון, אלא כהא דמאיימין, והיינו שנתייחד כאן הדיבור להדרש בהדיא, שמה שיקבעו ושכבר נקבע ע"י מי שנמסר בידו לקבוע היא רצון התורה.

ב. ואמר, שהוא כן גם בזמננו, שיש שהוחלט איסורם או חיובם כשהחזו"א קבע אותם, והראה למקור בחזו"א שבת (ס' נ"ה סק"ו), לענין פארסאל, שחלק על הנ"כ שאסרו משום אוהל והתירו ככסא מרסקל ואסרו משום עובדין דחול, וכתב שם, והרי הדבר מסור לחכמים לגדור גדר במקום הפרצה, וזה יותר חמור מאיסור פרטי ליחיד, כי זה גדר לעם כולו ולדורות.

והזכיר לדוגמא, דעתו בענין שימוש הפריזידער בשבת ע"י ה"שערמאסמאט", שמלבד עצם הדיון בגדרי המלאכות, נראה דקבע בהכרעתו משום אוזשא מילתא וזילותא, וניעוין בשו"ע רנ"ב סעי' ה' ובד"מ וביאור הגר"א, וכן בקאו"ג חזו"א (ח"ב אות סה), בענין הבאת המים אף באופן אוטומאטי משום הרס מנוחת השבת.

ג. ועוד הוסיף, שיתכן שיש בין תקנות חכמים גזירות שלא ה' במושב ב"ד, אלא שנתחדשו בסברת חכמי הדור.

והביא לראי' ל' הגמ' בכמ"ק, מר סבר גזרינן ומס' ל"ג, ואילו היו אלו גזירות התלויות במעשה ב"ד מה המובן בלשון זה.

ועוד שמענו שהוסיף בזה ואמר: איסורי דרבנן כולל לא רק מה שנגזר ועמדו עליו למנין, אלא גם דברים שהדעת מחייבת שהם בכונת התורה במצות עשו

באמונת חכמים

משמרת למשמרתי, ואלה אסורים מאליהם אף בלא שגזרו ב"ד עליהם וכוה יובנו אותם מחלוקות באיסורי דרבנן אשר קשה לומר שמחלוקתם היא בקבלה, מר קיבל שכך גזרו בשעתו ומר קיבל אחרת, ואמר הגר"ג זצ"ל שנראה לו שהרבה איסורי דרבנן הם מסוג זה, דעת החזו"א שרוב איסורי דרבנן הם דברים שנגזרו בב"ד.

והיסוד הזה מבואר כבר בספרי החזו"א זצ"ל, והנה אשכחן בגמ' בעיות טובא בגזירת חכמים ולכאורה קשה הלא מן הדין ודאי מותר לנטוע ירק אחר בצידן ואין הדבר ראוי ליאסור אלא א"כ ישבו ב"ד על כך ואסרוהו, וכיון שלא הושיבו ב"ד למגזר למה יאסר, אלא שמה שגזרו הראשונים ז"לגזרו על שרש הדבר המביא להרחבת המצוה ומשמרתה ומסורה לחכמים הבאים לשפוט ביתר הפרטים כפי הוראת העיון וכממשא ומתן של דין התורה, ומה שנראה לחכם שראוי להבינו בכלל גזירתם זהו באמת בקשת הגזירים ומבוקש גזירתם, שגזירת חכמים נכנס בגופי התורה ובינתה (כלאים ס' ט' י"א).

מדברי הר"מ פמ"ז מה' א"ב ה"כ משמע דשתיית כוס עיקרין אינו אלא מדרבנן, ויש לעיין דבסוגין פריך ומי שרי והתניא כו' ומשני הכא מעצמו הוא דאר"י כו' והוי ס"ד דההיא דר"י הוי כעין כוס עיקרין, וע"כ ר"י אשמעינן דינא דאורייתא דאי דאורייתא פשיטא דשרי, א"צ לאשמעי' דאין איסור מדרבנן דהרי איסור דרבנן צריך מושב ב"ד ואי לא נמסר לנו שכ"ד גזרו עליו אין לנו מקום להסתפק בזה. ולא שייך לאשמעינן הרוצה לסרס תרגול כו' וכיון דס"ד בגמ' דיש מקום לאסור כוס עיקרין מה"ת ע"כ כשאמר ר"א רמות רוחא הוא דנקט"י יש לנו לומר דבאמת כוס עיקרין מה"ת.

ומיהו מצינו דאיצטריך לאשמינן דליכא איסורא מדרבנן וכדאמר חגיגה י"ט א' סד"א ליגזור דילמא כו' ומשמע דבדבר דבקל לבא לידי מכשול יש לאסור וא"צ מושב ב"ד לאוסרו אלא על כל דיין החובה לאסור (או"ח סימן ס"ב כ"ו).

והערה: יש להוסיף, רובי השמעתות והדיונים בגזירות חכמים, הרי היו במתיבתת השיבות הכוללות לרוב חכמי דור ודור.

ולשאלה, ממתי חייבין מכת מרדות על גזירת החכם שנתחדשה בימיו, והשיב שהחכם עצמו, הוא מעת שחידשו והחליטו, והקהל מעת שפורסם הדבר. ושאלוהו, אם יש בדורנו חכם שחייבים מכת מרדות על קביעתם, ואמר, הן. ולא אבה בשו"א לומר מי.

ד. והנה בנושא אמונת חכמים שמקור ציווי בפ' שופטים פ' י"ז פסוק י"ג לא תסור מ' הדבר אשר יג' לך ימ' ושמאל, כתב המלבי"ם, דהיינו לפי דמיוןך

שיתדמה שמהפכים שמאל לימין בכ"ז לא תסור כי באמת הלכה כדבריהם ורוח ה' תנהלם ולא יטעו, וכן משמע מפ"י רש"י ורמב"ן, והאברבנאל כתב: בהיות שהוא ית' רצה שנימשך אחר חכמי הדור, הנה עשינו רצונו בזה, והביא את הר"ן שהאריך ותמצית דבריו, שאם לא תהי' חובה מוחלטת לשמוע לחכמים תמיד, יגרום הדבר שתפרץ המשמעת ולא ישמעו להם גם כשלא טעו, ובהיות ונדיר הוא מאד שיטעו, והרושם רע שעושה בנפש העבירה, אינו קיים כשעושה בציווי החכמים. ורבי גדלי' הבהיר את השקפתו בנושא זה מזוית רא"י שלו, שלכאורה נראה בהשקפה ראשונה שהמשמעות הפשוטה של אמונת חכמים היא, שאתה האדם הפשוט המצווה על אמונת חכמים, אין לך שום רשות לחשיבה עצמית, מכיון שאין לך דעה להחליט גם כשהדברים ברורים לך כימין ושמאל, ואולם אין זה אלא השקפה שטחית.

שכן אם אין לך דעת אין לך כלום ואינך בכלל בר חיובא, וכאשר תתבונן ותנתח את המציאות שאתה פועל על פיה, תמצא שאדרכה אתה הוא הקובע והמחליט ויש לך זכות חשיבה עצמית, שהרי מי הודיעך והבינך שאלה הם החכמים והמוסמכים, אם לא אתה שקבעת בעצמך ע"פ השנתך או שסמכת על אחרים שאתה מכיר אותם שאפשר לסמוך על שיקול דעתם, ומעתה כשתוסיף ותתבונן תראה שטמון בזה הגיון שכלי פשוט, כשתעשה חשבון תיווכח שיש לפניך שתי אפשרויות, האחת להישאל בלי תשובה ולהחליט שהשאלה הזו נשוארה שאלה, אולם בהחלטתך זו אתה מרחיב לך את מבוכתך ותהייתך, שאיך יתכן שאותו חכם שאתה החלטת שהוא הרבה יותר חכם ממך ומבין יותר אוחו ששאלתך אינה שאלה, ואז בא ההגיון השכלי, ואומר, עדיף להחליט ששאלתי הקטנה אינה שאלה, אע"פ שלא קיבלתי עליה תשובה, מאשר להישאר בשאלה היותר גדולה.

ה. ובחזו"א יו"ד סי' ה' סק"ג, קבע היסוד בנוגע ללשון הר"מ הנזכר וכיו"ב, וז"ל, והנה ה' צריך להקבע בב' האלפים תורה כדאמר ע"ז מ' א' וכדאמר כ"מ פ"ו א' רבי ור"ע סוף משנה רבינא ור"א סוף חוראה וכו' שמסר הקב"ה את משפטי התורה שלהם לחכמי הדורות ההם יעו"ש.

ו. הערה:

נכל הדיון הוא ענין מופשט בהאמנה, אם ע"מ כן ניתנה התורה, שאפשרי לכלל החכמים בדור מן הדורות למענות בשיקולה דעת, באופן שלא יהא בכל כלל ישראל מי שיוכל לדין ולהרהר אחריהם, ויעשו כל הקהל על פיהם, ולא יוודע לעולם, וזהו הכוונה בימין ושמאל ואפי' יאמרו לך על ימין וכו'.

אבל למעשה מקרא מלא, ומסכתא מפורטת, שב"ד יכולים למענות לאיזה זמן, וכשנודע להם מביאים קרבן על שגגתם, ותלמיד שהגיע להוראה וידע שטעו ועשה על פיהם שמעו במצוה לשמוע לדברי חכמים אפילו למיעבד איסורא, חייב, שאין שייך בזה תל"י בב"ד.

אבל כל הכלל, בדור שאינו זיל קרי ב' רב, ובע"כ משועבדים להשגת וקביעת הב"ד, אינם צריכים כפרה.

והרי שתי הדיעות מכוונות ומתאימות, שבוודאי הקב"ה שמסר תורתו תורת אמת להכרעת החכמים שומר עליהם שלא יקבעו בטעות ולא תשתבח התורה ולא תתחלף מכפי רצונו ית' במשך הזמנים ושינוייהם לדורות.

ואם יארע לאשמת העם שישנו, יהא זה רק לשעה בתנאי שיוודע אח"כ, וכמפורש בקרא ונודעה החטאת, ויוחזר הדבר לאמיתו, ואפשר גם שיימצא תלמידים יחידים שהגיעו להוראה שלא יהיו בכלל השגיה.

והקהל שעשו על פיהם בעת שגגתם, ג"ז בכלל רצון התורה, שישמעו לחכמים בע"כ שאי אפשר בע"א, ואין בנפשם כשלעצמם פגם משום זה, ואשמת העם שהביאה לזה מתכפרת בקרבן של החכמים.

ובזה יש להבין את סיום דחז"ל, וכ"ש שאומרים לך על ימין שהוא ימין וכו'. ויעזיין עוד בזה בשו"ת חת"ס ח"ן.

ז. נשאל, מה ה' הנידון בענין תנועת החסידות.

והשיב: המידה והמשקל, הם גופי תורה.

שוב נשאל, ממה שרואים גודל מעלתם כמופתים וכיו"ב, וענה, מי ששרוי תדיר בקדושה ודביקות, יזכה לרוח"ק, אבל עדיין אין זה קובע סמכות.

ח. דנו בשני אישים, שאחד מהם נראה יותר ירא חטא וכיו"ב, ואמר שהשני שיותר יורד לעומקה של הלכה, מעולה ג"כ בעבודה"ש.

ד

בענין אלו ואלו דא"ח

החסבר שהוא נתן לשאלה אשר נתחבטו בה רבים, בדברי הגמ' שאומרת בכמה מחלוקות אלו ואלו דברי אלוקים חיים, עיין ערוכין דף י"ב ע"ב ובגיטין דף ו' ע"ב וברש"י כתובות דף נ"ז ע"א ד"ה קמ"ל ובראשונים שם, והקשה שאחר כל ההסברים נשארת שאלה אחת האם יש אמת אחת או שתי אמיתות, והשיב שבוודאי האמת היא אחת אלא שלא תמיד היא חייבת להמצא לפנינו, שכן לא

תמיד התכלית הסופית מסתיימת במסגרת הדברים שעליהם נסוכה המחלוקת אלא הרבה מעבר למה שאנו רואים מבינים ומשיגים, ולכן באותם מקומות שהגמ' אומרת אלו ואלו דברי אלוקים חיים ברור היה להם לחז"ל ששתי הדרכים מובילות להשגת התכלית הסופית והאמיתית, וכך גם ביאר את דברי הגמ' בכרכות דף כ"ז ע"א שאומרת השתא דלא איתמר הלכתא לא כמר ולא כמר דעבד כמר עבד ודעבד כמר עבד, והקשה מדוע לא חל כאן הכלל ספיקא דאורייתא לחומרא ודרבנן לקולא, והשיב שחוסר ההחלטה במקרה זה אינו נובע מחוסר הכרעה ומספק, אלא נובע מזה שהגמ' הגיעה למסקנא שבמחלוקת זו תושג התכלית הסופית האמיתית בשתי הדרכים, ולכן יש כאן הכרעה והחלטה דעבד כמר עבד ודעבד כמר עבד.

ה

בגדרי ההלכות

א. גדרי ההלכה בנגלות – ה' ויכוח בעולם במשך אלפי שנים, אם יש מין בע"ח שנהי' מהאשפה ללא א"א, חוקרי האומות סברו כן באיזה מינים משום שלא הכירו שום מציאות לייחס לא"א, וה'נוצרים' חשבו שיש בזה ענין אמוני לאחז שאין דבר שאינו מא"א, ויש שדימו שבגמ' בה' שבת מכריעים כחוקרי האומות, וכשהזמנים האחרונים מצאו ע"י מכוונות מגדילים שיש שרשים נעלמים שאפשר לייחס כאו"א, ובאצילן נסתרים בכ"ד, תמחו בדבר.

אולם אין לזה שום שייכות, שדיון ההלכה הוא בנושא שונה, ובכלל אין חכמת התורה וידע החיצוני עוסקים באותו נידון.

הגמ' מדברת לענין שיעורי שבת מה גדר בע"ח לחיוב על הריגתו, והגדר, שצריך להיות פרה ורבה לפי ראות עינינו בנגלה שכ"א, וכן הוא לגבי כשיעור לדין מאכלות אסורות, ומה שחודרים לנעלמות ע"י כלים מלאכותיים, להיווכח על שרשים נסתרים, אינו אומר כלום להלכה, וכ"ה לגבי איסור תולעים, ושאר הלכות.

ואם ב"א ה' מוכרח להשתמש להצטרפות רק במיקרוסקופים, לא יוכל לאכול שום דבר וגם לא לנשום, שהכל מלא בריות מתנועעות.

שמה שהאדם לא חש ומרגיש בחושיו הנגלים, זה אינו נוגע לנו והוא מחוץ להלכה. וגם במה שנגלה למראה עיניים תלוי לפי גדרי ההתייחסות שנגדלה תורה, וכגון היתר אלו שלא פירשו, או שבתוך בשר הדגים, נועיון מש"כ בכגו"ד בכינת אדם ה' תולעים לגבי חומין.

מצות התורה ניתנו בגדר של התייחסות ראויה, אבל במה שאין התייחסות כלל, לא ניתן מצוה ואיסור, ויש הרבה דוגמאות לזה.

ב. וכן אמר לענין מי שאין לו מים שהוכנו מע"פ אלא הבא מזוקק מהנהרות, שאין נראה שיחשב לחמין, והרי האויר שנושמים בפרט בימי הקיץ יש בו אדי מים, וגם מלח מים הגדול יהא אסור משום בליעה, אלא שגם משהו, צריך שיהי' מציאות מושגת, ומיוחסת, ויש שמפסיק להחשב גם כמשהו, שמשוהו שנאמר בגמ', זה לא הכי זעיר במציאות העולם, אלא גודל הכי קטן שהאדם מתייחס אליו, דהיינו שיורגש מידעתו ששייך כאן נתינת טעם. נועיון בתשובות וכתבים לחזו"א סי' קכ"ב, מש"כ בזה.

וכן הוא בהלכה בתולעים שבתוך הפירות, שאין זה משנה אם יבחינו בחקירת שיש שורש נעלם מבחוץ.

ג. נשאל, למה אדם רשאי לישא משא על ראשו לצרכו, שמבטל מצות תפילין בכל היום, והשיב מנ"י ובי', דמשום שמצות תפילין בלתי גבולית למשך כל היום, מוכח שההלכה מוגדרת בהתאם למילוי צרכי האדם, וכמו בסוכה, תשבו כעין תדורו.

ד. בגדרי איסור תולעים:

התייחסות ב"א והבחנתם קובעת גבול הדיון, ולא מה שקובעים בספרי המחקר, גדר בע"ח או בצורתו או שהוא רוחש, אבל רק כשנראים לעין, ואף בכתי עינים רגילים ומותאמים לעין האדם, אולם מה שמתגלה ע"י מכשיר ומיקרוסקופ אינו בגדר ההלכה, ובזכוית מגדלת יש להתייחס הרבה מהו בגבול האיסור, וצריך להזהר.

הנמצאים על העץ המחובר לקרקע, הרי הם רוחשים על הארץ, ובפרי תלוש דוקא כשפירשו, וכן במים מכונסים.

תולעים שכדגים שאינם פורשים מהדג לגמרי, אדם רואה את זה כחלק מהדג, וכמו"כ בתולעים שעל הגבינה.

בהסתכלות היטב מבחינים מה שלא רואים בשטחיות, לדוגמא בכרוב יש חרקים שצורתם כמו קו, ובהסתכלות יותר נתברר שזה בע"ח.

ובשעועיות, אם יש נקודה, אזי בד"כ יש חור של זבוב.

בשיזפים, כשיש נקודה, סימן שיש משהו, אך עדיין לא התפתח כלום, וצריך תנאים שבלעדיהם לא יוכל להתפתח, וכשמורידים מהפרי בד"כ מפסיק להתפתח.

גם מה שהחוקרים קובעים שהוא זו, עדיין שאלה אם זה נקרא הליכה.

בענין הכנימות שבתפוזים, רבי שאול ברום ז"ל הוא שעורר את השאלה, מה שרואים זה רק המגן, וכשהופכים את המגן אם הוא כבר מפותח הרבה אפשר לראות בלי זכוכית מגדלת שזה זו, וע"י בזכרון שאול ח"א בהקדמה בענין זה.

ו

בגדר ענין עד דלא ידע - וההתנהגות בחג הפורים

לקבוע בחיים בימי החולין סעודות דשנות משקאות ותענוגים, זה שגוען של יצה"ר, וכמשהו"ל כל ימיהם כחגים, ורק כשכא מצד תוכן של פנימיות ורוחניות, זה מעשה יצה"ם, לכבוד ישראל ותורתו.

בהלכה דחייב אינש לבסומי בפורי'א, וכתוב ימי משתה ושמחה, נצטוונו בחג הפורים, יתר על השמחה שבמועדים והצורה של החגים, להרגשה של התבסמות ובדיחתא, שעם התוכנים העמוקים ברוח"ק שבמגילה, הצורה החיצונית שבסיפור מעורר לזה, ואפשר שמשו"ז ג"כ לא נזכר השם במגילה, וההלכות והמנהגים מדריכות לזה.

אולם כ"ז כל עוד שההתנהגות ה' בתוך הגבול שהמכוון בחג מתקיים, היא ההודאה וההתרוממות מהנהגת השי"ת עם ישראל, אז ולדורות.

ושיעור הדברים היא גופה של תורה, ומעבר לשיעור, זה לא שמחת פורים, ומנקודת מבט זה צריכה להיות ההכרעה הן לגבי ביאור ההלכות, והן לגבי גדר ההתנהגות.

ואין להעלות על הדעת שיש ענין לשתות ע"מ להשתכר באופן כזה שיאבד את דעתו ובחירתו, ואם הוא יודע שיעבור הגבול הוא איסור גמור, שאין שייך לומר שהגמ' כיוונה שישתדל שלא יהי' במצב של ב"א.

אלא הענין הוא שימשיך בשתייתו יתר על הרגלו ורצונו בשתי', כדי להגדיר שמחתו ובדיחתו בניסא דפורים. ומכיון שעלול לעבור את הגבול, לכן השתמשה הגמ' בלשון עד דלא ידע, ולא עד ידיע, וכשמגיע למצב של ספק, מה יש לו לעשות אלא להישקע בשינה ויתפקח.

ולפי"ז י"ל במ"ש בגמ' המעשה דרבה ורבי זירא (מגילה ז' ב') כדי ללמד על הזהירות בזה.

[הערה: אולם מ"ש בגמ' שלשנה הבאה רצה רבה עוה"פ באופן שיש לחוש שיעבור הגבול, וכן משמע מלשון השר"ע ולשון הרמ"א מהמר"ל שיש בזה ענין

בגדר ענין עד דלא ידע - וההתנהגות בחג הפורים

יותר, וכמ"ש בעלי הסוד, אבל כ"ז באיזה מדה מוגבלת, וכמו שהזהירו בראשונים].

גם ענין ההתחפשות, הוא רק כשהוא בצורה זעירה. ומוזכר ענין המגילה כמרדכי ואסתר, אבל באופן הנפוץ ונפרץ [ובכזבו כספים] בכל מיני השתגעויות, ובכלל כל ההשתגעויות בחוצות, אין זה שייך לחג ותוכנו, ויתכן שיש בזה היסח הדעת מהמכוון, וצריך להיות גם בפורים במקצת, היוגיליברעדה, ושלא לשכוח לפני מי, ולמה שמחים, ולא ח"ו כמתהוללים, ושאין זה לכבוד ישראל ותורתו.

כמו"כ בכלל הריעות, להשמיע איזה בדיחותא בין אדם לחבירו, אבל לא ח"ו שהותר הונאה ובוש, אף לא לשעה, וכש"כ אם זה נשאר ונזכר לאח"ז.

זה הכלל, המצוה היא, כל עוד שמבטא את תוכן הציווי, הן בפנימיות והן בצורה החיצונית.

הייתי אצל רבינו החזו"א ז"ל בפורים, ונכנס מרן הסטייפלר ז"ל, והוא כן שתה למרבה, והחזו"א רק עשה לעומתו איזה תנועות קלות של בדיחותא.

ומה שמספרים על גדולים כמו מרן הגר"ם ז"ל ששתה כפשוטו, צ"ל שהי' כהנ"ל, ולא ששתו כדי להשתכר, אלא שידעו בעצמם שיכולים לשלוט ולהתאזר ביינם, והה"נ שיכלו לעבור הגבול, והכירו בעצמם שימשלו בבחירתם, או שישכבו לישון, ויתפקחו מיינם.

וכן מפרש כנראה הרמב"ם את המימרא דעד דלא ידע.

וראוי להעתיק בזה מדברי חס' מטה משה (תלמיד המהרש"ל ז"ל):

והכלבו כ', לא תשתכר שהשכרות אסור גמור הוא ואין לך עברה גדולה מזו שהיא גרמת כו' ולכמה עבירות, אך ישתה יותר מלמודו מעט כו' גם הרמב"ם כותב ושותה יין עד שישתכר וירדם כו' ואף אותם המשתכרים יהיו כל כוונתם לשם שמים כדי לזכור הנס שבא במשתה היין, ולא כאותם המשתכרים כו' כאשר ראיתי רבים אשר המה ביין שגו כו' ומרבים בימי הפורים לעשות שחוק וקלות ראש כו' מרימים קולות בשעת התפלה וקריאת מגילה כו' גם באכלם לבם, ועיניהם על מעדניהם ולא נשאו את ראשם לא הכיטו העולם העליון אשר הא' ישראל בא בו, כו', עד כי נדמה לרוב המון שבשני הימים האלה הותר לכל אדם לפרוק עול כו', וכל המרבה להיות משוגע הרי"ז משובת, וכל זה הוא בלא ספק רע ומר והוא עון פלילי כי לא הותר לנו רק שמחה לא שחוק וקלות ראש, כו' ולא מצינו לראשונים שהיו מתעסקים בקלות ראש בפורים ח"ו אבל בדברי מצוה היו מתעסקין כו' וקודם כל שמחה מטיילים בשמחת לימוד התורה כדדרשינן ליהודים היתה אורה זו תורה, יעו"ש עוד.

פשט - ודרש

א. גדר פשוטו של מקרא, שאמרו שאין מקרא יוצא מידי פשוטו לעולם, יש לזה ג"כ גבול ושיעור למטה, מהיכן זה מתחיל, הן מצד התוכן של הפרשה, והן מצד כלליות האמונה, והן מצד המורשיות.

ויש שמובן מהענין שהלשון מושאל, אבל זה לא יתכן באופן שיוכן שיש בזה להטעותינו.

אלו שהוציאו מפשטן של דברים לפרש דרך מליצה ממחשבות חזוניות, הרי כל השנתינו בבריאה בשרשיה וחוקיה ומאורעותיה, רחוקה ועמומה, והמבין יודע שאין יודעים, ואה"כ כי לא מחכמי שאלת ע"ז.

ב. היה אומר שהעברת ענין בכתב בצורה מסודרת ומדוקדקת כך שיהא תוכנו ברור ומובן לפרטיו במלואו על הקורא, היא מלאכה מורכבת וקשה הדורשת חכמה מרובה, כאשר מחד גיסא נדרש הכותב שלא להרבות במילים שכן כל מלה מיותרת עלולה לשנות ולעוות את משמעות תוכן ענין, ומאידך גיסא אם ימעט יתר על המדה יגרום לאי הבנה, כ"כ יש משקל להקשר המשפט שאליו הם נסמכים ועוד כהנה ולכן דרשו חז"ל כל מלה ואות ותג שבתורה, שכן נכתבה ממקור החכמה האלוהית, אשר לפניו אין יתר ולא חסר ומדוקדקת היא להפליא, וכשנעמול וגדייק ונבהון היטב את אשר דרשו מאלו היתורים, נמצא שמילים ואותיות אלו מבטאים במדויק את משמעות הדרשה הנלמדת מהם, וכך ראוי לכתוב כאשר רוצים לבטא דרשא זו, ואולם יש להבדיל בין התורה שבכתב שרמת הדיוק שלה הוא מוחלט, לבין הנכתב משבע"פ שרמת הדיוק שלו אינו כהנ"ל, ולא כל מה שאפשר לדייק בתורה אפשר לדייק בו, וכמו שמצינו בגמ' שלפעמים גם בתורה אין לדייק את כפילות הלשון לפי שדברה תורה בלשון בני אדם, כ"כ יש הפרש בין המשנה שנכתבה בלשון וקצרה לגמ' שנכתבה ביתר אריכות, ולא כל דיוק שמדייקים במשנה יכולים לדייק גם בגמ', מה עוד שלירידת הדורות ולהבנת הקורא שבכל תקופה יש השפעה על הצורך להאריך בלשון כדי שהדברים יובנו, ולא הרי תקופת התנאים כתקופת האמוראים, ולא הרי תקופת האמוראים כתקופת הראשונים.

לא פלוג - בדאורייתא

פעמים הרבה, אמר, שיש "לא פלוג" גם בדאורייתא. היינו היכא שענין המצוה מתבסס ועומד על מעם פלוני וזה מעמו בכללות אף שהוא כולל גם איזה פרט שאין שייך בו המעם, ומ"מ הוא בכלל המצוה מדאורייתא, ותי' בזה כמ"פ קו' על פרטים שיוצאים מגדר המצוה.

בענין תבשימים

משלי (ג' ט"ו כי ט"ו ח' י"א ל"א ו') כי טוב סהרה מסחר כסף יקרה היא מפנינם וכל הפצוץ לא ישוו בה. יש זהב ורב פנינים וכלי יקר שפתי דעת. כי טובה חכמה מפנינים וכל הפצים לא ישוו בה. אשת חיל מי ימצא ורחוק מפנינים מכרה. איוב (כח א) כי יש לכסף מוצא, עד סוף הפרק.

אין הכתובים באים להורות שהאדם לא ירגיש בהם, אלא אדרבא ישים אל לבו את המרחק בינם לחכמה ויראת שמים, ואין בכל המקרא מלת תכשיט וקשוט, ובכל מקום הכתוב, שם העצם הוא "עדי", והיר"ד מאותיות השורש על שייכות, ותוכנו לדעתי שהוראתו מכוון לאדם עצמו, רגש פנימי, וכשמפנים אותו כלפי חוץ הרי הוא מוביל למשהו שלישו"ביותר, וכך זה מופיע בכל מקום בתורה ובדברי הנביאים בישעי' בירמי' וביחזקאל ובכל מקום, אמנם לכלה שמובן לה ההוראה הנכונה של המושג, ניתן לה הרשות גם להתקשט בהם, כתוב בישעי' (ס"ז ד') וככלה תעדה כליה וישעי' (מ"ט י"ח) כי כלם כעדי תלבש ותקשרים ככלה.

שאלוהו על מ"ש חז"ל המקדש עצמו בשעת זכו, ומ"ש נתחממו זכו, וכן מה שנקבע בשו"ע בזה, שבגמ' נראה כמדרגות, וכן מ"ש בשו"ע ברתת ומורא, וענה, שעיקר ענינו הוא, שלא בפחיוות מכה הטבעי, אלא שישבה במחשבה לשים לב לתכלית הדברים, ושכל השאר בזה נמפלים לעיקר התכליתי, וכדי לעורר מצאו לנכון לקבוע בשו"ע מדרגות השלמות והעילוי בזה, כדי לכ"א כפי ערכו להתחזק, וענין המורא משום שערך הבנים תלוי בהתנהגות זו וכמשי"כ הרמב"ן בה' דיעות.

יא

כפגם המחשבה

היה מגדיל מאוד פגם המחשבה, ואמר שמכל חטא אפי' במעשה מה שנשאר ממנו הוא פגם במחשבה שהרי המעשה כבר נעשה ודוגמא שהביא אפי' ברציחה, מה שנעשה כבר נעשה ומה שנשאר מהחטא הוא פגם המחשבה. והוסיף שכל קשר של האדם לרוחניו' מה שעליו הוא ע"י המחשבה. כלומר מה שאמר שהפגם הנשאר מהחטא הוא פגם המחשבה, ואף גם מה שכ' המקובלים שהחוטא פוגם למעלה בעולמות העליונים [וכדאחז"ל שהחוטא פוגם עד יוצאי מצרים] הקשר של האדם עם כל זה הוא פגם המחשבה. [שאם אין לחוטא קשר עם הפגם נמצא שאין הוא החוטא ולא הוא חבר עונשין, ולזה אמר כנ"ל שהחוטא קשור במחשבתו עם החטא ע"י פגם המחשבה, עד יצורף ויתוקן חטאון.]

יב

בטהרה

א. כאשר עסקו בעניני טהרה [מטומאה הנהוגה בזה"י כטומאה הימ"ג וטבילה דתוספת קדושה] אמר שהאדם צריך להשתדל ליטהר כמה שיותר, כיון שכך היא מורכבות יצירת האדם שהרגשת הטהרה מרוממת אותו ומגדילתו והאדם צריך לנצל ולהשתמש בטבעו למעלותא. עכ"ד בערך. [וכונתו, דכאשר האדם מתמיד בהרגשת התעלות אזי ניצל חייו למטרתם כיון שההתמדה בזה עושה אח"כ קנין בעצם האדם ולזה הוא נברא בהרכבה זה שהוא גוף ונשמה יחדיו ואין אם דיכול להתעלם מטבעו והרכבתו. ולכסוף בא יבוא ברינה אם ניצל ימיו בהרגשת התעלות, ומוכן ההפך.]

ב. בחולין ל"א, פלוגתא אי מציאות הטבילה מטהרת אף בנפלה למים ולא הי' שום כוונה מצידה לטבול, והיינו שהפעולה הזאת הוטבעה ברצון הבורא שהסתכל באורייתא וברא עלמא שתעשה רושם בנפש ומחשבת האדם שהוא בנפשו, ותעביר את פגם הרוחני הטומאה השורה על נפשו. (ולמ"ד שאין כאן טהרה אף לחולין, הוא שסובר שאין כאן מעשה כלל).

והנה המצוות שיועדו לעשיית הגוף והרגשת חושיו, בבחירת הרוח לפעול בנפש, ע"כ המבוקש שהשגות המתעוררות ממעשי הגשם ותחושתו ופעילו את רגשת המחשבה לתכלית הנרצית בתוכן הציוויים.

ומזה גם בתוכן ענין הטהרה מטומאה, שע"י מעשה הטבילה במים, יש לבאר,

שהמכוון, דע"י המעשה יוחלט בלבו להתנער מהעבר הפגום ולהתקדש בקבלת עומ"ש לעתיד, והתחלת הפעלת הרגשתו הוא בזה:

שהאדם מתכלל במים, כאשר נכנס בהם, ומתכסה בהם, וכאילו נתעלם מציאותו, ואח"כ עולה מהם, מרגיש התחדשות, וכבר' חדשה.

ויש לקשר בזה פרטי דינים המקוה, שלא יהיו שאובין, ואינם בכלי, ופסול תפיסת ידי אדם, משום שכשהאדם מתבטל ליותר שרשי בבריאה, וכאילו לטרם הווייתו, הרי הוא מרגיש התחדשות יותר בעלייתו.

וזה גופא שהאדם מרגיש התחדשות במים, יש לזה שורש בשורש יצירת האדם והמים, וזה גורם התוצאה הזו, ונכלל במ"ש חז"ל איסתכל באורייתא וברא עלמא, שיצירת האדם הוכנה בהתאם לצורך תכליות התורה.

ג. חולין לא. ור"י אמר אף לביתת לא טהרה, בדברי ר"י דאמר דצריך כונה אף לבעלה מבואר דאין ענין הכונה מעלה בהירות שמירת הטהרה מכאן ולהבא דאין זה שייך בנדה לבעלה, אלא שהוא תנאי במצב היתר הטבילה דבלא כונה אינה מטהרת, ומסתברא א"כ שהוא דין תורה ולא חומרא דרבנן, דאם אין כוונה ענין מה"ת מאיזה טעם יצריכו חכמים. מיהו הי' אפשר לומר שהוא משום זהירות בדיני הטבילה והחציצה דאם אינו מכין אין יודע שהיתה הטבילה כהלכתה והוא חששא דרבנן, אמנם מבואר בגמ' לקמן ע"כ דלר"י מקרא גמרינן לה וע"כ הוא דין דאורייתא מעיקר היתר וטהרת הטבילה.

שם ע"כ, מתקיף לה ר"ש ב"א ומי אמר ר"י הכי והאר"י הלכה כסתם משנה ותנן נפלה סכין וכו'. צ"ע מאי קושיא, מה"ת דנצטרך כונה בשחיטה, בשלמא בטבילה קרא כתוב כדדריש ר"י בן יוסף, ול"ל דמסברא ידעינן דצריך כונה דא"כ בטבילה אמאי צריך קרא, וגם אם הוא מסברא, מהו טעם הדבר, ואמאי תליא דין כונה בשחיטה לדין כונה בטבילה וכן איפכא.

ולכא למימר דהטעם דבכל עניני המצוות סבר האי תנא דבעינן כונה, דהא לא תלינן פלוגתא דמצות צריכות כונה בהני תנאי, דגם אי קי"ל במצות א"צ כונה מ"מ הכא צריך כונה.

וע"י בחדושי הרמב"ן דנתן טעם דאף אי בעלמא מצות צריכות כונה אפשר דהכא א"צ כונה, דהתם במצוה שהיא חובה שהטילה תורה על האדם אין אדם יוצא חובתו אא"כ כיון לעשות ציווי הבורא משא"כ בהנך דאינן חובה ומצוה אלא מתירין וכיון שנעשה המעשה המתיר הותר הדבר ואין תלוי בכונתו. מיהו הצד השני דאף למ"ד מצות א"צ כונה אפשר דהכא צריך כונה לא הסביר טעם הדבר.

ונראה מעם הדברים, דודאי בדברים המתירים שהדעת נותנת שמעשה ההיתר פועל לתיקון הדבר כגון מעקה וכן הגעלת כלים ומליחת הבשר ודאי א"ש לדון בזה שיצטרך כונה, אף אם היו מברכים ע"ז.

אלא הנדון הוא בענין שפעולת המתיר פועלת בענין רוחני, דהיינו מחשבת האדם, וכמו מהרת הטומאה, דאין הטומאה מיט או צואה שיעבור במים, אלא פגם רוחני שהוא בנפש האדם (ואף טומאת כלים ואוכלין, אף פגמן הוא בנפש ועי') וגם התרת ומהרת הטומאה הוא פעולה שעושה רושם בנפש, ואף שהפעולה הזאת הומכחה ברצון הבורא שהמתבטא באורייתא וברא ע"מא שתעשה רושם בנפש ומחשבתה אדם שהוא נפשו, יש מקום בסברא לומר דעיקר הדבר תלוי בכונה, דכלא כונה אין כאן מעשה כלל, וה"נ בשחיטה דענין איסור נבילה והתרת השחיטה ענינם ופעולתם הוא בנפש, ואם גילתה התורה באי מהם דבעינן כונה ה"ה בשני.

ובמש"כ יש להבין נמי מש"כ הרמב"ן דאף למ"ד מצות א"צ כונה הכא במתירין צריך כונה, דבמצוות חיוביות שאינן מתירין אפשר דלא חייבה תורה רק שיעשה המעשה אף שפעולתו בנפש, משא"כ במתיר כיון דאין כאן חיוב כל שלא כיון שכונתו פועלת לא הועיל להתיר ולטהר.

ובענין כוונת אחרים שיועיל להתיר, אם כשיש להם שייכות במעשה או אפילו רק ברואין, יש בזה פלוגתא והפרש בפרטים.

בטבילת כלים, דא"צ בזה כח גברא, אם נימא דבעינן מעשה, היינו משום דכלאו הכי אין לו שייכות לענין הטבילה לכיוון, אבל כל שעושה השתדלות למעשה אפי' בגרמא או בדיבור מהני, ואם נימא דדי בכוונת רואה, הוא משום דכלים אין להם דינים בפ"ע בלא שייכות לאדם או לבעלים או לכל אדם.

ובשחיטה דבעינן כח גברא והעשי' הוא תנאי בהכשר השחיטה י"ל דבעינן כונת הפועל, או ש"ל כיון דהבהמה אין לה דינים בפנ"ע בלא יחס לאדם וצריך מחשבה וכוונה חוץ ממנה אין נפ"מ בין עושה המעשה לאחר.

אבל בטבילת אדם, י"ל כל שאין אחרים המכוונים עושין פעולה בטבילה אין להם שייכות שתועיל כוונתם, מיהו נראה דודאי לא בעינן מעשה גמור דהא מייתי לה מהא דפקחות מתקנות אותן, ואין נראה דלר"י צריך דוקא שיכבשו אותן לתוך המים.

דכל ישראל יש להם שייכות לענין ההיתר של השחיטה ומהרת הטבילה, ואף אם הטובל אדם, נוגעת ענין מהרתו גם לאחרים לענין אם נגעו בו או שנוגע באוכלין וכלים.

ד. שבת י"ד א', והידים מ"ט גזרו ב' רבנן טומאה מפני שהידים עסקניות. ופי' רבותיו של רש"י, דחיישינן שמא נגעו בטומאה, וכן פי' הר"מ והר"ת, וי"ל דאין כוונתם דחכמים חששו לכ"א שהסיה דעתו משמירת ידיו שמא נטמאו ידיו, אלא הכוונה שרצו להרחיק אפשרות זו ולהרגיל בנ"א בשמירת ידיהם.

ויש להבין היכן מצינו בתורה דוגמת דבר שתחול הטומאה רק על הידים ותועיל נטילתם להסיר הטומאה.

וברמב"ן עה"ת בפ' קידוש ידים ורגלים לעבודה כתב, דמענין זה תיקנו חכמים נמ"י. ואם ענין הגזירה הוא משום טומאה איך זה שייך להתם, וי"ל שהגזירה היא שיהיו לו ידים משומרות, והוא ענין אחד עם קידוש ידים לעבודה שאם הסיה דעתו משמירתן פסולות לעבודה, וכמש"כ שם הרמב"ן דהצריכו קידוש ידים משום ידיים עסקניות.

ועדיין צריך תוספת ביאור, כיון דמ"מ נתנו על הידים שאינן משומרות דין טומאה, היכן מצינו בטומאה חילוק הידים משאר הגוף שתועיל לטומאה נטילה, וצ"ל דאין ענין טומאה וידים שאינן משומרות למוכנות לעבודת המקדש ענינים נפרדים לגמרי, אלא ידים שאינן מקודשות נמי הוא פגם רוחני ומעין טומאה קלושה.

ולפ"ז אפשר דאם נגע בידיו במקומות הממונפים אחר נטילה ידיו נפגמות כגוונא דקידוש ידים, ביש"ש חולין פ"ח ס"י מ"א, ונראה דמהרש"ל מפרש דענין נמ"י בחולין כיון דלא שייך בו ענין טומאה, וענינו הכנת והזמנת ידיו לסעודה במהרתם מכל לכלוך וטינוף, אין טעם הטהרה הסרת הכללוך, אלא שהוא ענין קדושה כמכין עצמו לעבודה, ואין הכנה והזמנה בלא נקיון מלכלוך או טומאה.

יג

מתוך שיעור: אודות חורבן גולת אשכנז באירופה, שיש מקשים ויש תמיהים, אני חיתי שם, איני רוצה לקטרג על ישראל, אבל אני מכיר בצדקת הקב"ה בדינו, על התביעה, ועל התיקון.

הייתי בארצות החרבה, ובכל מקום שהלכתי בכיתי בכי רב ללא הפוגות, ומתי שאני נזכר אני בוכה, אבל אני יודע שהקב"ה צודק בדינו.

יד

היה אומר שכרת האמור בתורה אין הכונה שלא נשאר מאומה ממנו לעתיד

לכוא שא"כ אמאי נברא, והרי הכל צפוי לפניו ית"ש ביצירה קודם שיחמא, ובע"כ שנשאר משהו מנשמתו וזה תכליתו, וכמדומה שהזכיר את החז"ל עה"כ "נעסותם רשעים וכו' אפר תחת כפות רגליהם" ואחז"ל נשמתו נשרפת ואפרן מתפור תחת כפות רגלי הצדיקים, והוא ג"כ איזה תכלית. ואמר זה כאשר למדו מס' חגיגה במעשה דאלישע בן אבויה [אחר] שאמר ר"מ מתי אמות ואעלה עשן וכו' ועכ"ז אמר שאלישע הוא מקרה מיוחד, שא"כ אמאי עסקו בו חז"ל. ואמר שרואים מחז"ל שהיו בו חלקים גדולים שהיו חשוכים. והביא דוגמא מא' שהיה מפורסם לאפיקורס ואמר שנכון הוא באמת שהיה אפיקורס ועכ"ז היה בו מורא מדין שמים בצורה מופלגת מה שאין מצוי.

מן

הערות בהלכה

א. ברכה במגביר קול אינה ברכה, ומש"כ שבאלכסנדריא היו מניפים בסודרין ואלו שלא שמעו ענו אמן, זה רק כאשר יש מנין ששומע ועונה, יכולים גם אחרים להצטרף.

אסור לסרב לברך את ה', אבל זה לא חמור כשמכבדים לברך באופן כזה.

ב. שאלוהו, בענין שמא ימה בחשמל, שרבינו החזו"א הפליג שהכל בכלל הגזירה משום לא פלוג וכו', וענה, שיש הפרש בין מה שפסק החזו"א וברר בספרו ובין מה שאמר בע"פ.

ג. ת"ח א' ז"ל, עורר הספק, במי שעומד באמצע י"ח ושומע קדושה אם צריך כוונת הש"צ להוציאו י"ח, ואמר ר"ג, חמישה מהלכים לראיה שא"צ.

מן

כאורים

א. בנעמן כתוב ששלחו אותו אל אלישע שיאסוף אותו מצרעתו, אלישע אמר לו שילך וירחץ בירדן ויטהר. הוא התקצף ואמר אני אמרתי אלי יצא יצא והניף ידו אל המקום ואסף המצורע ועכשיו הוא אומר לי לך רחץ בירדן ויטהר הלא טוב אמנה ופרפר נהרות דמשק מכל מימי ישראל.

השאלה היא, מה המוכן כאן, מה היתה טענתו של נעמן, וכי אם היה יוצא ומניף ידו היה מוכן יותר, וכי זה כבר יותר טוב מנהרות דמשק.

הוא הסביר, הדברים פשוטים מאוד. כאשר אדם מתפלל עבור השני ומברך

את השני, צריך שהוא ירגיש את הצרה שלו, שישתתף אתו, שזה יכאב לו, ואז לתפלה יש איזה שהוא ערך ולברכה יש איזה שהוא ערך.

טענת נעמן היתה, אני אמרתי אלי יצא יצא, שהוא יתרשם מהצרה, שהוא ישתתף בצער ואז יש סיכוי לברכה. אמנם הוא אפילו לא הסתכל ולא התייחס, רק אמר לך רחץ בירדן ויטהר. ואמנם השאלה היא, מה באמת פה מאחרי הענין, הוא אומר כך, וכי לאלישע היה איכפת מצרעת נעמן, הוא אמר שינידו לו שיבא וידע כי יש אלקים בישראל, וכי הוא צריך לראות אותו, הוא שלח לומר, לך רחץ בירדן ויטהר, משום שהצרה שלו בכלל לא הדאיגה אותו.

בניא אמר כך: הוקשה לי מאד שנעמן צודק בטענתו, הוא לא בא לבקש "סגולות" עושי אלא מצויים לו בדמשק. הוא בא אל איש הא' הקרוב להשי"ת כדי שאיש הא' יבקש עליו מבוראו, וכדבריו (מלכים ביה, יא, יב) הנה אמרתי אלי יצא יצוא ועמד וקרא בשם ה' אלקיו והניף ידו אל המקום [ע'י רש"י, אל מקום הצרעת, וע'י בספר העקרים (מאמר שני ריש פ"ז) דמפרש דמה שאמר נעמן אל המקום הכוונה אל הקב"ה כמו שקראוהו רבותינו ז"ל ברוך המקום שנתן תורה לישראל]. ואסף המצורע, הלא טוב אמנה ופרפר נהרות דמשק מכל מימי ישראל הלא ארחץ בהם ויטהרתי וגו'. אחר התבוננות מובנת תשובתו של אלישע בקשת נעמן אין לא מקום תפילה על חבריו היא שמבקשים מהקב"ה עשה זאתו הושע את פלוני, למעני, וזה שייך רק כשיש איזה קשר למבקש עם זה שהוא מתפלל עליו, לאלישע ולא ה' שום קשר ושייכות לנעמן, אבל יש בסתרי הבריאה דברים שנבראו כדי להושיע, ויש שאינם מועילים רק לאדם אחד ורק בזמן אחד בלבד, ואי אפשר לעמוד עליהם מלבד הנביא היודע זאת בנבואה, וזאת גילה אלישע לנעמן כדי שנעמן ידע כי יש נביא בישראל.

ב. הגדר של ברכת עושה מע"ב, על מה שהאדם אינו מניע אליהם לשליטתו ולמחשבתו לעשות.

ג. היה מבאר מה שמצות ציצית היא בארבע כנפות. כדי שלכל צד שיפנה האדם, יראה הציצית ויבא לזכירת ה'י"ת, כמו שאמרו חז"ל בכוונת מצות ציצית, תכלת דומה לים, וים דומה לרקיע, ורקיע לכסא הכבוד.

ד. במה שאמרו בברכות השחר כשחונר חגורו יברך אזור ישראל בגבורה, כשמשים כובעו או מצנפת בראשו יברך עוטר ישראל בתפארה. ועמדתי בזה בשאלה, ובאר לי דעיקר הברכה על רוח הגבורה שנתן הקב"ה באדם ורוח הגבורה שנתן לאיש הישראלי בפרט, חזמן ההתעוררות הוא כשאזור חלציו. על דרך זו הענין עוטר ישראל בתפארה, על רוח התפארה שניתן לאדם.

ה. הגמ' אומרת בשעה שניתנו הרוגי ביתר לקבורה תקנו הטוב והמיטיב.

השאלה, האם אכן זהו מאורע כללי שהיה צריך לתקן ברכה לדורות בבהמ"ז, ואם אכן זה כך, איפה יש זכר בברכה, לכך שניתנו הרוגי ביתר לקבורה.

תשובתו היתה כך: תקנות דרבנן הם בדרך כלל הרחבה של הדאורייתא, העקרון הקיים מדאורייתא, רבנן הרחיבו אותו בצורה רחבה יותר.

בברכת המזון יש לנו שלשה ברכות מדאורייתא, ברכת הזן על המזון, הברכה השניה על התורה על ברית ועל הארץ, והברכה השלישית על מלכות בית דוד. אלו שלשת הדברים העיקריים בחיי היהודי, שעל זה יש חיוב להודות ולהתפלל.

בשעה שניתנו הרוגי ביתר לקבועה, ונתבעה חובת ההודיה, אז החליטו חז"ל לקבוע הודאה כללית לכל המון הדברים.

בין שאנחנו יודעים ובין שאנחנו לא יודעים, כל מיני ניסים והטבות שעל כל זה צריך להודות, ועמדו ותקנו את הברכה שבכל יום ויום הוא המיטב הוא ממיטב הוא ייטיב לנו.

ו. כעין זה שמענו על ימי השמחה והחג שקבעו חז"ל חנוכה ופורים שהם באמת הודאה על אותם ניסים שנעשו גם בתקופות אחרות, וכן למצער על ימי צער ואבלות שמבטאים את צער ישראל והשכינה גם מתקופות אחרות. (היה בזה התיחסות לענין חורבן גלות אירופה, ואולי הדברים נמסרו בשם החזו"א).

ז. במאמר חז"ל, מקודם שואלין נשאת ונתת באמונה, ואח"כ על לימוד התורה, שמקודם בוחנים אם הוא ב"א, ויש עם מי לדבר ולדון.

ח. דבור האתון של בלעם, הוא מופת מיוחד, שהי' נצרך בשביל להוכיח, וכנסיון אחרון להטות את בלעם לטוב לחזור בו, שהי' במדרגה של נבואה והתדרדר עד כדי כך, והי' צריך בריאה מיוחדת, וזה מציינים במה שלא רגיל, שנברא בכיה"ש.

ט. לימוד הרמב"ם לדרך האמצעית במידות, זה אינו בכמות אלא באיכות, האדם נוטה יותר ביצרו הטבעי לצד השלילי מלצד הנכון, לכן צריך קודם להגביר ולהרגיל את הצד החלש, שאח"כ יוכל להעמיד את מדותיו באמצעות.

י. נשאל: חתן שקיבל כלה מצוינת עם כסף ודירה, בשביל מה יש חיוב לשמחו הרי הוא מעצמו שמח.

וענה, מה אתה אומר, הרי מעתה הבעל נהיה אחראי עליה, חייב במוזנותיה,

ברפואתה ובפרקונה וכו', והאבא נפטר מאחריותה. ודומני ששמעתי ממנו, שענין השמחה ושבעת ימי המשתה שעושים, היתה גם בכוונת חז"ל.

לעשות עסק גדול מחתונה, שלא יגשו לזה בקלות, והיום יקח זאת ומחר יקח אחרת. ואסור לקדש אשה בלא שידוכי (קידושין י"ב) הכל כדי שידעו שזה ענין חשוב וחמור, שיש לתת לו תשומת לב מרובה ואחריות רבה. הוא מה שאמרתי שהסביר כל דבר בטוטו"ד.

יא. פסוק עון אביו על שילשי' ועל רביעים. – עד ארבע דורות מרגישים האבות בצאצאים.

הפסוק ונקח לא ינק, שיש בו שתי מובנים, שהכל במידה, מידת הדין מוכרחת, אבל לא יעניש עד הקצה, אלא מעורב בסלחנות.

יז

מרנן החזו"א והרב מכריסק ז"ל

א. אמר, שרבינו החזו"א ידע שהי' גדול מהרבה מקודמיו, וביחוד ביניעה ועומק העיון, שהי' במסירות עד קצה יכולתו בגוף ורוח, אלא שלא גילה ולא ניתן להכיר ידיעתו זו, כי ע"כ הי' החזו"א.

ב. אמר לו רבינו, מה שהי' עונה על אתר במופלאות, כן נכנס במחשבתו בפתאומיות ורבי יודעלע ז"ל, תיאר איך ישב שעות ארוכות והסתכל ברבינו להמון שאלות כגשמייות ורוחניות כהלכה וכשאלות רפואיות לא ראי זה כראי זה כדבר האורים, על אתר, ובכל מענה התנוצץ ככרך עיניו.

ג. דיבר בשבח ראש ישיבה א', איך שראה מסירות נפש בקיבוץ ממון עבור הישיבה, שכטבעו לא הי' יכול לפתוח פה לבקש, ואיך שלא השאיר שום ממון פרטי אחר פטירתו, ואמר שאין זה חידוש שהרי הי' משמש אצל רבינו החזו"א.

ד. אמר, החזו"א לא ייחס חשיבות לחלומות בזמננו. דור של פזור הנפש ובלבולי המחשבה, והחדשות, ולא הי' דעתו שיתענו, ולא ככדורות קדומים שהיו בכובד ראש וכנות, והיו ראויים להראותם ממרום, לא כן עכשיו שהיצר יכול להראותם ולבלבלם.

ה. מרן הרב מכריסק, הי' עוסק בהטבת חלומות. הי' מורגש בקרבנו חרדה, כי על כן ראו בחוש את השויתי על פניו, ואיך שעומד ברעדה תמיד לפני הקב"ה.

חי

אמרות שונות

א. שלוי לר'... וכל ביתו בידירות כנהו

אם הבנתי נכונה את הנתונים שמסרת במכתבך אין בתוצאות הבדיקה להורות לנו דרך טפול מידית בזמן ההריון כדי לתת לילוד סכויים למנוע ממנו פגור שכלי או גופני (תוחלת חיים במקרה של פגור שכלי אין לה משקל בנדון) גם איני רואה שזה יוסיף לכם רגיעה, ואולי יוסיף לכם דאגה ולכן הרי שאינני רואה מה ענין יכול להיות לכם בבדיקה זו. וע"כ נראה להשאיר הכל ללא התערבות מצדנו. ולהתחזק לעבור את הנסיונות הקשים בתקווה שהטוב הרצוי עומד מאחר כותלנו, ומציץ עלינו במאור פנים והטוב והמטיב ישלם לכם בטוב כפלים ושלוי. מגדלי.

ב. הגרש"ר חירש זצ"ל, ה"י "חי" והתפעל ברגשו כמה שכתב, ונותן לו כח התבטאות בהיר ומענה לשון מותאם לדורו, והכל ממערכי לב בדביקות אמונה ויר"ש זכה ולכן הצליח במידה כה רבה, על אף כל הקשיים ומצבי הבדיעבר.

ג. בחיבור תולדה נכונה, שוא לאחוז בדרך הכתבנים הרגילים והנפוצים, שמקבצים רק מעלות ושכחים, וללא שום הבחנה ובקורת, והקוראים מושפעים כאילו הכל הלך אצלם במישרים, ורוצים לחקות ונופלים, אלא צריך לתאר גם הקשיים, ולהעביר מה שהשיגו, וגם כמה שלא הצליחו וכו'.

והוסיף שאנו רואים בתנ"כ, שלא הובא כל השבח והדרגות והעבודה של הצדיקים והחשובים אלא בעיקר הנסיונות והתביעות, והוצג מה שקולקל בדורות, ומה שיש ללמוד מוסר השכל, ולתקן ולשפר.

ד. א' שאלו פרטים על אישיות לכתובת ספר, ענה, אני מוכן למסור אם תכתוב את הכל, ולא תעלים כרצונך, וגם תעלה על הכתב את ההתמודדות והקשיים שעבר עליו.

ה. ומעשה שקראו לו להתערב בסכסוך שפרץ בין שני בני זוג, ודרש בתוקף מהבעל שיעזוב את הבית, ולשאלת הבעל האם בגלל שהוא הגבר צריך הוא לעזוב את הבית, השיב לו כן, והוסיף האשה בד"כ צודקת, ובזמנו לא עמדתי עד סוף דעתו והלא כתוב כל מי שיש לו אשה רעה אינו רואה פני גהינם וכתוב ומוצא אני מר ממות וכו', ולאחר תקופה ארוכה התבארו לי הדברים כפי שהם

מוכאים בספר הדרש והמדרש עיי"ש במאמר איזוהי אשה כשרה שעושה רצון בעלה.

ו. תלמיד שאלו, אם גם הוא רשאי ללמוד ממנו לבטל אנשים, וענה לו, אם את חלקי המעלות והשבח מעריכים כראוי, אז יש רשות גם לבקר.

ז. בגדר דין שומה, אמר, שאינו מרגיש כמה שכולם צוחקים ממנו, ובוה יש דרגות. (והוסיף במליצה, שיתכן חברה משובשת, שמשתגע בה יהא עוד מכובד).

ח. שאלוהו, הרי רואים שהעולם הולך ומתקלקל והרע גובר, ומה התכלית, שכנראה חלק הקלקול יתירה, וענה שזה כמו בבנק שמאריכים זמן החלואה ומרחיבים התשלומים, כן הוא בהנהגת העולם, והכל מוביל לתיקון ולתכלית בסופן של דברים, ואפשר זה נכלל בכוונת חז"ל כל עכבה לטובה, (ובס' דעת תבונות דברים נמצאים ונפלאים בזה).

ט. בביאור לשון שבועה: שבועה זה חיווק הדבר, זה כמו שמעידים על עצמם מע"ב, שהוא במספר שבע, וזוה גם קיום ברית במספר שבעה, כשבעה כבשות, כל הבריאה ערבה ומתראת, ששבע כולל את הכל, וכתוב כי שם נשבע שניהם, וגם מילת שובע יכול להיות ממילת שבע שמלא ושלם.

י. אמר, שאל רבינו החזו"א, על מי שהרבה להסביר, בשלילת מציאות העולם הגשמי, שאינו כן. ויודוע מה שכתב והתריע בזה בעל הלש"י בספרן.

יא. אמר שצריך זהירות, כשזקוקים לבקר א' מהצאצאים, שלא יגרום השפעה שלילית על השאר.

יב. בניחום אבלים של נכדו הילד, אמר, שלמה המלך ה' לו כל חפצי העולם וכבודו ומושלם בחכמתו, וסיים בהבל הבלים אמר קהלת.

ודוד המלך, שכל ימיו כיסורים והרפתקאות, אמר, אך טוב וחס' ירדפו כל ימי חי'.

להכרת האמת בענין יסורים – יגיע זמן שישאלו את כל אחד מאתנו, עבר עליך כ"כ הרבה בחיך, לו ה' נגזר עליך שוב פעם לחזור את החיים האלה, האם היית רוצה במה שהוא שונה ויותר טוב, כולנו נענה אין אנו יודעים מה יכול להיות יותר טוב, ובלתי אפשרי אחרת.

דבר שאדם לא הגיע ע"י מאמצים ועמל להשיגו לא יספק את חפצו, אם יפול לו אוצר, שאינו מתאים לשאיפתו ולצרכו, ואף אם לא הגיעו ע"י השתדלותו, הוא ממנו וחלאת.

בוודאי כל אישיות יש לה אפשרויות אחרות, אבל אותה אישיות לא תוכל להבין ולהתייחס אלא אל מאורעותי שלה.

קשה לחיות ולהתנהל כראוי לפי ההכרה הזו, אבל זו האמת, וצריך לחזור ע"ז שוב ושוב. וזה כל מה דעבד רחמנא לטב עבד.

יג. לפני הרבה שנים, שפכתי את ליבי לפני הרב ז"ל באריכות יחסית, שהנה לפנינו בעולם דבר מביך, עומד מצד אחד אדם שלא נראה כליכך טוב מבחינת מידותיו, לא כליכך טוב מבחינת מניעיו אדם שאין אומר עליו ראו בריאה נאה שבראתי ועם כל זה נרשמים לזכותו כ"כ הרבה תורה כ"כ הרבה תלמידים בחורים או אברכים שעוסקים בתורה וכיר"ש ולעומתו אדם סמל ודמות מופת במדותיו ביושרו ובמניעיו שעליו נאמר ראו בריאה, אהוב למקום ואהוב לבריות, והלימוד בישיבה שלו נרפה ואיה התלמידים ואיה האברכים. כמדומה שלא בפעם הראשונה נענתי, וגם לא בשניה אכן כשנענתי לא ימחה מזכרי, ענה ואמר, כמתבונן ומשתתף וכאין מבין לרעי, וכך אמר מענין, אותי מעולם הדברים האלה לא בלבד.

המשמעות היה שמלבד הכפיפות המוחלטת לצו תמים תהיה עם ד' אלוך אין לנו מאזנים לשקול מי השפיע לעולם יותר רוח חיוניות, ומי זרע שליליות מי השפיע טוב בעולם, ומי הרבה קלוקל, אותו רב מצליח שהרבה תורה והעמיד תלמידים הרבה, אבל הטביע בלב תלמידיו ובעומק מצפונם, שהמצליחות עיקר. או הרב ה'בטלן' שהטביע בסביבתו זכרון בל ימחה, של נעיונות הנובעת מדעה נכונה ומלב זך וטהור. וזה נעשית לו סם חיים.

יד. אמר דיתכן אף בחכם גדול מכיון שרוצה לראות תמונה שלימה, כלומר להבין דבר מושלם, ואין כוח באדם לעיין בכל, וממילא להשיג הכל, אזי נוהג להשלים לעצמו החסר שלא לפי דרגתו בהכמה ובעיון, ולכן נמצאו דברים שאינם מכוונים אפי' בדברי גדולי גדו', ואמר בלחש שאף הרמב"ם בכלל זה.

וכנוגע להשקפת דעות אמר, הרמב"ם נותן לי רשות לנפות לפעמים מדעתו, שכן גם הוא נהג כן, לגבי קודמים ממנו.

ואצ"ל לגבי דידי, שיבקרו אותי, על העלול למעויות ושגיאות.

טו. היה רגיל להזכיר שכל גשמי הוא מורכב ומראה באצבעו על השולחן ואומר שרק ביחס לאצבע יש כאן מעכב לעבור דרך העין. והזכיר שזה מה שמוכח שמלאך יכול לעבור גם דרך גשם מוצק. והזכירו לפניו ענין האמומים שנתחדש האידנא שהכל מורכב ואמר שהיא היא שכל גשמי מורכב ורק ביחס אל האדם

בהרכבו נראה הדבר כאחד. והזכיר מה שאומרים המקובלים שבכל גשמי יש ניצוץ המחיהו יתכן גם בהמכוון, שאינו עצם פשוט אלא מורכב ובשורש עומק דקות חלקיו ניצוץ המחיהו ומחברו.

טז. אמר שכל דעה ומברא של אדם, אפילו הגדול שבגדולים, מונח בהם כל האדם מכל בחינותיו, ולכן יש חילוקים גדולים ביניהם, והאריך בזה טובא שע"מ כן ניתנה תורה לישראל, והתבטא, שאמר אביי, זה כל האביי, ואמר רבא, זה כל הרבא.

יז. שתי כוחות יש באדם המשפיעים מחשבותיו ומעשיו, הכח השכלי והכח הרגשי, והתורה היא המאזנים הממצעת בין שניהם.

יח. בדברי הלל, אם אני כאן, יתכן גם לומר שהכוונה על הנשמה, ובלא זה מצד הגוף מי כאן.

יט. החוקיות ושינוי החוקיות, בדברי הרמב"ם, שזה נתחדש בעיקר מקבלת התורה, שמי שמתדבק במעשיו לרצון התורה ומתעלם מהחוקיות בהכרתו שהכל מהקב"ה, ובתמידות מתדבק בבוראו, אזי הקב"ה משנה את המערכת עבורו.

כ. הפיומים שבתפילה שנסדרו ע"י הראשונים, אמר שמטרתם להלהיב את ההרגשים, ומגלגלי' בענין א' מכמה צדדים וככמה אופנים כדי לרימם האדם משגרתו, והמתרשלים בכונתם, מאבדים עזר שניתן להם להתעלות ברגשת הלב.

כא. מערכת המספרים – תוכני הבריאה, לכל מספר יש תוכן מיוחד, והכל חוזר לעשר, כאצבעות הידים.

כב. אמר, בענין לשמה בצדקה וחסד, שאלה העשירים, שכל מגמתם וסיבת נתינתם הוא רק כבוד בלבד, וללא זה לא היו נותנים, ועכ"פ אם לא יקבלו הכבוד ותחרטו, לא עשו כלום בזה לתכליתם בעבוה"ש, החליפו כלום בכלום.

כג. התענינו אצל הרב על בחור וכמובן חקרו על השינוי בלימוד, והרב הניב, למה אתה שואל כמה תורה למד ואיך שואל מה התורה לימדה אותו.

כד. דיבר בכאב על אחד הקרובים, שאם ימשיך בדרכו ילמד תורה מתוך חוסר ברירה, וזכרני שהתעכבתי לשאול בזה, וענה צריך ללמוד מתוך ברירה כשאתה יכול לעשות משהו אחר ואתה מזניח ומקריב ובוחר בתורה.

כה. ואמר שיש דברים בתורה שנכתבו לא בחידוש אלא בצורה הפשוטה, שע"ז נבין היטב את תוכן הדבר.

מכתבי תעודה מימי נעוריו ממלמדו וממוה"צ בעיר*

ב"ה יום ג' כ"ג לח' מנ"א התרצו שבלי

ארך ימים ושנות חיי נחת ושלחה לתורה ולתעודה להוד כבוד מעלת אדמו"ר הגאון
מרן רבי איסר זלמן שליט"א
בעהמ"ח הספר היקר אבן האזל

אחרי דרך מבא הברכה והשלום כראוי וכמשפט תלמיד לפני רבו הנני
בשאלתי לפני כבוד אדמו"ר וצדקתו בעד הנער הנוכחי הנצב לפניו כמר גדלי' בן
התורני הנכבד וי"א מרבים וכו' כש"ת ר' ראובן נאדיל שליט"א יליד שבלי.

ומאשר שרבות טפלותי בו עד שעלה בידי לחכמו בתורה ולהעלותו למעלה
חשובה יותר על כל בני גילו בסבת כשרונותיו הנעלים והנהגתו הכשרה ומדותיו
הרצויות למאד, לזאת הנני חס על עמלי ומבקש מאת כבוד גאון תורת רבנו
וצדקתו לשים עין על הנער הלזה להדריכו בדרך זו ילך לעלת מעלה מעלה כי
ברכה בו והתקוה נשקפת עליו שיוכל להיות בעזר השם לפני הלולים אם יהי
נשמר מחילול ובין הכשרים ישימו חלקו וגורלו ולטהורים יחברוהו לזאת אמרתי
אמסר אותו ליד גאון תורתו ותחת השגחתו יעמד.

ובזה הנני אומר ברכה מרחק ומשתחוה לפני כבוד תורת מרן וצדקתו יראהו
ה' ית"ש בישועתו ובבנין ציון וירושלים תהי' נחמתו כתפץ אדמו"ר מרן שליט"א
וכחפץ נפש תדרשנו לטובה.

חיים יצחק בלאאמו"ר יעקב ליברמן נר"ו

הנה גם אני לפה ולמליץ על הענק הנעלה מר גדליהו בן גדולים וטובים
מהר"ר ראובן נדל שליט"א שהוא מצוין גדול הן בכשרונותיו שהנהו ממש לענק
יחשב בשכל חד ורחב וגם ישר מאד ובהנהגתו הישרה והרצוי מאד ואם ירצהו
ויזכהו ד' ית"ש במקום מושב גאונים וגדולים יהא מושבו ע"כ גם אני מחלה את
פני אדמו"ר שליט"א לשים עין ולסמוך ידיו עליו כי תורה בו ובטח יעלה מעלה
מעלה שיהא לגפן אדרת ולפאר ולתפארת בישראל תכ"ד המעתיר למען כבוד
התורה ולומדי' והחותם בכל חותמיב רכות בכוח"ט של שנת ג"ש וביאת משיח
צדקנו בב"א מוקירו ומכבדו.

א"י נחומבסקי

(* המכתבים לא הגיעו לתעודתם.)

כו. מצינו בנבואה לפעמים שמתחלת בדיבור מלאך ובהמשך בדיבור הקב"ה
בעצמו, וכמו בעקידה, ויקרא אליו ה' מלאך ה' כו' כי עתה ידעתו כו' ולא חשכת
כו' ממני, ויקרא מלאך כו' כי נשבעתי כו' עקב אשר שמעת בקולי (וירא כ"ב),
והענין הוא מכיון שהוא שלוח ללא בחירה עצמית, ובכורו ושפכו הגלוי למלאך
הרואה תמיד איך שהזויתו מחשי"ת, והנביא נ"כ מכיר בנשמתו וכל חושיו איך
שהמלאך כמל להקב"ה וכלול בציורו, נלשבר את האוזן במשל – ככלי ביד
האדם.

כז. ברור לי שאם הרופאים היו לומדים בדברי חז"ל, היו מגלים עולם שונה.
בהשגת חכמת הרפואה.

כח. אמר, ההודעות המתפרסמות בענין מזג אויר, שבחן שבח"ל לפעמים
מכוונים דבריהם ובארץ, אפי' לזמן קרוב בדרך כלל זה שונה.

כט. יהי רצון להנחת תפילין המקובל בישראל, וציונו להניח על היד וכו'
שהוא נגד הלב לשעבד בזה תאוות ומחשבות לבנו לעבודתו ית' ועל הראש נגד
המוח שהנשמה שבמוחי וכל חושי וכוחותי יהיו משועבדים לעבודתו ית'. והנה
חוקרי האומות הגיעו לכל היותר רק לפני כמאה שנה, שהכל מהמוח, מקודם
חשבו שהלב דופק, ומרוץ הדם נודע להם כמאתיים שנה או פחות. בחז"ל הכל
מפור"ש.

ל. העתק ממש"כ לזכרו של אחד המופלא ביחידיות: האדם הזה נאמרו עליו
הרבה דברי בקורת, אך לא הי' אדם כזה שחשבו עליו כל אחד ללא יוצא מן
הכלל וראו בו הרבה חיוב שאין רואים את זה גם בבני אדם גדולים, אך לא כל
אחד מסוגל לראות צורה כללית של האדם, והרי בלי בקורת מגבלת את החיוב
אין אפשרות בכלל להכיר שום דבר שהרי מה שאין לו גבולות אין אפשרות
לאדם שהוא מוגבל להכיר כלל שהרי את האין סוף אין אנו משיגים כלל...

תם ונשלם

גילוי דעת ואזהרה

ממרנן ורבנן שליט"א

נודע בישראל רב גדלו של מרן הגאון המופלא רבי גדלי' גדל' זצלה"ה שהי' לאות ולמופת בדורנו בתלמודו ובמעשיו, וכתלמיד המובהק מרבנו החזו"א זי"ע, ואחר פטירתו המשיך למדו והנהיגתו, דלה והשקה לימד דעת והאיר עיני רבים, בכוונתו לשמים, וטהרת לבו ומדותיו בכל דרכיו ועניניו. אחיו במידת האמת אמיתה של תורה, בדביקות תמידית בבורא ית'. ומסר נפשו אותו צדיק כל ימיו לחיזוק האמונה בטהרתה, להראות אשר כל תג ותג ברבני חז"ל אמת לאמיתה.

וידוע גם שלא הי' דבר שנאוי עליו ומבוזה אצלו כהמפשרים למיניהם. ומה עמקו מחשבותיו, עד שלפעמים לא ירדו לסוף דעתו, וביחוד בחולשתו בערוב ימיו.

ומיראתנו פן יפורסמו על שמו קטעי דברים ומהעתקות קלוטות דברים שאינם מוסמכים. ויחפאו דברים אשר לא כן, ויוציאו על צדיק עתק.

לזאת הננו להזהיר ולהתריע בשער בת רבים שלא לסמוך ולא ליתן אימון. אלא כמה שיודפס ע"י בניו ותלמידיו הנאמנים ומובהקים שליט"א, ששימשו לפניו, וירדו לעיקרן של דעתו והשקפתו.

ואשר מילא את ידם בשנותיו האחרונות, ומסר להם את הדפסת כתביו ודבריו, וכפי שכבר בא בחלקם בדפוס, בחיים חיותו, וסמך עליהם והסכים עמהם, אשר להבר ואשר לפרסום.

וזולת זה יחרדו לנפשם

ובאזהרת אל תשכן באהליך עוולה

ובאעה"ה ביקר סהדותא לכבודה של תורה ולכבוד הגאון ז"ל

יום כ"ב כסלו תשס"ה

מיכל יהודה ליפקוביץ גפים קרליץ חיים קניבסקי

מכתב ה"גילוי דעת" מתפרסם לבקשת בני המשפחה שליט"א

בהיות והופץ בדפוס דברי בדי' והתייחסות למו"ר זללה"ה

ראינו להכיע בשער בת רבים

כי חלילה לסמוך על מה שלא יו"ל בנאמנות

תלמידיו ובניו שליט"א

ויש לקיים בהם כדין כתבי פלסתר

*

אחר שנתפרסם אזהרת והתרעת מרנן ורבנן שליט"א

בקובץ "לחושבי שמו"

נאות המפיץ להעביר הטופסים למשפחה, כדי לקיים בהם כדין

אנו פונים לכל מי שהתגלגל לידו, לקיים אזהרת

אל תשכן באה' עוולה

ושלוי על ישראל

מצבת קבורת

אדם גדול גאון וחסיד

רבי גדליהו זצללה"ה

ב"ר ראובן העשיל זצ"ל

נ ד ל

תלמידו הגדול של
מרן החזון איש זצ"ל

האיר לעולם בתורתו

ביושר מחשבתו

בטוהר מדותיו

ובפשטות הליכותיו

נתבקש לישיבה של מעלה

ביום שב"ק ט"ז בסיון תשס"ד

ולא הניח כמותו

ת נ צ ב " ה

מצבת קבורת רחל

פ"נ

אשה יראת אלק' במס"נ

ותמת שרה רחל ע"ה

בת ר' אליהו יהושע שליט"א

נ ד ל

א' ניסן תשכ"ז

ולא הניחה תמורתה

ת נ צ ב " ה

בס"ד. ט"ז תמוז ליום השלושים תשס"ד.

לכבוד תלמידי רבנו זלה"ה ושומעי לקחו שליט"א

כאשר נגנו מאתנו האור הגדול, ולא זכינו שישאר ממנו בכתב רובי תורתו וחכמתו שהי' כמעין הנובע.

והננו בצפי' לעזרתו ית', להגיש לדור בשערים המצוינים בהלכה מה שנותר משעוריו הבהירים ומשמחי לב.

ונתעוררנו עם זה, שראוי לקבץ מדבריו שבעי"פ מה שענה לשואליו ושה לפני תלמידיו ועובדות מהנהגתו, או איזה יסוד בלימוד ורווחא דשמעתא, שכידוע כל עניניו גדולות ונצורות ומעמקי חכמה ותבונה שיש בהם להורות דעת ולהשריש אמונה ולעורר לבבות לילך בעקבותיו.

מבוקשנו מכאן"א להטות שכם אתנו לדבר הגדול הזה שהיא תועלת גדולה לדור.

ולהמציא אלינו כל מה שיעלה במצודת זכרונם דבר ואף מקצת דבר שיכול להיות לתועלת להשלמת דברים.

ויישר כוחם
שמואל נדל
ארי' ליב נדל
דב וינטרויב

כתובת למכתבים:

דב וינטרויב

רח' רשב"ם 19 בני ברק

טל. 03-6195721